

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Y. LİSANS TEZİ

TARİHİ ÇEVRELERDE PEYZAJ PLANLAMA VE ERZURUM KENTİ
ÖRNEĞİ

121 719

Hüccet VURAL

PEYZAJ MİMARLIĞI ANA BİLİM DALI

İ.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ERZURUM
2002

Her Hakkı Saklıdır

121719

Yrd. Doç. Dr. Sevgi YILMAZ danışmanlığında, **Hüccet VURAL** tarafından hazırlanan bu çalışma **18 / 09 / 2002** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hasan YILMAZ

İmza

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sevgi YILMAZ

İmza

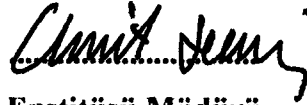
Üye : Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

(İmza)

Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Y. Lisans Tezi

Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama ve Erzurum Kenti Örneği

Hüccet VURAL

Atatürk Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sevgi YILMAZ

Erzurum kentinin tarihi yapısını oluşturan çoğu 12. ve 14. yüzyıllara ait önemli tarihi yapılar peyzaj mimarlığı açısından incelenmiştir. Kentte bulunan tarihi yapıların gerek bina gerekse de çevre olarak istenilen derecede korunmadığı belirlenmiştir. Kentte tarihi çevre koruma olarak yapılan çalışmalar kent merkezinde birkaç tarihi eserle sınırlı kalmış ve buralarda ise bilinçli bir koruma yapılmamıştır.

Çalışmada kent halkının tarihi eserlere karşı duyarlılığını belirlemek için 300 kişi üzerinde standart anket formu uygulanmıştır. Anket sonucuna göre kentte en fazla ziyaret edilen Çifte Minareli Medrese için öneri peyzaj projesi hazırlanmıştır. Halkın istek ve eğilimleri doğrultusunda diğer tarihi yapılar içinde öneride bulunulmuştur. Tarihi dokuların eski işlevini sürdürmesi veya belirli ölçüde işlevlik kazanmasının bu yapıları korumak için gerekli olduğu ortaya konulmuştur.

2002, 124 sayfa

Anahtar kelimeler: Tarihi çevre, peyzaj planlama, koruma, kullanım, sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

Master. Thesis

LANDSCAPE PLANNING IN AN ANCIENT ENVIRONMENT AND THE SAMPLE OF ERZURUM CITY

Hüccet VURAL

Atatürk Üiversity

Science Instutue

Landscape Architecture Branch

Supervisor:Asst.Prof.Dr.. Sevgi YILMAZ

The significant ancient buildings dated with century of XII and XIV forming the historical tissue of the city were examined in the respect of landscape architecture. It was determined that either buildings or their surroundings could not be conserved efficiently. Conservation of the ancient environments was included a few historical building at the centre of the city and unfortunately on these structures an appropriate conservation strategy wasn't performed.

In the study a standardized survey form was applied on 300 people to determine the sensitivity of the people in the city. In the view of the results of the survey, for the Çifte Minareli Medrese the most visited place a proposal landscape project was prepared . According the people's to desires and wishes proposals were also prepared for other historical buildings. It was concluded that if these buildings wanted to be conserved it was necessary for them continue their old mission and gain relative functions.

2002, 124 pages

Keywords: ancient environment, landscape planing, conservation, utility, sustainability.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanması sırasında ve araştırmanın her aşamasında değerli bilgi ve deneyimleri ile beni yönlendiren ve destekleyen tez hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Sevgi YILMAZ'a, bilgi ve yardımlarından yararlandığım Peyzaj Mimarlığı bölüm başkanı Sayın Doç. Dr. Hasan YILMAZ'a öğretim üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Yahya BULUT'a, araştırma görevlileri Sayın Faris KARAHAN ve Sayın Zöhre POLAT'a, araştırma ile ilgili kaynak temini ve projelerinin küçültülmesinde yardımlarını gördüğüm Makine Mühendisliği Bölümü öğrencisi Sayın Barış ÇAYLAR'a ve annesi Sayın Mülkinaz ÇAYLAR'a, ayrıca tez sonuçlarının değerlendirilmesi ve grafiklerin hazırlanmasında yardımcı olan Sayın Çetin GÜREL ve Sayın Yıldız ÖZTÜRK'e, tezin hazırlanması ve yazımı sırasında yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Nurgül VURAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu tezi biricik oğlum Kaan Berk'e ithaf ediyorum.

Hüccet VURAL

Eylül 2002

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tarihi Çevre Korumada Kavram ve Tanımlar.....	5
1.2. Tarihi Çevre Korumanın Önemi ve Gerekliliği.....	7
1.3. Koruma-Turizm İkilemi ve Çağdaş Koruma Kavramı	10
1.4. Dünyada ve Ülkemizde Korumaya İlişkin Yasal Düzenlemeler.....	13
1.5 Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama İlkeleri.....	21
1.6. Tarihi Çevre Korumaya Ekonomik Yaklaşım.....	23
2 KAYNAK ÖZETLERİ.....	26
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	32
3.1. Materyal.....	32
3.2. Yöntem.....	32
4. BULGULAR.....	36
4.1. Araştırma Alanının Tanımı	36
4.1.1. Erzurum kent dokusunun tarihi gelişimi.....	36
4.1.2. Alanın doğal özellikleri.....	38
4.1.2.1. İklim	38
4.1.2.2. Topoğrafik yapı.....	40
4.1.2.3. Jeolojik yapı	41
4.1.2.4. Bitki örtüsü.....	42
4.1.3. Sosyo ekonomik ve kültürel özellikler.....	43
4.1.3.1. Demografik gelişim	43
4.1.3.2. Sosyo-ekonomik yapı... ..	44
4.1.3.3. Kültürel yapı.	44

4.1.3.4. Ulaşım.. ..	45
4.1.3.5. Turizm ve rekreasyon.....	46
4.2. Erzurum Kentinde Bulunan Tarihi Eserlerin Peyzaj Mimarlığı Disiplini	
içerisinde İncelenmesi... ..	48
4.2.1. Çifte Minareli Medrese.....	53
4.2.2. Yakutiye Medresesi.....	57
4.2.3. Erzurum Kalesi ve çevresi.....	64
4.2.4. Üç Kümbetler Anıtı ve çevresi.....	69
4.2.5. Rüstem Paşa Bedesteni (Taşhan)	70
4.2.6. İstanbul Kapı ve çevresi.....	72
4.2.7 Erzurum evleri.....	75
4.3 Halkın Tarihi Eserlere Karşı Duyarlılığının Anketlerle Belirlenmesi.....	78
4.4. Çifte Minareli Medrese İçin Hazırlanan Öneri Peyzaj Projesi.....	88
4.4.1. Konu / sorunun tanımlanması.....	89
4.4.2. Mevcut durumu saptamaya yönelik veri toplama	90
4.4.3. Çevre analizi.....	91
4.4.4 Geliştirme.....	95
4.4.5. Değerlendirme ve sentez yaparak sonuç ürünün (tasarımın) ortaya konulması.....	95
5. TARTIŞMA ve SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	109
EK 1.	114
EK2.....	117

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Erzurum ilinin ülke ve bölge içindeki konumu (Anonim 1998).....	33
Şekil 4.1. Erzurum kent merkezi ulaşım haritası.	46
Şekil 4.2. Erzurum kent merkezinde bulunan tarihi eserlerin bulundukları bölgeye göre yoğunluk haritası	51
Şekil 4.3. İnceleme alanında yer alan tarihi eserlerin kent içindeki yeri.....	52
Şekil 4.4. Erzurum Çifte Minareli Medresenin kış görünümü.....	53
Şekil 4.5. Çifte Minareli Medrese iç avludan bir görünüm.....	54
Şekil 4.6. Çifte Minareli Medrese arka bahçeden bir görünüm.....	56
Şekil 4.7. Erzurum Yakutiye Medreseden bir görünüm.....	57
Şekil 4.8. Yakutiye Medresesi parkı mevcut yürüme yollarından bir görünüm.....	60
Şekil 4.9. Yakutiye Medresesi ön bahçede bulunan ve medrese binasına bağlantıyı sağlayan ana akstan bir görünüm.	61
Şekil 4.10. Yakutiye Medresesi park alanında yapılmış yoğun bitkilendirmeden bir görünüm.	62
Şekil 4.11. Erzurum Kalesi dış kapısından bir görünüm.....	65
Şekil 4.12. Erzurum Kalesi Saat Kulesinden bir görünüm.....	66
Şekil 4.13. Erzurum Kalesi çevresinde bulunan çarpık yapılaşmadan bir görünüm.....	66
Şekil 4.14. Erzurum Kalesinin iç görünümü.	67
Şekil 4.15. Üç Kümbetler anıtından genel bir görünüm.....	69
Şekil 4.16. Rüstem Paşa Bedesteni iç avludan bir görünüm.....	72
Şekil 4.17. Tarihi İstanbulkapı'dan bir görünüm.....	73

Şekil 4.18. İstanbul Kapı park alanından bir görünüm.....	74
Şekil 4.19. İstanbulkapı Parkı çocuk oyun alanından bir görünüm.....	75
Şekil 4.20. Geleneksel Erzurum Evlerinden bir görünüm (A. Hamitbey Konağı).....	76
Şekil 4.21. Erzurum Evlerinin bugünkü kullanımlarına olumlu bir yaklaşım.....	77
Şekil 4.22. Ankete katılanların yaş durumları.....	78
Şekil 4.23. Ankete katılanların aylık gelirleri.....	79
Şekil 4.24. Ankete katılanların öğrenim durumları.	80
Şekil 4.25. Ankete katılanların meslek-iş durumları.	80
Şekil 4.26. Tarihi eser koruma ile ilgili toplumsal bilincin sağlanması konusundaki görüşler	81
Şekil 4.27. Tarihi eserlerin iyi korunamamasının nedenleri ile ilgili görüşler.....	81
Şekil 4.28. Ülkemizde tarihi çevre koruma ile ilgili yasal düzenlemelerin yeterliliği ile ilgili görüşler.	82
Şekil 4.29. Tarihi eser koruma ile ilgili hangi meslek grupları görev almalıdır konusunda ki görüşler.....	83
Şekil 4.30 Kentte bulunan tarihi eserlerin kullanılma durumları.....	84
Şekil 4.31. Kentte bulunan tarihi eserlerin yeterince tanınıp tanınmama durumları.....	85
Şekil 4.32. Tarihi eserlerin görünümünü engelleyen ve kentin imar yapısını bozan gecekonduların yıkılıp yıkılmaması ile ilgili görüşler.	85
Şekil 4.33. Ankete katılanların tarihi eserlerin bahçe ve çevre düzenlemelerinin yeterliliği ile ilgili görüşleri	86
Şekil 4.34. Ankete katılanların boş zamanlarını geçirdikleri tarihi eser bahçeleri.....	86
Şekil 4.35 Tarihi çevreleri ziyaret amaçları.....	87

Şekil 4.36. Erzurum Çifte Minareli Medresenin mevcut durumundan bir görünüm.....	90
Şekil 4.37. Erzurum Çifte Minareli Medrese öneri peyzaj projesi sörvey çalışması.....	93
Şekil 4.38. Çifte Minareli Medrese Bahçesi öneri peyzaj projesi leke çalışması.....	94
Şekil 4.39. Çifte Minareli Medrese avan projesi.	96
Şekil 4.40. Çifte Minareli Medrese Bahçesi öneri peyzaj projesi kesin proje.....	98
Şekil 4.41. Çifte Minareli Medrese plantasyon projesi.....	99

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. Erzurum Meteoroloji İstasyonu aylık iklim veri ortamları (Anonim 1996).....	39
Çizelge 4.2. Erzurum Kent Merkezinde Nüfus Artışı ve Hızı (Anonim 2002).....	43
Çizelge 4.3. 1990-2000 yılları arasında Erzurum iline gelen yerli ve yabancı turist sayısı (Anonim 2001).....	47

1.GİRİŞ

Günümüze kadar varlığını koruyabilmiş tarihi eserler bize geçmişin canlı tanığı olarak çok sayıda değerli bilgiler vermektedir. Yazılı kaynaklarda bile bulamadığımız bazı bilgileri bu eserlerden öğrenmekteyiz. Bu nedenle bu eserler ve tarihi doku yitirilmeden sosyal yaşama katılmalıdır. Bu eserler sosyal yaşama katıldığı ölçüde bir değer arz etmektedir.

En iyi bir şekilde yaralanmayı düşündüğümüz tarihi çevreler, geçmişin doğal ve kültürel varlıklarını günümüze getiren büyük bir zaman süreci içinde oluşmuş ve yok edildiği takdirde bir daha asla geri getirilemeyecektir. Bu bakımdan tarihi çevreler çok değerli ve önemlidir. Ayrıca bu eserler tüm insanlığın ortak mirasıdır. Onları ellerinde bulunduranlar onlara bakmak ve korumakla ve gelecek nesillere aktarmakla yükümlüdürler.

Tarihi çevrelerin korunması için, geçmiş tarihten günümüzdeki birikmiş mirasın, günümüz insanı tarafından korunması ve savunulması gerekmektedir. Bu çabada üzerinde durulan olgular, özen gösterilen objeler ve özellikler, değer yargıları vb. gibi konular kendine özgü kriterlerin ürünü olmalıdır (Karalezli 1991).

Bilindiği gibi sanayi devrimi beraberinde hızlı kentleşmeyi getirmiştir. Hızlı ve plansız bir gelişme, değişen toplumsal yapı, hızlı nüfus artışı, kırsal kesimden göçler nedeniyle kent merkezinde yoğun bir kullanım ortaya çıkarmıştır. Mekan yetersizliği nedeniyle kent topraklarının değeri artmıştır. Kendinden beklenenden daha fazla bir nüfus barındırmak zorunda olan kentler mekan yetersizliğinden dolayı hızla bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmadan en çok ise tarihi dokular etkilenmiştir. Kimi tarihi doku çevresiyle birlikte ortadan kaldırılmış, kimi ise bahçe ve çevresini kaybetmiştir.

Sanayileşme ve kentleşme süreci toplumsal yapıda da büyük değişiklikleri ortaya çıkarmış böylesine hızlı bir değişim süreci içine giren toplumlarda sosyal açıdan önemli bir takım sorunlar ortaya çıkarmıştır. Yozlaşmaya varan bir kültür değişimi toplumun

alışkanlıklarını hatta aile yapısını da etkilemiştir. Bu değişimler ise doğrudan tarihi mekanlara yansımıştır. Tarih bilincini toplumda oluşturmak için maddi ve somut örneklerle ihtiyaç vardır. Toplumun sürekliliğini ve nesiller arasında güçlü bir bağın oluşması, tarih bilincinin toplumda yerleşmesi gerekmektedir (Haleplioğlu 1988).

Tüm bu özellikleri bünyesinde bulunduran ve kültürel birikimi sonucu ortaya çıkan ortak mirasımız olan tarihi çevreler ve tarihi kent dokuları, tarihsel kent peyzajının korunması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Koruma konusu, aslında insanlığın varolmasından beri ortaya çıkmış günümüze kadar çeşitli aşamalar geçirmiştir. Bugün için korunması gereken tek bir anıt yada yapı değildir. Korunması gereken birimler arasındaki ilişki ve onun ortaya çıkardığı bütünlüktür. Artık tarihi çevre korumadan, uygun işlev kazandırılmış yapı yada yörelerin çağdaş düzene uyumu anlaşılmaktadır (Haleplioğlu 1988).

Ülkemizin tarihi çevre koruma konusunda başarısız olduğu bilinen bir gerçektir. Başarısızlığın nedenleri öylesine çoktur ki, genellikle bunların arasında en önemlilerinden biri gözden kaçırılmaktadır. Gerçektende kaynak yetersizliğinden toplumsal destek yokluğuna ve örgütlenme bozukluklarına dek uzanan bir sorunlar zinciri mevcuttur. Ancak en önemli sorun koruma anlayışımızın güncel koşullara uymamasıdır. Batıda geliştirilen koruma çalışmalarının ülkemizde uygulanmaya konulmasını beklemek sorunun en başından çözümsüzlüğe götürmek anlamı taşımaktadır.

Tarihsel çevre genişletilmiş bir koruma anlayışı ile de değerlendirilmelidir. Eğer tarihi çevre korunacaksa onu var eden tüm öğelerin konut, bitki örtüsü, anıt ve hatta yol kaplamaları ile değerlendirilmelidir. Bu şekilde bir düşünce tarihi çevre korumada başarılı olmamıza yardımcı olacaktır. Koruma çabalarında ki başarısızlıktaki ana etken genel kentsel sorunlarında bağımsız korunacak bir çevrenin olduğunu sanmaktır.

Ülkemizin sahip olduğu zengin tarihi ve doğal değerler nedeniyle koruma-geliştirme planları gitgide önem kazanmaktadır. Koruma-geliştirme planla hangi aşamada, hangi,

kapsamda ve ölçekte olursa olsun saptama-belgelendirme, değerdendirme, projelendirme ve uygulama aşamalarında oluşmalıdır. Tarihi ise ülke çapında saptama-belgeleme çalışmalarının hızla yapılması gerekmektedir. Ülke çapında yapılacak saptama-belgeleme çalışmaları sayesinde ise neyin korunacağı, neyin geliştirileceğı sorusunun yanıt verilmeden, tarihi çevrenin çeşitli özelliklerinin, mimari, tarihsel, işlevsel ve benzeri değerdlerinin doğru ve eksiksiz bir dökümü yapılmadan tarihi çevreyi koruma-geliştirme planlarında doğru çözümlere ulaşmak imkansızdır. Bu nedenle ülke çapında doğru ve yeterli düzeyde saptama çalışmaları yapılmaktadır (Atacan ve Pekdemir 1984).

Saptama-belgeleme çalışmaları korumada öncelik sırasının belirlenmesine yardımcı olacak, parasal ve teknik olanakların daha uygun ve planlı şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Tarihi çevreyi oluşturan değerdlerin ayrıntılı dökümü ile tarih çevreyi tehdit eden sorunlar ve buna karşılık olanaklar ortaya konabilecek ve saptama yapıldığı andan koruma-geliştirme uygulamasına kadar geçen süre içinde ne gibi önlemlerin alınacağı belirlenebilecektir.

Oluşturulan belgeler tarihi çevre ve değerdlerimizi tanıtmaya ve benimsetmeye amacıyla kitle iletişim araçları yoluyla toplumun koruma konusunda bilinçlendirilmesine ve dokümanına sahip olunacaktır (Atacan ve Pekdemir 1984).

Kentsel ölçekte saptama-belgeleme çalışmalarında temel ilke çalışmalarda mimar, sanat tarihçi, etnolog arkeoloji ve peyzaj mimarı gibi farklı disipline ait elemanların oluşturduğu bir grup tarafından yapılmasıdır. Her yıl belirlenen program çerçevesinde ve imkanların el verdiği kadar, yukarıda sayılan meslek gruplarınca yapılmaya gayret edilmelidir. Ülkemizde koruma çabası eserlerin tescil edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bir eserin tescil edilmesi o eserin korunması anlamı taşımamaktadır. Ayrıca koruma insanın kullanım haklarının engellenmesi anlamı taşımamalıdır. Bu bakımdan koruma, koruma-kullanım-geliştirme ölçüsünün birlikte uygulanmasıdır. Kullanılmayan bir eserin korunması da mümkün olmayacaktır (Atacan ve Pekdemir 1984).

Koruma planlamasında ise amaç seçilen özel yörenin çevre dokusunun tarihsel, arkeolojik, doğal mimari ve işlevsel değerini koruyarak çağdaş kurallara uygun gelişimini sağlayacak genel planlama kararlarının belirlenmesidir. Koruma planlarını gerçekleştirmek için alana ilişkin bir takım özellikler aranmaktadır. Bu özellikler alanın doğal yapısı, tarihi gelişimi, koruma alanının görsel ve fiziksel özellikleri, koruma alanının alan kullanımına işlevsel ve ekonomik baskılar, ulaşım, mülkiyet ve koruma alanında yaşayan halkın sosyal ekonomik yapısıdır.

Geçmişi M.Ö. 4000’li yıllara dayanan Erzurum’da günümüze kadar çok sayıda medeniyetler hüküm sürmüştür. Malazgirt Savaşı ile Türk egemenliğine giren Erzurum, Saltukoğulları, Selçuklular ve İlhanlılar dönemlerinde imar edilen önemli cami, medrese, kümbet ve köprülerle sanat kenti haline gelmiştir. Oğuz soyunun aydınlığını bugüne getiren Anadolu’nun en eski üniversitelerinden Yakutiye ve Çifte Minareli Medrese, 12-14 yy’da Erzurum’da Türk mimarlık kültürünün ne kadar kuvvetli ve canlı olduğunu göstermektedir (Anonim 1998).

Araştırma sahasını oluşturan Erzurum kenti tarihi geçmişi bakımından önemli bir konuma sahiptir. Yüzyılların birikimine sahip olan ilde çok sayıda tarihi anıt ve yapılara rastlamak mümkündür. Camileri, medreseleri, kümbetleri, türbeleri, hanları, hamamları, çeşmeleri, köprüleri, ve tabyaları ile Erzurum Selçuklu ve Osmanlı şehirlerinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Erzurum Kalesi, Ulucami, Üç Kümbetler, Çifte Minareli Medrese, Lalapaşa Cami ve Rüstem Paşa Bedesteni kent merkezinde yer alan yapılardandır.

Erzurum kentinin tarihi peyzaj özellikleri konulu bu çalışmada, temel amaç bir çok Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tarihi anıt ve yapıların çevreleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktır. Tarihi eserler çevreleriyle birlikte düzenlendiğinde ve korunduğunda ancak başarılı olacaktır. Çalışmamızda kentte bulunan tarihi eserlerin mevcut durumları incelenerek ve peyzaj planlama çalışmalarının önemi, gerekliliği ve kente kazandıracakları konusunda da bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma ile tarihi eser koruma ile ilgili kuruluşların dikkati

çekilecek ve halkın konu ile ilgili görüşleri ön plana çıkarılacaktır. Böylece kaybolmaya yüz tutmuş tarihi dokunun hiç olmazsa kalanları korunmuş olacaktır.

1.1. Tarihi Çevre Korumada Kavram ve Tanımlar

Tarihi çevre koruma sürecinin ilk ve en önemli bölümü korunacak değerlerin tam ve doğru tanımlanması ve belgelenmesidir ki bu ülke kültür envanterinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak henüz bir terminolojinin oluşumu ve buna bağlı olarak da doğru değerlendirme ölçülerinin istenilen seviyede olduğu söylenemez (Yazgan ve Erdoğan 1992).

Tarihi çevre koruma ile ilgilenen kişilerin konuyu daha iyi anlamaları için bilmeleri gerekli bazı kavram ve tanımlamalar yapılmıştır. Aşağıda açıklanacak tanım ve kavramların bir kısmı 2863 sayılı “ Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu”ndan gelmekte olup bir kısmı ise konu ile ilgili çalışmış kişilerin ortak tanımlamalarıdır:

Kültür varlıkları: Tarih öncesi ve tarih devirlerine ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmaktadır.

Sit: Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yöreler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli olanlardır. Sit, doğal, ekolojik, estetik, tarihsel, etnolojik, edebi yada efsanevi içeriği bakımından kamunun ilgisini kendinde toplayabilecek nitelikte, homojen ve belirli bir topoğrafik alandır. Kentsel yada kırsal özellikler taşıyabilen bu alan, birden fazla yerleşmeyi de kapsayabilir. Sitler, onlarla aynı nitelikleri taşıyan fakat onları çevreden ayırmaya ve korumaya yaramayan ikincil alanlarla çevrilidirler (Karalezli 1991).

Herhangi bir alanın sit tanımına girebilmesi için homojen, tutarlı ve belirgin özellikler göstermesi gerekir. Ülkemizde sit konusunda bir sistem dahilinde yapılmış topolojik bir

türleme yoktur. Halbuki Avrupa Konseyi'nin Avrupa'nın Kültür Mirasını Koruma Envanteri çalışmaların biri olan Palma Bildirgesi'nde sitler aşağıda da görüldüğü üzere 5 sınıfa ayrılmıştır (Karalezli 1991):

- 1- Doğal Sitler
- 2- Tarihi Değeri Olan Sitler
- 3- Bilimsel Değeri Olan Sitler
- 4- Kentsel Sitler veya Tarihi Bina Grubu
- 5- Karışık Sitler

Tabii Sit: İlginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve taşınmaz tabiat varlıklarıdır.

Koruma ve Korunma: Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri, taşınır kültür varlarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işlerini kapsamaktadır.

Koruma alanı: Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korumalarında etkinlik taşıyan koruması zorunlu olan alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Değerlendirme: Kültür ve tabiat varlıklarının teşhiri, tanzimi kullanılması ve bilimsel yöntemlerle tanıtılmasıdır.

Kültür: Kültür için pek çok tanımlar yapılmıştır. Bunlardan en geniş; hayatta gerekli bilgileri edinerek, düşünme, eleştirme yeteneklerini geliştirmiş olma durumu olarak tanımlanabilir.

Doğal: Çevremizdeki özelliklerin ve varlıkların, insan eli değmeden kendi kendine oluşmuş durumudur.

Tarih: Geçmişte insan topluluklarının gerek kendi aralarında ve gerekse komşularıyla olan siyasal, toplumsal ilişkilerinin yerini ve zamanını gösteren bilimdir.

Tarihi çevre: Kendi başlarına anıt olmayan, fakat bir arada tarihi geleneksel görsel değerler taşıyan kasabaların, kentlerin kendilerine özgü karakterini yaratan tüm öğelerin bir arada değerlendirilmesi tarihi çevre tarihi perspektif içinde geçmişin doğal ve kültürel varlıklarını günümüze getiren geçirdiği tüm evrelerin büyük bir kısmının izlerini taşıyan çevre biçimidir.

Eski eser: Tarihten önceki devirlere, tarihi devirlere ait olup, bilim, kültür, din veya güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su içindeki bütün yapılara, taşınır veya taşınmaz mallara ve aynı nitelikteki belgelere eski eser denir.

Kültürel miras: Tarih boyunca toplumda yaratılan ve gelecek kuşaklara iletilen bütün maddi ve manevi değerlerdir.

Anıt: önemli tarihi olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih, sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü mimari eserlere ve aynı nitelikteki heykellere anıt denmektedir.

Tescil: Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarından korunması gerekli olanların Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Kararıyla belirlenmesi işidir.

1.2. Tarihi Çevre Korumanın Önemi ve Gerekliliği

Geçmişten günümüze kadar gelebilen tarihi eserler geçmişin canlı tanıkları olarak bize tarihle ilgili bir çok değerli bilgiler vermektedir. Bazı yazılı kaynaklarda bile varolmayan bir çok tarihi bilgiyi bu eserlerden öğrenebiliriz. Kısaca tarihi eserler toplumun ve nesillerin devamlılığını sağlayan bilgi hazineleridir. Günümüze kadar gelebilen be eserleri kendi oluşturduğumuz eserler ile birlikte bizden sonraki nesillere aktarmak en önemli sorumluluklarımızdandır. Ait oldukları devirlerin toplumsal özelliklerini taşıyan tarihi eserler ve çevreleri gelecek koşullara belli bir üretim biçiminin toplumsal ilişkilerin kanıtı, toplumsal ilerlemenin geçiş basamaklarının süreklilik göstergesi olarak kültürel gelişimi aktarmakta ve zaman içinde nesiller arasındaki devamlılığı da sağlamaktadır (Karalezli 1991).

Tarihi çevreleri korumak, onları ilk şekillerine uygun ancak günümüz koşullarına kullanılacak biçimde onarmakla ve onlara bakmakla gerçekleştirilebilecek bir olgudur.

Tarihi çevre korumanın uluslararası düzeyde başlamasının en önemli nedeni kültürel amaca dayanır. Sanayi devrimi sonucu kapitalist üretim biçiminin yaygınlık kazandığı 19. yy'da, gelişen milliyetçilik hareketleri tarihi çevrenin korunmasını, ekonomik gelişmenin kültürel üst yapısını oluşturmada önemli bir destek olarak görmektedir (Mamıkoğlu 1977).

20 yy'da ise 1. ve 2. Dünya savaşlarının yaptığı tahribat ve hızlı sanayileşme ve kentleşme, doğal ve tarihi çevreyi korumak zorunluluğu getirmiştir. Kapitalizm yarattığı çelişkileri ve olumsuzlukları gidermenin yolları aranmaya başlamış ve bu bağlamda çeşitli kuruluşlar kurulmuştur (Mamıkoğlu 1977).

Politik amaçlı kullanımı yanında, günümüzde yaşadığımız çevrenin önemli bir parçası olan tarihi çevre, yalnızca dini yada milli bir simge olarak değil, geleceği şekillendirecek kültürel bir veri olarak ele alınmaya başlamıştır. Böylece sadece anıtsal değerli tek yapılar değil, kültürel değerli daha mütevazı yapı grupları, kentsel bölgeler ve kırsal alanlar koruma kapsamına alınmıştır.

Bugün ülkemizde tarihi ve doğal çevrenin korunması Tekelli (1998)'e göre tarih bilinci, ulusal benlik estetik amaçlı koruma ve kültürel turizm olmak üzere başlıca dört temel amaç içindir. Bunlardan birincisi toplumda yaşayanlara sağlıklı bir tarih bilincini kazandırmak amacıyla tarihi çevrenin koruma altına alınmasıdır (Tekelli 1988).

Kişinin sağlıklı olarak toplumsallaşabilmesi için yaşadığı çevre ona sürekli olarak tarihsel geçmişin işaretlerini aktarmaktadır. Geçmişin göstergelerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan bir kimse, kültürün sürekliliğini kolayca edinerek ve tarih bilincine sahip olacaktır. Burada öngörülen süreklilik yeni yaşamın içinde geçmişin simgelerini taşımaya yöneliktir. Yoksa tarihi çevrenin korunması nostaljik bir özlem değildir.

İkinci tür amaç ise tarihi çevreyi korumayı ulusal bir benlik aracı olarak görmektir. Ancak ulusal ideolojik bir ülkenin tüm tarihini koruyacak nitelikte değildir. Bu nedenle böyle bir yaklaşım altında korumacılığın sınırları daralır ve belki de geçmişin korunması değil ideolojiye uygun bir tarihi çevre söz konusu olabilir. Bu konuyu açıklamak için bir somut örnek vermek yararlı olacaktır. Örneğin Türk-İslam eserlerini ön planda tutan bir yönetim Hitit, İtalya, Hristiyan eserlerini korumak için yeterli kaynak ayırmayacaktır. Bu durumda geçmişin gelecek koşullara aktarmasında büyük problemler oluşturacaktır.

Tarihi çevre korumada üçüncü tür amaç ise estetik olarak başka ülkelere göre değerli olanı koruma yaklaşımıdır. Korunması gereken değerli olandır. Tarihsellik tek başına bir eseri korumak için yeterli bir neden değildir. Korunması gereken sanat, kültür ve çevre açısından değer taşımaktadır.

Tarihi çevre koruma amaçlarından dördüncüsü kültürel turizm kaynaklıdır. Burada koruma ticari bir kazanç amacı taşımaktadır. Korumanın nedeni elde edilecek gelir ve döviz beklentisidir. Bu nedenle koruma önceliği turistlerin beğenisini kazanan eserler olacaktır.

Bu dört amaç biçimlerinden birincisi en kapsamlıdır ve diğer üç amacı içerebilmektedir. Bu nedenle diğer amaçla tarihi çevre korunacaksa birinci tür amaç asla göz ardı edilmemelidir. Özellikle tarihi çevrelerden döviz ve gelir elde edilirken onların tarihi yapısına zarar veren uygulamalardan kaçınılmalıdır. Turistik amaçlı kazandırılacak işlevler eski işlevine benzer olanlardan seçilmelidir.

Günümüze geçmişten kalan bu tarihi eserleri korumak, bunları bugünün koşulları ve gerekleri içinde en iyi şekilde değerlendirerek gelecek kuşaklara aktarma çabası evrensel bir ilgi alanı ve disiplin olarak gelişmiştir. Ulusal ölçüde önem taşıyan tarihi ve doğal alanların değerlendirilmesine yaklaşıırken en önemli olan objektif gerçeğin zorunlu kıldığı çözümlemelere ulaşmaktır (Yazgan ve Erdoğan 1992).

Tanyeli (1979) ise tarihi çevre korumanın 3 temel işlevi üzerinde durmaktadır. Bu işlevler ekonomik, tarihsel ve kültürel işlevlerdir.

Tarihi çevre kavramının ekonomik işlevi, eseri koruyarak oluşabilecek yapı israfını önlemektir. Her yapı kendi inşa edildiği çağın gereksinimlerini karşılayabilecek biçimdedir. Dolayısıyla bu eserlere kazandırılacak işlevler ile bir yapı israfı önlenmiş olacaktır. Bu durum ekonomik işlev olarak görülmektedir.

Korumanın tarihsel işlevi eldeki kentsel çevrenin önemli tarihsel olayları anımsatması veya sosyo-ekonomik yapıyı simgeleyen ipuçlarını barındırması olgusudur. Sanat tarihi açısından önem taşıyan yapı, yapı topluluğu, bahçeler ve kentlerin korunması bu işlevlerin sınırları içindedir. Korumanın tarihsel işlevi müzelik bir nitelik taşımaktadır. Bu sebepten dolayı bu amaç için koruma az yerde rastlanılmaktadır.

Ayrıca tarihi çevrelerin yanında birde tarihi bahçeler vardır ki bunlar çok değerli kültür anıtları ve bugünün yaşama ortamlarıdır. Tarihi bahçelerin ise iki önemli yönü vardır. Bunlar hem geçmişin kültür anıtları hem de estetik ve tarihi değerler bakımından turizm potansiyelidir (Yazgan ve Erdoğan 1992).

1.3. Koruma-Turizm İkilemi ve Çağdaş Koruma Kavramı

Eski kent dokusunun toplumun bugünkü ihtiyaçlarını karşılaması için değerlendirilmesi anlamı taşıyan çağdaş koruma bir etkinlik alanı geniş bir anlamı vardır. Her tür yapının temel bütünlemesinden yeniden kullanılması için değiştirilmesine, arkeolojik sit kavramından kent yenilemeye peyzaj düzenlemeden doğa çevre korumasına, mimarlık kapsamındaki her tür ürünün teknolojisine, bakım ve koruma yöntemlerine, en eski yapı tekniklerinden en çağdaş malzeme teknolojisine, doğal ve yapay malzeme analizlerinin fiziksel ve kimyasal yöntemlerine kadar bilim ve teknik alanıyla dolaylı yada dolaysız ilgisi vardır (Kuban 1984).

Koruma terimi ile genişletilmiş etkinlik alanı 1964 yılında ele alınan Venedik Kararlarına değin sınırlı bir anıt koruma kavramı içinde değerlendirilmiştir. Ancak

kentlerdeki atmosferin artması, nüfus artışı ve kentleşme, çevre sorunlarına yol açmıştır. Artan çevre sorunları ise dünyada koruma ile ilgili anlayışı da zamanla değiştirmiştir.

İnsan yaşamında önemli yeri olan tarihi mekanların, anıtların, mimari yapıların yanı sıra tarih, sanat, mimari, bilimsel ve kültürel nitelikleri olan nesne, yapıt, yer ve yerleşme bölgeleri insanların düzenli yaşamaya başladıkları dönemlerden bu yana koruma sorununu beraberinde getirmiştir. Anıtı tek yapı olarak değil yakın çevresi ile düşünmek ve korumak şarttır. Konuyu yapı grupları, yerleşimler ve bölgeler olarak yaklaşılmalıdır (Yağlıcı 1988).

Mimari miras sadece üstün değeri olan tek binaları ve bunların çevrelerini değil, tarihi ve kültürel ilişkisi bulunan, köy ve şehirlerin bütününe içermektedir. Anıtlar mimari miras içinde yer alan tarihi, mimari, sanat eserleridir (Doğrusöz 1978). Bu anıtların dışında bahçe ve çevrelerinin, tarihi parkların hatta sokak ve meydanların sanat değeri taşıyanlarının korunması çağdaş koruma kavramı içinde değerlendirilebilir.

Ancak bugüne kadar görülen durum, her şeyi tek anıt korumasıyla sınırlandırılmış bir anlayış ve tutum mevcuttur. Bu tutum tarihsel ve doğal çevrenin değerlendirilmesi ve korunması doğrultusunda yeterli olamamıştır. Günümüz için bütün dünyanın kabullendiği koruma, anıtsal ölçekten çıkarılarak sokak, kent ve bölge ölçeğinde ele alınmaktadır. Ancak çevre koruma olgusu ülkemizde yeni olduğundan zaman zaman bütünü mü yoksa ayrıntıların mı korunması gerektiği tartışılmaktadır.

Ayrıca günümüzde eski kent mekanlarının korunması tarihi kültür varlıklarının korunmasının ötesinde bir çevre koruma meselesidir. Bu nedenle korumanın toplumsal bir boyutunun olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Toplumun sosyal ve psikolojik etkileşimi göz ardı edilmemelidir. Tarihi ve kültürel alanların korunmasında halkın katılımının sağlanması ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmalıdır. Tarihi çevre koruma bir yaşam biçimi olup toplumun geniş kesiminin benimsemesi ile geçerlilik kazanacaktır.

Tarihi eser ve tarihi çevre korumasında bir başka yaklaşım kullanımıdır. Çeşitli nedenlerle yıkıntıya düşmüş yapıların, yok olmaya yüz tutmuş bir bahçenin veya işlevini yitirmiş bir anıtın daha etkin korunması ve olumsuzluklarının giderilmesi için o eserin kullanıma açılması gereklidir. Korunması gereken bir eserin yıkılıp gitmesini önlemek için onu yaşatmak yani onu günün işlevine katmak oldukça önemlidir. Bunun için o eserin geçmişteki işlevinin araştırılması ve mümkünse eski işlevine devam ettirilmesi, eğer mümkün değilse yeni bir işlev kazandırmak bir çağdaş koruma yaklaşımıdır. Bu durum aynı zamanda korumanın ekonomik bir işlevini de içerir. Tarihi çevrenin kullanıma açılmasında yani eski işlevini kazandırma sırasında tarihi dokunun bozulmuş kısımlarını eski dokusuna uygun bir tasarım ve düzenleme gerekmektedir. Yine yeni bir işlev kazandırma sırasında verilecek işlevin yörenin ölçeği ve özelliği ile bağdaşması gerekmektedir. Aksi taktirde tarihi özelliği yitirilerek daha fazla bir kayıp verilebilir. Bununla birlikte hatalı fonksiyona zorlamak tarihi dokunun ve eserin kaybına sebep olacaktır.

Koruma ve değerlendirme içinde tarihi çevreye getirilebilecek uygun yaklaşım ve düzenlemeler, tarihi ve kültürel açıdan kesinlikle korunması gerekeni kendiliğinden belirleyecektir. Önemli olan geleneksel ve tarihi özellikler korunurken çağın koşullarına uyabilmektir (Haleplioğlu 1988). Zaten anılarıyla, alışkanlıklarıyla, gelenekleriyle yaşayan yöre halkı kendisini mutlu eden bir çevreden kopmak istemeyerek. Tarihi mirasa sahip olacaktır.

Tarihi çevre koruma bir şehrin veya bir ülkenin turizm potansiyeline olumlu katkı da sağlayacaktır. Son zamanlarda turizmin çekici noktalarından biri de tarihi çevreler olmaktadır. Tarihi çevrenin rasyonel olarak turizm amacıyla kullanımı kar getiren bir sektör olarak görülebilir. Tarihi dokunun özellikle sivil mimari örnekleri, yapı tipleri, kullanılan malzemeleri, aksesuarları ile yöreye has özelliği olan evler turizme yönelik çalışmalar için de kullanıma açılarak değerlendirilmesi ve böylece hem eserin korunması ve hem de kullanımı sağlanacaktır.

Turizm ve koruma ikilemi içerisinde koruma çalışmalarının mı turizme yoksa turizmin mi koruma çalışmalarına hizmet edeceği sorusunu akla getirmektedir. Yapılan

çalışmalarda amaç tarihi çevreyi korumak mı yoksa turizmin gelişimi için mi tarihi dokunun korunduğu çelişkisini doğurmaktadır. Ancak doğru olan şudur ki ağdaş koruma anlayışı içinde geçmişi koruyarak geleceği korumanın gerçekleşeceği düşüncesiyle, bu gün için her ikisinin de birbirlerini engellemeden titiz bir uyum içinde hizmetlerinin karşılıklı olarak geliştirilmesi uygun olacaktır (Haleplioğlu 1988).

Tarihi çevrelerde turizm planlaması yapılırken bir dokuyu sadece turizmin cazibe merkezi olarak görmek hatalı olur. nemli olan yöreye turizmden ekonomik yarar sağlamanın yanında tarihi çevreyi de korumaktır. Tarihi çevrenin sadece kazanç sağlamak amacıyla korunması da yanlıştır. Kısaca tarihi evre korumanın kültürel, sosyal, toplumsal ve ekonomik işlevleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4. Dünyada ve lkemizde Korumaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Dünyada koruma kavramının geçmişi eski Romalılara kadar inmekte olup, Roma hukukunda eski eserlerin korunmasına dair hükümlere rastlanmaktadır. Ancak daha sonra karanlık ortaçağ döneminde eski eserler sahipsiz kalmıştır. Karanlık devirleri takip eden yeni çağda ilk uyanan lkeler Danimarka, İsveç ve Libya olmuş, bu 3 nc ülkeyi takiben yüzyıl ara ile Portekiz ve Fransa izlemiş, daha sonra Almanya, Macaristan, İngiltere, Mısır eski eserler hukukunu geliştirmişlerdir (Haleplioğlu 1988)

Fransa’da ilk koruma alışmaları 19. Yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Ülkede 1830’lu yıllarda anıtların envanteri yapılmış 1837’de Belediye başkanlığının sağlıklaştırma ve bunun için gerekli parasal destek konusunda toplantılar yapıp Anıtlar Komisyonu kurulmuştur. 1841 yılında hkmetin koruma konusunda yayınladığı genelge ilk yarım yüzyıl boyunca tarihi eserler konunmuş ve 30 Mart 1887 de korumacılıkla ilgili beklenen kanun çıkarılmıştır. 1930 yılında “Tabi Anıtlar ve Artistik Karakterli Tarihi İلمي ve Manzaralı Güzel şeylerin Korunması” amaçlı bir teşkilatın kurulması sağlanmış ve doğal sit kavramının da tanımlanması yapılmıştır (Haleplioğlu 1988).

İtalya’da korumacılık açısından en önemli yasal düzenlemeler 1939 yılında Artistik ve Tarihi değerleri olan nesnelerle, Panaromik ve doğal gzellişlerin korunması

kanunlaşmıştır. 1942 yılında çıkan İmar Kanunu'na 1967 yılında eklenen hükümler ile önemli özellikleri olan kentler ve yakın çevrelerde özel kesimler olarak korumaya alınmışlar (Haleplioğlu 1988).

İngiltere'de ise ilk koruma tedbirleri 1913 yılında çıkarılan yasa ile alınmış, 1913 ve 1953 yıllarında çıkarılan yasalarla önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1965 yılında Bayındırlık Bakanlığı ile İmar Planlama Bakanlığı, Çevre Bakanlığı adı altında birleştirilmiş ve aynı kanun ile koruma kararı alma yetkisi de bakanlığa verilmiştir (Haleplioğlu 1988).

Amerika Birleşik Devletleri anayasasında koruma ile ilgili hükümler bulunmamasına karşın bazı eyalet anayasalarında bu konuda hükümler görmek mümkündür. Macsachusetts Eyalet Anayasasının 44. maddesindeki bir hüküm şöyledir: Kişilerin temiz hava ve suyu gürültüden arınmayı ve çevrelerinin tabii, tarihi ve estetik yönden bozulmamasını isteme hakları vardır. Bu da gösteriyor ki yasal acıdan korumaya yönelik kesin ve genel hükümler bulunmamasına rağmen dünyada korumacılık ve milli park kavramlarının ilk olarak ABD'de ortaya çıktığı da bilinen bir gerçektir (Kuyulu 1987, Haleplioğlu 1988).

Ülkemiz tarih öncesi ve sonrası dönemlere ait kültür ve tabiat varlıkları bakımından zengin olan nadir ülkelerden biridir. Bu varlıkların çeşitli sebeplerden dolayı yok olması zenginlik kaynaklarımızı tehlikeye sokmaktadır. Çünkü kültür ve tabiat varlıklarının yok olması, yerine konması olanaksız bir kayıptır. Bu nedenle bütün uygar ve gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bizde de koruma, kültür ve tabiat varlıklarının mümkün olduğu kadar ömrünün uzatılması ve güncel işlevler kazandırılması gerekir.

Tarihi çevre korumada en önemli husus yasal dayanakların ihtiyacı karşılayacak şekilde düzenlenmesidir. Etkin sosyal düzenlemeler ile ancak kültürel miras korunacaktır. Bu sebeple ülkemizde Osmanlı İmparatorluğundan bu yana çok sayıda yasa ve yönetmelikler çıkarılmıştır. Ancak çoğu ihtiyacı karşılayamadığından yürürlükten kaldırılmıştır.

Alsaç (1984), ülkemizde tarihi çevre koruma ile ilgili yasal düzenlemeleri başlıca dört dönemde incelemiştir. Birinci dönem “Asarı Atika Nizamnamesi”nin yürürlüğe konması ile başlayan ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun teşkiline dair 5805 sayılı yasanın çıkışına kadar olan dönemdir. Bu dönemde koruma görevi önceleri Milli Eğitim Bakanlığında, sonraları Kültür Bakanlığındadır. Bu dönemde yürürlüğe giren “Yapı ve Yollar Kanunu” belediyeleri imar planı yaptırmakla görevlendirilerek plan yapılırken korunması gereken taşınmazların korunması hükme bağlanmıştır. Belediyelerin yaptığı imar planları topoğrafik haritalar üzerinde gösterilerek Kültür Bakanlığına gönderilir ve korunması gerekenler bakanlıkça belirlenir. Bu uygulamalarda zamanla görülen aksaklıklar ve tespit edilen anıtın çevreden soyutlanarak korunması çağdaş koruma anlayışına ters düştüğü için uygulamadan vazgeçilmiştir.

Tarihi ve Kültürel değerlerin korunmasında en önemli yaklaşım ikinci dönem olarak da bilinen. 2 Temmuz 1951 Tarih ve 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun Kurulmasına dair kanundur. Bu kanuna ait ilk yönetmenlik, kurulun 10 Mayıs 1952 tarihli oturumunda kabul edilmiş, 8 Kasım 1959’da bir değişiklik geçiren yönetmenliğe 28 Ağustos 1962’de bir madde daha eklenmiştir. Bu yasanın amacı Türkiye’de korumacılıkla ilgili kanunları ve kuralları yetkili kişilerden oluşan bir kurulda akademik düzeyde gündeme getirmektedir. Ancak zamanla işlevlik ve güvenliğini kaybeden bu yasanın bazı eksik tarafları ortaya konarak yürürlükten kaldırılmıştır (Haleplioğlu 1988).

Üçüncü dönem İmar Kanunu’na ek maddeler getiren yasanın ve 25.04.1973 tarih ve 1710 sayılı “ Eski Eserler Kanunun çıkması ile başlayan dönemdir. Bu dönemde korunması gerekli alanlar da taşınmaz kültür varlığı gibi koruma kapsamına girmiş ve böylece yakın çevreler ile tek tek yapılar ve bunların yoğun olarak bulundukları bölgeler korumaya alınmış, bunları korumayan mevcut imar planları iptal edilerek yerlerine koruma amaçlı imar planları yaptırılmıştır (Alsaç 1984).

25.4.1973 Tarih ve 1710 sayılı olarak yürürlüğe giren “Eski Eserler Kanunu” yurdumuzda tarihi eserlerin korunmasında çıkan ilk yasadır. Bu yasada korunması

gereken eski eserlerin kapsamı çok geniş tutulmuştur. Eser her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun eski eserleri tarihi ve tabii anıtların korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek ve bunların kültürlü kontrolünü yapmak görevi Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir (Yazgan ve Erdoğan 1992). Yasada sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde bulunan vakıf eski eserlerin kullanılması ve onarımı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurumunun kararı alındıktan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılır. Dolayısıyla ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın Milli Eğitim Bakanlığı olması ve teşkilatlanmadaki bazı aksaklıklar ve noksanlıklardan ötürü bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

Tarihi Çevre Korumada 4. Dönem ise halen yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile başlayan dönemdir. Kanun 21 Temmuz 1983 tarihinde kabul edilerek, 23 Temmuz 1983' de 18113 sayılı Resmi Gazetede ilan edilmesiyle yürürlüğe girmiştir.

2863 sayılı yasanın amacı, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımlar belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir. Bu kanun korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını kapsar.

Yasanın 6. maddesi ise korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları belirlenmiştir. Buna göre;

- a-) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar.
- b-) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup, önem ve özellik bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca Korunmalarında gerek görülen taşınmazlar.
- c-) Site alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları.
- d-) Milli tarihimizdeki önemi sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Atatürk tarafından kullanılmış evlerdir.

Ancak yüksek kurulca mimari , tarihi, estetik ve arkeolojik önem ve özellik bakımından korunması gerekli görülmeyenler korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmaz.

Bu kanunun çıkarılmasından sonra 16.02.1984 tarih, 18314 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Kültür ve Tabiat Varlıkları Yönetmeliği” ile 2863 sayılı yasanın 5. bölümünde sözü edilen Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge kurallarının çalışma esaslarını düzenlemesi amaçlanmıştır (Haleplioğlu 1988) .

24 Haziran 1987 tarihinde ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında bir ek yasa çıkarılmıştır. 19497 sayılı Resmi Gazetede yürürlüğe giren bu yasa 3386 sayılıdır. Bu ek kanun ile Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu olarak değiştirilmiştir. Ayrıca bu kanun ile koruma kurulları ile Koruma Yüksek kurullarının görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun görev ve yetkileri madde 51’de belirtilmiştir:

- a-) Korunması gerekli taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonla ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek
- b-) Koruma kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak
- c-) Uygulamadan doğan genel sorunları değerlendirerek görüş vermek şartıyla bakanlığa yardımcı olmak.

Koruma kurulları ise Koruma yüksek kurulunun ilke ve kararları çerçevesinde olmak kaydıyla aşağıdaki işleri yapmakla görevlidir (Madde 57);

- a-) Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli Kültür ve Tabiat varlıklarının tecillerini yapmak.
- b-) Korunması gerekli Kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak.
- c-) Sit alanında tescilinden itibaren bir ay içinde geçiş dönemi yapım şartlarını belirlemek
- d-) Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip aramak.

- e-) Korunması gerekli taşınmaz Kültür varlıkları, Koruma alanlarının tespitini yapmak.
- f-) Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarında özelliklerini kaybetmiş alanların tescil kaydını kaldırmak.
- g-) Korunması gerekli taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları ve koruma alanları ile ilgili uygulamaya yönelik kararlar almak.

Ancak 2863 ve 3386 sayılı bu kanunların günümüz şartlarına uygunluğu tartışılabilir. Kanun Kültür ve Tabiat varlıkları koruma ile ilgili olmasına rağmen korunması gereken Kültür ve Tabiat varlıkları örneklerinde tarihi park, bahçe örneklerine yer verilmemiştir. Ayrıca yasa hem kültür hem de tabiat varlıklarının korunması konularını içerdiği halde bu değerlerin korunması ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara yürütülmesi için oluşturulan yüksek kurulda mimarlık, arkeoloji, sanat tarihi, gibi bilim dallarında uzman ve söz sahibi kişiler bulunmaktadır. Oysaki konu Kültür ve Tabiat varlıklarının çevreleriyle birlikte ekle alınması olmasına ve Peyzaj Mimarlığı mesleğinin bu konuda söz sahibi olmasına rağmen bu yüksek kurulda adı geçmemektedir. Bu durum tarihi eser korumada başarısızlığa neden olmaktadır. Bunun için tarihi çevre korumada, Peyzaj Mimarlığı prensipleri birinci derecede söz sahibi olmalıdır.

Tarihi çevre korunmasında yasa ve yönetmeliklerin yanı sıra görev alan bazı kuruluşlar vardır. Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve bölge kuralları başlıcalarıdır. Ayrıca Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü konu ile ilgili direk kuruluşlardır. Bunun yanı sıra tarihi çevre koruma ve çevre korumada hizmet veren çeşitli vakıf ve derneklerde bulunmaktadır. Türkiye Doğal Hayatının Koruma Vakfı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye Anıt, Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (T A Ç), Tabiat Koruma Vakfı ve Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği bu kuruluşlara örnek olarak verilebilir.

Ülkelerin yasalarla yönetsel ve planlı çalışmalarıyla gerçekleştirilmeye çalıştıktan tarihi mirasın korunması ve tarihi eserlerin insanlığın ortak malı olduğu fikrinin benimsenmesiyle bazı uluslararası çalışmalar yapılmış ve uluslararası kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Ülkemizin de taraf olduğu bazı anlaşmalar ve çalışmalar yapılmıştır.

Avrupa Konseyi 1963 yılında yapılan toplantısında 1969 yılında Brüksel’de Tarihi Doku ve Kültürel Mirastan Sorumlu Bakanlar Avrupa Konferansının yapılması kararlaştırılmıştır. Bu bakanlar toplantısında ise özellikle Avrupa ülkelerinin koruma politikalarına yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır. 1960’lı yıllar boyunca yapılan 5 sempozyumda çeşitli ülke deneyimleri ve uzmanlarınca yapılan tartışmalar sonucu Brüksel toplantısının amacı “Geçmişimiz İçin Gelecek” sloganı adı altında belirlenmiştir. Toplantılarda koruma kavramını “Mimari Miras” deyimi ile çevresiyle uyumlu ilişkiler içinde ve kent planlama politikaları ile bütünleşmiş bir kavram olarak kabulüne karar verilmiştir (Eke ve Özcan 1988).

Ayrıca entegre koruma kavramı ile tarihi dokunun çevresiyle birlikte güncelliğini artırarak korunabilirliğine katkıda bulunacağı anlaşılmıştır. Bu kavram uyarınca herhangi bir prestij önceliği olmaksızın Avrupa tarihi, peyzajı ve yaşam tarzını yansıtan her türlü doku, mimari miras deyimi içinde değerlendirilerek, mimari mirası ekonomik ve toplumsal yaşam ile bütünleyici kullanım birimleri koşullarının araştırılması gündeme getirilmiştir. Bu tartışmalar ışığında 25-27 Kasım 1969 tarihinde yapılan Avrupa Konseyi Tarihi Doku ve Kültürel Mirastan Sorumlu Bakanlar Konferansında aşağıdaki hususlar karara bağlanmıştır (Eke ve Özcan 1988):

- Entegre Koruma kavramına (Tarihi dokunun çevresi ile koruması) uyumun sağlanması
- Avrupa tarihi doku ve kültürel mirası kavramı ile bütünleşmiş ülke ve kent planlama politikalarının oluşturulması ve her düzeydeki koruma ve planlamadan sorumlu kuruluşlar arasında genel politikalar açısından koordinasyon sağlanması,
- Koruma ve iyileştirme için daha büyük mali kaynakların ayrılması, kamu idarelerinin bu konuya katılımlarının artırılması,
- Avrupa tarihi doku ve kültürel mirasının kullanıcıları veya sahibi olan kişilere restorasyon ve rehabilitasyonun sağlanabilmesi için miras, vergilendirme kolaylıkları ve teşviklerinin idari önlemlerin alınarak bireysel teşebbüsün güçlendirilmesi,
- İnşaat maliyetleri bütçesine kamu ve özel işler nedeniyle taşınmazın zarar görmesine karşı koruma ve kurtarma maliyeti ile arkeolojik araştırma maliyetinin eklenmesi,
- Bu konuda çalışacak personelin eğitilmesi ve yetkin personel sayısının artırılması,

- Kamuoyunun konuyu duyarlılığının artırılması için önlemlerin alınması basın, radyo, televizyon gibi etkinlikler yolu ile halkın aydınlatılması,
- Eğitim faaliyetleri içinde düzenlenerek faaliyetler yolu ile gençlere kültürel miras konusunda sorumluluk duygusunun aşılması.

Brüksel konferansı sonuçları ışığında 1975 Avrupa Mimari Miras yılı olarak ilan edilmiştir. Entegre koruma kavramı çerçevesinde ele alınan etkinliklerden biri olan 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı'nın ardından 1976 yılında Berlin Sempozyumunda büyük kentlerde karşılaşılan koruma sorunları, 1977'de Granada ise kırsal mirasın korunması sorunları, 1978'de Ferrara Sempozyumunda tarihi binaların yaşanabilirliğinin kır ile kent arasındaki dengeli gelişme ile sağlanabilirliği, yine 1978'de Revall'a kent plancıları, inşaat mühendisleri ve mimarları için entegre koruma kavramı konulu eğitim semineri düzenlenmiştir (Eke ve Özcan 1988).

Ayrıca 1975 yılı Avrupa Mimari miras yılı dolayısıyla "Tarihsel Bahçelerin Korunması ve Restorasyonu" konusunda IFLA ve ICOMOS işbirliği ile 1976 ve 1977 yılında iki sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyumlarda tarihsel bahçelerin günümüz kullanımına yaklaştırılması, Avrupa'da tehlike altında bulunan bahçelerin saptanması amaçlanmıştır. Sempozyum sonunda tarihi bahçelerin etkili korunması için gerekli kanunların yapımı, tarihi bahçelerin yeniden bitkilendirilmesinde kullanılabilecek her tarihi devir ve mevsime uygun ağaç ağaççık ve çiçek envanterinin yapılması, halka gezdikleri bahçeyi tanıtıcı büroların kurulması ve Avrupa'da kaybolma ile karşı karşıya bulunan bahçelerin listelenerek dikkate sunulması ve başarılı olanların takdir edilmesi kararlaştırılmıştır (Evyapa 1976).

Tarihi ve doğal çevrenin korunması sürecinde 1980-1981 yılları arasında Avrupa konseyi Kentsel Yerleşme kampanyası başlatılmış ve bu kampanya kavramı ışığında kent planlama konusundaki gelişmelerin geniş bir perspektif içinde tartışılması amaçlanmıştır. 1985 yılında ise Avrupa Mimari Miras Koruması Sözleşmesi Avrupa Devletleri tarafından imzalanmıştır (Eke ve Özcan 1988).

Dünyada bir çok ülkenin işbirliği ile kurulmuş uluslararası bazı kuruluşların isimleri aşağıda verilmiştir.

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Kültür Kurumu”.

IFLA (International Federation of Landscape Architects) “Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Federasyonu”.

ICCROM (International Center For The Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) “Kültür Varlığını Koruma ve Restorasyon için Uluslararası Araştırma Merkezi”

IUA (International Union of Architects) “Uluslararası Mimarlar Birliği”

ICOMOS (International Council of Monuments and Sites) “Uluslararası Sit ve Eski Eserler Konseyi”

ICOM (International Council of Museum) “Uluslararası Müzeler Konseyi”

IUCN (International Union of Conservation of Nature and Natural Resources) “Uluslararası Doğal Kaynaklar ve Doğa Koruma Birliği” (Yazgan 1986, Karalezli 1991).

Bu kuruluşlar çevre koruma çalışmalarında bilimsel, teknik eğitim ve ekonomik katkının yanı sıra uluslararası düzeyde işbirliği ve yardımlarını sürdürerek tarihi koruma çalışmalarında önemli katkı sağlamıştır.

Bu kuruluşlardan UNESCO Mısır’da 23 tapınağın Assuan Barajı suları altından kurtulması ve 1983 yılında İstanbul ve Göreme’deki tarihsel mekanların korunması gibi kültürel çalışmalar da bulunmuştur (Yazgan ve Erdoğan 1992).

1.5 Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama İlkeleri

Tarihi çevre koruma olgusu gündeme ilk geldiği yıllarda tarihi bir eserin tek olarak korunması fikrini ifade ediyordu. Ancak günümüzde koruma fikri, tek anıttan çevreye doğru bir gelişme göstermiştir. Yine ilk yıllarda sadece koruma fikri ön planda iken, artık koruyarak değerlendirme anlayışı kabul görmeye başlamıştır (Karalezli 1991).

Tarihi çevrenin korunması bilincine varmış olan ülkelerde koruma ister taşınmaz eski eser niteliğinde olan tek bir yapı, isterse geçmişin kültürel ve mimari değerlerini yansıtan yerleşim alanları olsun, çevresindeki mekan ile birlikte değerlendirilmektedir.

Tarihi çevrenin korunması bilincinde olan ülkelerde genel olarak açık ve yeşil alanlar tarihi çevre için iki ayrı işleve göre değerlendirilmektedir (Yazgan 1979).

Birincisi tarihi eserlerin özelliklerinin taşıdıkları evrelere paralel olarak çevrelerindeki açık ve yeşil alanların tarihi biçimlerinin belirtilmesidir. İkincisi bir belirli bir tarihi eserin daha iyi değerlendirilebilmesi için çevrenin yeşil alan olarak belirtilmesidir. Kısaca tarihi çevrelerin korunmasında rol alan açık ve yeşil alanlar kültürel estetik rekreasyonel, turistik ve ekonomik amaca hizmet etmektedir.

Tarihi çevre koruma kapsamında ele alınması gereken en önemli konu tarihi peyzajın korunması konusudur. Tarihi bir eser çevresi olmaksızın tek başına değerlendirilemez. Tarihi perspektif içinde önem ve özellik arz eden anıt ve külliye veya sit kapsamındaki alanlar korunurken çevreleriyle birlikte ele alınmalıdır. Bu çerçevede doğal kültürel, tarihi değerlere sahip alanlarda peyzaj düzenlemesi yapılırken işlevsel, doğal ve estetik değer taşıyan peyzajın korunması gerekmektedir. Bundan başka tarihi çevrelerde yapılacak peyzaj planlama çalışmalarında aşağıdaki kurallara da uyulmalıdır (Yazgan ve Erdoğan 1992).

- Bulunduğu yörenin özgün değerlerini taşıyan doğal çevreler olduğu gibi korunarak görsel ve sembolik özellikleri gelecek nesillere aktarılmalı, insan ulaşımının sağlandığı bu yörelerde gerekli bakım koşulları sağlanılmalıdır.
- Bu alanlara getirilecek her hangi bir kullanım öncesinde çevre etkileşim değerlendirilmesi yapılarak gelecek aktivitelerin neden olacağı potansiyel zararlanma saptanmalı ve bu doğrultuda planlamaya gidilmelidir.
- Yapılacak koruma çalışmalarında alanda yer alan peyzaj elemanları ve bitkisel materyal gereği gibi korunmalı, tarihi ve sembolik değer taşıyan ağaçlar bulundukları yerde korunmalı ve bakımı yapılmalıdır.
- Tarihi çevreye yapılacak peyzaj düzenleme çalışmaları mevcut doku ile bütünlük içinde olmalı ve ortama tarihi vermelidir.

- Yapılacak yeni peyzaj düzenleme çalışmalarında mevcut silüet ve görsel değerler korunarak planlamaya gidilmelidir. Sit alanlarında yapılacak çevre düzenlemesinde malzeme seçimine özellikle dikkat edilmeli, aydınlatma, oturma ve donatı elemanları döşeme ve bitkisel uygulamalar mevcut değerlere uyum sağlamalıdır.
- Yapılacak peyzaj düzenleme çalışması tarihi yapının tarihi geçmişine uygun olmalıdır. Yapılan düzenleme çalışması dönemin bahçe sanatı anlayışına ters düşmemeli ve modernlikten uzak olmamalıdır.
- Gerek anıtsal yapı gerekse konut örneklerinde yapının bir parçası olan avlular yapısal ve bitkisel materyali ile birlikte korunmalı, özünü kaybetmiş olanlar ise orijinal özellikleri araştırılarak planlamaya gidilmelidir.

1.6. Tarihi Çevre Korumaya Ekonomik Yaklaşım

Türkiye’de tarihten günümüze kadar eşsiz bir çevre mirası hızla tahrip olmaktadır. Bu olumsuz gidişin önlenmesi her şeyden önce bu güne kadar gözlenen başarısızlığın sebeplerini doğuran nedenlerin, doğru ve sağlıklı olarak saptanması gerekmektedir.

Tarihsel çevre ve onu yaşayan bir ortam olarak koruma bilmesi çok boyutlu ve karmaşık olgudur. Bu nedenle bu konuda başarıya ulaşabilmek için konunun kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutlarının oluşturduğu bütünsellik içinde değerlendirilmesi zorunludur. Ülkemizde tarihi çevre koruması bu güne kadar özellikle ekonomik boyutundan soyutlanarak daha çok kültürel bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu alanda gözlenen başarısızlığın temel nedeni büyük ölçüde bu yetersiz yaklaşımdan kaynaklanmıştır (Sökmen 1983).

Kent her şeyden önce karmaşık bir ekonomik olgudur ve bu temel gerçek, kentsel mekanın özel nitelikler taşıyan bir kesimini oluşturan tarihsel çevrede yansımaktadır. Genellikle kentlerin eski ve merkezi kesimlerinde bulunan tarihi çevreler, çeşitli kentsel işlevlerin bu alanlara yönelik isteklerinden dolayı belli bir ekonomik değer kazanmaktadır. Sanayileşmek az gelişmişlikten kurtulma çabasında olan ülkelere kırsal alanlarda ve çevresinde yerleşme isteklerini artırmıştır. Yüksek yerleşim isteği yoğunluğundan kaynaklanan değer artışları sonuçta kentin merkezi alanlarındaki

tarihsel yerleşme dokusunun ekonomik bakımdan daha yüksek rant sağlayacak biçimde yenilenmesi yönünde baskılar oluşturmaktadır.

Koruma bilincinin yeterli olmadığı geniş kapsamlı, etkili ve gerçekçi koruma kararlarının geliştirilip uygulanamadığı gelişmemiş ülkelerde kentlerin merkezi alanları üzerindeki bu zorlama ve baskıların tarihsel çevreler üzerindeki etkileri özellikle yıkıcı ve yozlaştırıcı olmaktadır (Sökmen 1983).

Tarihi çevre korumanın çok güçlü bir ekonomik boyutu vardır. Ülkemizde bugüne kadar tarihi çevre koruma konusu bir kültürel sorun olarak değerlendirilip konunun ekonomik boyutu üzerinde yeterli dikkat gösterilmemiştir. Bu bakış açısının doğal bir sonucu olarak da ekonomik kökenli nedenlere tarihi çevreler üzerinde ortaya çıkmış olan baskılara genellikle kullanma hakkını yasaklayıcı veya kısıtlayıcı bir anlayışla karşı konulmaya çalışılmıştır. Oysaki bu baskıları yok edici veya göğüsleyici nitelikte ekonomik çözümler getirmeden koruma amacına ulaşamayacağı göz ardı edilmemelidir.

Ülkemizde tarihi eserlerin ve çevrenin finansmanı devlete aittir. Kültür varlıklarının tahribini ve yok edilmesini önlemek Kültür Bakanlığı'nın görevleri arasındadır. Bakanlık bu görevlerini yerine getirmek için Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile aktif rol üstlenmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Genel Müdürlüğü kuruluşunun faaliyet gösterdiği 1990 yılından bu yana yaptığı harcamalar incelendiğinde yapılan yatırım harcamaları iki başlıkta toplanabilir. Bunlar proje başlığı adı altında koruma amaçlı imar planları ve revizyonları olmak üzere anıt koruma projeleri ile fotogrametrik belgeleme projeleri ve Anadolu'da Türk dönemi araştırma ve kazı çalışmaları, onarım başlığı adı altında ise çoğunlukla sivil mimari yapılar ve anıtsal yapıların onarımı bulunmaktadır (Erdem 1991).

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yaptığı harcamalardan proje başlığı adı altında, anıtların rölöve, restorasyon projeleri, bahçe ve çevre düzen için yapılan

harcamalar, onarım başlığı altında ise sivil mimarlık örneği yapıların onarımı ile kale ve sur onarımı başta olmak üzere anıt yapıların onarımına ayrılan harcamalar yer almaktadır (Erdem 1991).

Ayrıca bu iki genel müdürlüğün yanı sıra 2863 sayılı kanunun 12. Maddesi uyarınca özel hukukta tabi gerçek ve tüzel kişi mülkiyetinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının onarımına katkı fonu kurulmuştur. Fonun amacı adından da anlaşılacağı gibi özel ve tüzel sahipleri bulunan 2863 sayılı kanun hükümlerine göre tescilli yapılmış kültür varlıklarının bakım ve onarımını sağlamak için ayni, nakdi ve teknik yardımda bulunmaktır. Fonun gelir kaynağını ise diğer iki genel müdürlük gibi bakanlık bütçesinden ayrılan ödenekler ile fondan verilen kredilerin getirisi olan faiz gelirleri oluşturmaktadır (Erdem 1991).

Ülkemizde tarihi çevrelerin korunması konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de geçmişten beri hizmet ve faaliyetleri mevcuttur. Kuruluş sahibi bulunduğu bazı tarihi gayri menkulleri kiraya vererek gelir sağlamaktadır. Sağladığı bu gelirleri çeşitli restorasyon faaliyetlerinde kullanmaktadır.

Özetle ülkemizde koruma çalışmalarının finansmanını devlet kuruluşları sağlamaktadır. Bu kuruluşların bütçesini ise milli bütçeden ayrılan ödenekler oluşturmaktadır. Ancak ayrılan ödeneklerin ve desteklerin ihtiyacı karşıladığı söylenemez. Erdem (1991)'in yapmış olduğu araştırmaya göre 1990 yılı için devletin tarihi eserlerin korunmasına ve restorasyonuna ayırdığı pay toplam yatırım programının %0,22 (binde 2,2) sini oluşturmaktadır. Elbette bir yıllık verilere bakılarak sonuca varılması mümkün olmasa da yine de bir fikir verilebilir. Devletin bu ödeneklerin dışında başka kaynaklar ortaya çıkarması gerekmektedir. Bu kaynakların başında halkın katılımı gerekmektedir. Halkın benimsemediği, maddi ve manevi destek vermediği her icraatın başarısız kalacağı unutulmamalıdır. Halkın koruma uygulamasına katılımı sağlamak için uygulanabilir ekonomik çözüm yollarının bulunması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Çalışmanın konusu olan tarihi çevrelerde koruma ve peyzaj planlama konusunda daha önce yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir

Akdoğan (1973), Diyarbakır'ın bazı geleneksel ve tarihi bahçelerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmacı kentte özellikle kale içindeki ve dışındaki konak ve köşklere çok azının bina ve bahçeye ait plan ve detaylarının tarihi ve geleneksel özelliklerini muhafaza ettiği sonucuna varmıştır. Çoğu sahiplerini ve kullanım şekillerini değiştirmiş olan bu eserlerin hiç olmazsa bir kısmının bahçeleri ile birlikte restore edilmesi ve müze olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tanrıverdi (1973), Erzurum kentinin genel peyzaj karakteri ve sorunları konusunda çalışmıştır. Araştırmacı çalışmanın tarihi eserlerle ilgili kısmında Kale, Tepsiminare, Taşhan, Lala Paşa Cami gibi kentin en önemli ve bulunmaz eserlerin köşe ve duvarlarına dayanılarak kurulmuş köhne bina ve dükkanların eserleri kapattığını ve hakiki görünümünü engellediği sonucuna varmıştır.

Genişleyen ve kentleşme hızı gittikçe artan Ankara tarihi çevrenin, çevresel bütünlüğü düşünülmeden sadece tek tek yapıların yerleşme ve onarımlarının kısıtlanması ve tarihi çevrenin kent bütününe entegre edilmemesi sonucunda başarılı olmamıştır. Genellikle bu alanlar yapısal eskimeyle karşı karşıya kalmış, korumaları ekonomik olmaktan çıkmış ve orijinal işlevlerini yitirmişlerdir (Mamıkoğlu 1977).

Mamıkoğlu (1984), Ankara kalesinin koruma ve geliştirilmesi üzerinde yaptığı çalışmada mevcut durumu ortaya koyarak özgün mimarinin korunması ve özgün malzemenin kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.

Ankara Kalesi ilginç mimari, sosyal, kültürel yapısıyla kent için önemli bir tarihi kaynaktır. Bugüne dek pek çok kere bakım ve onarım görmüşse de bugün iyi bir durumda değildir. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan imar planlarında kale

kentin odak noktası olarak düşünölmüş ise de alınan kararlar uygulanmamıştır. Daha sonra yapılan imar planlarında ise kalenin korunması geliştirilmesi bakımından yeterli karar alınmamıştır. Alanla ilgili birkaç çevre düzenlemesi yapılmış olmasına rağmen yapılanlar ya yetersiz yada uyumsuz kalmaktadır. Örneğin kale içinde yapılan çocuk oyun alanı kalenin tarihi yapısıyla çelişkili, ucuz ve fonksiyonelliğın dışındaki uygulamalardır (Yağlıcı 1988).

Yazgan (1979), Safranbolu Evleri üzerinde yaptığı araştırmada Safranbolu'nun kentsel yerleşme alanının sahip olduğı tarihi ve kültürel değerlere, yakın çevresindeki doğal ve kültürel peyzaj özelliklerine ilişkin koruma amaçlı dört farklı planlama önerilerini getirmiştir. Doğal ve kültürel özellikleriyle bugüne kadar gelebilmiş en güzel eski Türk evlerinin bulunduğı Bağlar kesiminde konut bahçelerinin çoğı, geleneksel bağ-bahçe tarımının yapıldığı sulama havuzları, arklar ve kuru taş duvarlarla destek sağlanmış terasları ile günümüze kadar gelmiştir. Bugün estetik ve işlevsel amaçlara hizmet eden bu bahçelerin tarihi eser sayılmadığı için korunamadığı ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğı belirtilmiştir. Bu yanlış kararın düzeltilmesi gerekliliğı de çalışmada vurgulanmıştır.

Anonymous (1981), Londra'da yerel yönetimler tarafından koruma alanları ve tarihi binalarla ilgili yasalarda yapılan değişikliklerin bu yörelerde meydana getirdiğı sonuçlar üzerinde çalışmıştır.

Slater (1982), Yerel yönetimlerin fikirleri ışığında Warwick'te 20. y.y.'ın ilk yarında planlama politikalarının tarihi çevreler üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Haynes (1983), İngiltere Ulusal Parkı içerisindeki tarihi peyzaj koruma alanlarının önemi ve potansiyelleri üzerine bir araştırma yapmıştır.

Günümüzde gelişmekte olan bir çok ülke gibi Türkiye peyzajında da hızlı ve yoğun gelişmeler, büyüyen kent ve kasabalar, enerji üretim ve iletim tesisleri, sulama projeleri, karayolları vb. gibi peyzaja katılan yeni öğeler doğal ve tarihi peyzajın görünümünü alt üst etmekte, yeni boyutlar ve nitelikler eklemektedir. Türkiye toprakları altında ve

üstünde yer alan tarihi değerler insanlık için büyük önem taşımaktadır. Ülkenin hemen her yöresinde rastlanan çeşitli tarihi çevrelerde ortaya çıkan sorunları arttıran önemli etkenlerden biridir. Tarihi çevrenin çok yönlü bir olgu ve bilişim ürünü geniş kapsamlı biçimde ele alınması zorunludur. Meslekler arası işbirliğine dayalı bir çalışmanın gerektiğini bu konuda uluslararası işbirliği de sağlanmalıdır (Öztan ve Sözen 1983).

Haleplioğlu (1988); Amasya tarihsel kent peyzajının korunması ve Karadeniz Bölgesi turizmi açısından değerlendirilmesi üzerine bir araştırma yapmıştır, Amasya tarihsel kent peyzajının belirgin özelliklerini ortaya koyan ve turizm potansiyeli içerisinde konaklama imkanları olarak değerlendirilebilecek Yalıboyu evlerini içeren kentsel sit için araştırmacı tarafından bir takım öneriler getirilmiştir. Çalışmada Yalıboyunda tarihi doku ile uyumsuz ve herhangi bir karakteri olmayan yapıların kaldırılarak yeşil alan olarak düzenlenmesi gerektiği, nitelikli ve tescil edilen binaların ise oldukları gibi korunması ve restore edilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca Yalıboyu evlerinin tarihi doku içindeki sokak ve caddelerin silüetlerinin güçlendirilmesi, tarihi kalenin ise turizm potansiyelini arttırıcı çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Karalezli (1991)'e göre üzerindeki her dönemde çeşitli uygarlıkların yaşadığı ve bunlara ait tarihi eserleri günümüze getirmiş olan Selçuk ilçesi ülkemizin en fazla turist çeken yörelerden biridir. Yörenin en stratejik noktasına kurulmuş olan Kale, kurulmuş olduğu tepe üstünde ve çevresinden daha etkileyici bir görüntüye sahip olması ve algılanabilmesi için vistaların oluşturulması ve yamaçlarının peyzaj mimarlığı prensipleri doğrultusunda bitkilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca daha etkili bir ışıklandırılma yapılarak kalenin gece görüntüsü daha belirgin bir hale getirilmelidir. Kale içinde ise ziyaretçilerin dinlenme ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelere yer verilmelidir. Tepe eteklerinin kenti iyi gören bakı noktalarına güzel manzaralar sunacak bakı terasları ve bu terasları birbirine bağlayıcı yollara yer verilmelidir. Alanda planlama ve düzenleme çalışmaları bittikten sonra ise planlanan çevrenin korunmasını sağlanmalıdır. Yapılacak bütün planlama, geliştirme ve koruma çalışmalarında ise peyzaj mimarı, arkeolog, sanat, tarihçi, şehir plancı ve mimar gibi meslek guruplarının iş birliğine ihtiyaç vardır.

Gültekin ve Gürer (1991), kentsel sit olanlarının koruma amaçlı imar planları ile turizme açılmasının sorunları konusunda çalışmıştır. Çalışmada yapılacak koruma amaçlı planlama ve uygulamalarda turizmin getireceği sorunlara ilişkin öneriler getirilmektedir. Antalya ve Ankara kale içi örnekleri üzerinde durulmuş, turizmin tarihi çevreye getirdiği olumsuzluklar yöre halkının sosyal ,kültürel yapısında giderek kentin sosyo-ekonomik fiziksel yapısında görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Büyükdığan (1991) Edirne'nin kentsel gelişimi ışığında yeni yerleşim alanları ile tarihsel doku ilişkisi adlı çalışmasında kentin çoğu merkezde yoğunlaşan ve değeri tartışılmaz tarihi dokusunun bu günkü kentsel gelişimi içerisinde yeri incelenmekte ve kente bütüncül bir yaklaşımla yeni yerleşim alanları düzenleme ilkeleri üzerinde durmuştur. Yapılan bir kaç olumlu yaklaşıma rağmen kentte çağımızda gözlenen tüm sorunların var olduğu sonucuna varmıştır. Düzenli gelişen yeni yerleşim alanlarının varlığı bu sorunların göz ardı etmeyeceği ve Edirne'nin tarihi kimliğine yakışır bir gelişimi göstermesi için gerekli tasarım ve uygulamaların zorunluluğu vurgulanmıştır.

Mimari mirasın korunması hiç bir zaman müze şehirlerin korunması şeklinde değerlendirilemez. Elbette eski doku zamanla yenilenecek yeni yapılanlara ve çağın gerektirdiği en modern hizmete sahip olacaktır. Ancak planlama ve uygulama çalışmalarında, geçmişi bozmadan çirkinleştirmeden, modern mahkum etmeden, geleneği moderninize ederek mimari eserleri gerçekleştirmek gerekir. Nitekim Karaman kalesi ve çevresinin ayrıntılı bir analizi yapılmış olup özel planlama ve uygulama kararları alınmıştır. Bu Bölgede mevcut hatalı kararlar iptal edilmiş ve planlama uygulamaları Bölge koruma kurulu denetiminde sürdürülmektedir. Hazırlanan planların sağlıklı bir biçimde uygulanması için politikaların ve yöneticilerinde benimseme ve desteklemeleri gerekmektedir (Çınar 1992).

Yazgan ve Erdoğan (1992), çalışmalarında tarihi çevrelerde peyzaj planlama ilkeleri, korumanın önemi ve gerekliliği, konu ile ilgili tanım kavram ve yasalar ile tarihi çevre korumada görevli kuruluşlar anlatılmaktadır. Çalışmada Antalya Kaleiçi eski liman çevresi, Hacı Bektaş Külliyesi, Dolmabahçe Saray Bahçesi restorasyonu projeleri ve bu alanlara ilişkin aksaklık ve çözüm önerileri de belirtilmektedir.

Henderson (1995), Tarihi ve doğal çevreyi bozmaksızın New York'un gelişiminin ve büyümesinin nasıl gerçekleşeceği üzerinde çalışmıştır.

Tarihi eserlerimizden Ağrı Doğubeyazıt ilçesi sınırları içerisindeki İshak Paşa Sarayı'nın daha çok turizme dönük aktif kullanma biçimi benimsenip artık değerini kaybetmiş işlevlerinin yerine yeni işlevler verilmelidir. Bugünkü durumda İshak Paşa Sarayı'nın gereği gibi yararlandığı söylenemez. Bu nadide eserimizin ülkemiz ve ulusumuz yararına en olumlu en verimli şekilde nasıl yararlanılacağına öncelikle saptanması ve gereken hukuk kurallarının getirilmesi zaruridir. Bu maksatla Saray'ın kültür, sanat, tarih müzesi olarak hizmetinin yanında gelir getirici turizm merkezleri kurmakta birinci derece amaç olmalıdır (Korkut 1997).

Yılmaz ve Yılmaz (1999), Üç Kümbetler Anıtının mevcut durumunu inceleyerek alan kullanım önerileri ve uygulamaya yönelik peyzaj projeleri üzerinde durmuşlardır.

Tarihsel gelişim süreci içerisinde Tekirdağ'ın sahip olduğu geleneksel kent dokusunun, kültür varlıklarının ve tarihi mirasın kullanım potansiyelleri değerlendirilirken peyzaj planlama ilkeleri dikkate alınmamıştır. Bu nedenle çalışmada Tekirdağ'daki eski kent dokusunun mimari ve işlevsel öğeleri araştırılmıştır. Tarihi anıtların yer aldığı cadde ve sokakların fiziki durumu, işlevi, tarihi özelliği ve görsel özellikleri irdelenmiştir. Tarihi çevrelerin kent bütünü içerisinde özelliklerini bozmadan kullanılması ana amaç seçilmiştir. Çünkü çağdaş insana tarih ile birlikte yeni yaşam olanaklarının tanınması ve geçmiş ile gelecek arasındaki köprülerin sağlam tutulması ancak tarihi değerlerin çevreleriyle birlikte korunmasına bağlıdır. Ancak çevresiyle birlikte korunarak bulunduğu kentle birlikte yaşatılan ve geliştirilen eserler tam olarak anlam kazanır (Korkut vd 2000).

Yazgan ve Erdoğan (2000), özgün çevresel değerleri ile varlığı koruyabilmiş doğa-kültür entegrasyonun çok iyi sağlandığı yörelerden biri olan ve UNESCO tarafından Dünya Kültür Miras listesine giren Safranbolu'nun sahip olduğu doğa-kültür-insan ilişkilerinin bir sonucu olan tarihi ve kültürel değerler tanıtılmıştır.

Levi ve Bahtiyar (2000)'ın yapmış olduğu çalışmada çevresel değeri ile çok önemli bir merkez niteliği taşıyan Kuşadası'nın son elli yıllık süreçte turizmin yanlış kullanımı nedeniyle hızla yıpranıp yok olduğunu belirlemiştir. Efes Gelişim Projesi kapsamında Kuşadası tarihi evlerinin korunması ve onarımına kaynak aktarılması gerektiğini belirterek böyle bir modelin uygulanması halkta tarihi çevre bilinci ve sevgisi uyandırması yanı sıra mimari mirasın çarpıcı örneklerinin gelecek nesillere aktarılması açısından da anlamlı ve önemli olacağını vurgulamıştır.

Polat (2000), Erzurum kentinin park alanları ve yeşil alanları içerisinde tarihi eserlerin çevrelerinde bulunan bahçelerin önemli yer tuttuğunu belirtmiş bu park ve bahçelerin bu günkü durumları ile yetersizlikleri sonucuna varmıştır.

Sedes (2000), çalışmasında Kuşadası Kale içinin tarihi dokusunun korunması için bir takım öneriler belirlemiştir. Bu önerilerden birisi Çalıkuşu Evi olarak bilinen yapının belediye tarafından kamulaştırılarak Ege Medeniyetleri ve Tarihsel Çevre Araştırma Enstitüsü haline getirilmesidir. Bu şekilde binanın ilçede istenilen değere kavuşacağı savunulmaktadır.

Öztan (2000), Türk bahçesinin geleneksel mimari özellikleri üzerinde durmuştur. Kendi anlayışımıza dayalı ve geleneksel örneklerden kaynaklanan bir Türk bahçesini somutlaştırmak için çok zengin bir kullanım geleneği ve eleman birikimi bulunduğunu belirtmektedir. Başta demir olmak üzere taş, mermer, ahşap, çini gibi cansız materyaller ve kuş, balık, ceylan, ağaç, çalı, çiçek türleri gibi canlı materyallerin Türk bahçelerinin şekillenmesinde çok büyük önemi olduğunu vurgulamaktadır.

Ayrıca 2000'li yıllarda Ülkemizde tarihi çevre koruma ve geliştirilmesi konusunda ender olmakla beraber önemli çalışmalar bulunmaktadır. Urfa Balıklı Göl restorasyonu ve Mardin tarihi dokusu ile uluslar arası kuruluşlar tarafından Dünya kültür mirası listesine girmeyi başarmıştır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma alanını, ülkemizin Doğu Anadolu bölgesinde yer alan ve bölgenin en önemli sağlık, eğitim ve kültür merkezi konumundaki Erzurum ilinin mücavir alanında bulunan tarihi eserler oluşturmaktadır. Erzurum ilinin ülke ve bölge içindeki konumu ise şekil 3.1’de verilmektedir. Erzurum kentinin gerek kültür hazinesi gerekse de turizm kaynağı olan eserlerin peyzaj mimarlığı disiplini içinde incelendiği bu araştırmada çeşitli materyallerden yararlanılmıştır.

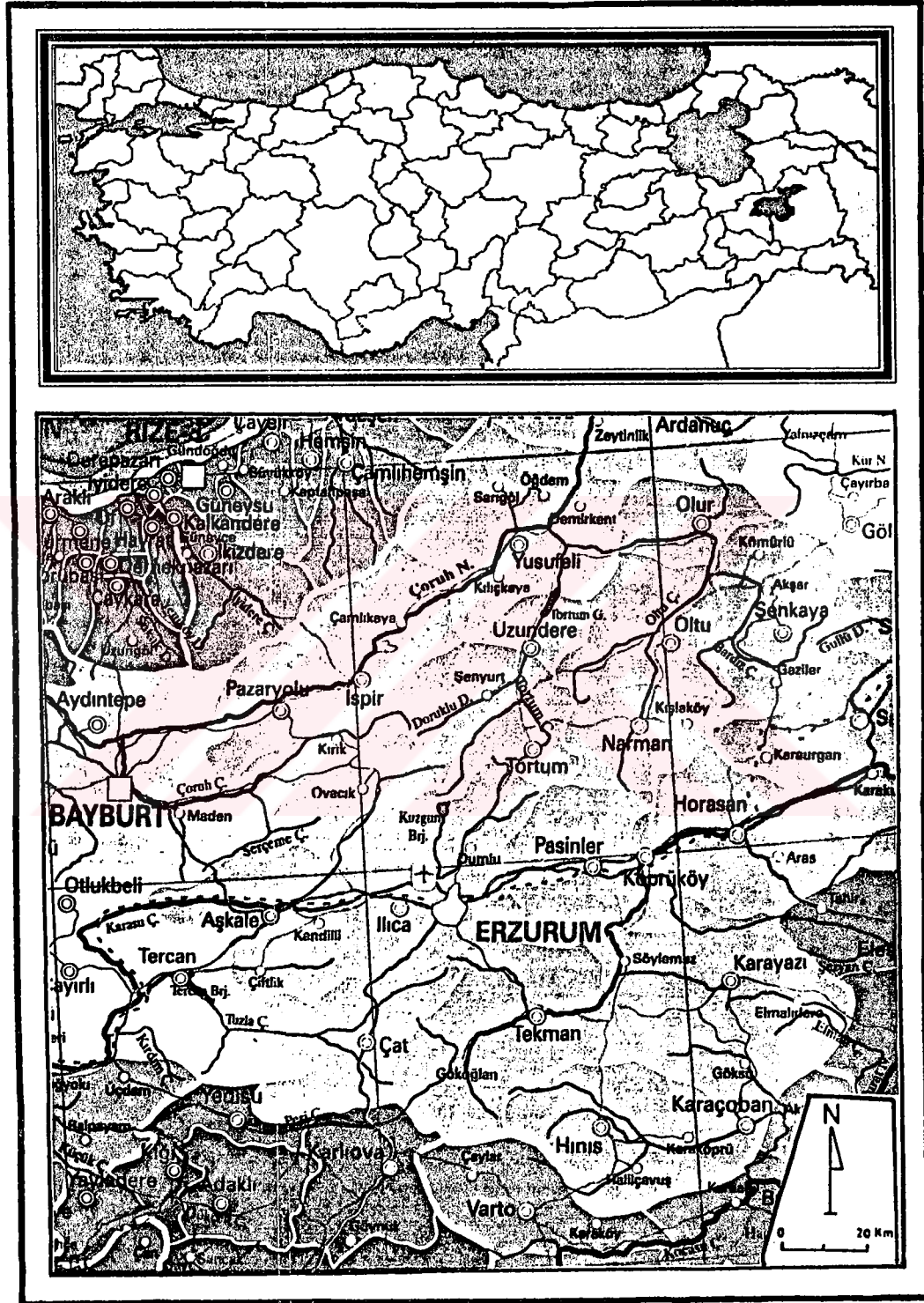
Öncelikle Erzurum kentinin tarihi ve kültürel kaynaklarını belirten kaynaklar, Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulunun belirlediği tescil listesi ve araştırma sahasının 1/25.000 ölçekli kent bütünü ve yakın çevresi nazım imar planları çalışmanın ana materyallerini oluşturmuştur.

Çalışma sahasında yer alan tarihi eserlerin eski ve yeni fotoğraf ve slaytları, kentte yer alan eserlerin tarihi geçmişi, kullanılış biçimleri ve günümüzdeki işlevlerini içeren yazılı kaynaklar, Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulunca kentte yer alan eserler için alınan kararlar ve uygulamaları, Erzurum kentinde ve ülkemizin diğer yörelerinde yer alan tarihi çevreler için yapılmış olan peyzaj projelerinden yararlanılmıştır.

Ayrıca yöre halkının tarihi çevreye karşı duyarlılığını belirlemek amacıyla 300 kişi üzerinde yapılan standart anket ve kentin tarihi bölgelerinde oturan halkla birebir yapılan görüşmeler araştırmanın tamamlanmasında önemli katkı sağlamıştır.

3.2. Yöntem

Tarihi çevrelerde peyzaj planlama ilkeleri ve Erzurum kenti konulu bu araştırmada etüt, veri toplama, analiz ve senteze dayalı peyzaj araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır (Yazgan 1979).

Şekil 3.1. Erzurum ilinin ülke ve bölge içindeki konumu (Anonim 1998)

Çalışmanın ilk aşamasında tarihi çevre koruma konusunun tam olarak anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken tanım, kavram ve yasalar ile tarihi çevre korumanın önemi, tarihi çevre korumada peyzaj mimarlığının rolü, çağdaş koruma kavramı ve tarihi çevre korumanın ekonomik yararları tartışılmıştır. Ayrıca ülkemizde ve dünyada tarihi çevre koruma örnekleri incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasında tarihi dokuyu etkileyen Erzurum ilinin iklimi, bitki örtüsü, topoğrafik yapısı, jeolojik yapısı, sosyo-ekonomik yapısı ve demografik gelişimleri gibi doğal ve kültürel peyzaj elemanları araştırılmıştır. Araştırma sahasında tescilli yapıların tespiti ile bu yapıların geçmişte ve günümüzdeki işlevleri araştırılmıştır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında yöre halkının ve ziyaretçilerin tarihi çevreye karşı duyarlılıklarını tespiti amacıyla standart anket hazırlanmıştır (EK 1). Hazırlanan bu anket 300 kişi üzerinde uygulanmıştır. Anket 3 bölüm olarak hazırlanmış olup birinci bölümünde ankete katılanların bireysel özellikleri, ikinci bölümde tarihi çevre koruma ile ilgili görüşler, üçüncü bölümde ise ankete katılanların tarihi çevrelerde peyzaj düzenleme çalışmalarının yeterlilikleri üzerindeki görüşleri test edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler % ve grafikler yardımıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmanın dördüncü aşamasında ise kentin en önemli ve en yoğun yerleşim sahasında yer alan tarihi çevreler incelenmiştir. Eserlerin bugünkü durumları, eksiklikleri ve yapılması gerekenler peyzaj mimarlığı mesleki disiplini içinde incelenmiştir. Bu eserlerin daha etkili koruma ve kullanımı için yapılması gerekenler belirlenmiştir. Yapılan anket sonuçlarınca en fazla ziyaret edilen Erzurum Çifte Minareli Medrese için öneri peyzaj projesi hazırlanmıştır. Yapılan öneri peyzaj projesinde tüm tasarım süreci incelenmiştir. Tasarım sürecinde yöntem olarak Özkan vd (1993) ve Yılmaz ve Yılmaz (1999) un geliştirmiş olduğu yöntemlerden özümmlenerek yararlanılmıştır. Buna göre önce proje alanının mevcut durumunu anlatan veriler toplanmıştır. Toplanan bu veriler çevre analizi ve sörvey çalışması olarak verilmiştir. Daha sonra ise proje alanında kullanıcıların istekleri doğrultusunda yer verilecek birimler tespit edilmiş ve bu birimlerin tahmini yerleri ile birimler arası ilişkiler leke

alışması olarak verilmiştir. Proje alanında kullanılması istenilen yapı elemanları (pergola, kamelya, havuz, oturma birimleri) gerçek ölçüleri ile tasarımı yapılmış olup bu tasarımlar sıra ile avan proje, kesin proje ve platasyon projesi olarak verilmiştir. Projelerde ölçölendirme ile yörede yetişebilecek türlerden oluşan bitki listeleri verilmiştir. Ayrıca projede tasarım ilke ve prensipleri ile öneriler çalışmanın bu aşamasında belirtilmektedir.

4. BULGULAR

4.1. Araştırma Alanının Tanımı

Araştırma alanı Erzurum ili Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğu kesiminde yer alan Erzurum, Kars bölümünün batı yarısını oluşturur. Çoruh, Fırat ve Aras havzalarının başlangıç alanında 25.066 km² lik alanıyla ülke topraklarının %3.2 sini kaplayan il, 40 15¹ ve 42 35¹ doğu boylamlarıyla 40 57¹ ve 39 10¹ kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (Anonim 1998).

Erzurum kuzeyde Rize ve Artvin, batıda Bayburt ve Erzincan, güneyde Bingöl ve Muş, doğuda Kars ve Ağrı illeriyle komşudur. İl kendisiyle aynı adı taşıyan ovanın güneydoğu yöresinde, Palandöken Dağları kuzey eteklerinde hafif eğimli yüzeyler üzerinde kurulmuştur. Şehri yerleşim sahasında zamanın akışı içerisinde çevreye doğru giderek genişlemeler olmuş ve bu yanlış günümüzde daha belirgin bir hal almıştır. Şehir bir taraftan güneyde Palandöken dağları eteklerindeki tepelik alanlara doğru genişlerken öte yandan da kuzey, kuzeybatı ve batıda Erzurum ovası Alüvyon düzlükleri üzerinde genişlemektedir (Doğanay 1999).

Ülkemizin Konya, Ankara ve Sivas illerinden sonra en geniş yüzölçümüne sahip dördüncü ili olan Erzurum topraklarının yaklaşık %64'ü dağlarla kaplıdır. Topraklarının büyük bir kısmının kültüre elverişli olan ilin %20.1'i platolardan, %12.2 si yaylalardan ve %4 kadarı da ovalardan oluşmaktadır. Topraklarının %66 sı çayır ve mera olarak kullanılan ilin %19'unda bitkisel üretim yapılmaktadır (Anonim 1998).

4.1.1. Erzurum kent dokusunun tarihi gelişimi

Tarihten öncesi çağlardan bu güne kadar Erzurum ve yöresi önemli yerleşim alanı olmuştur. M.Ö.dört bine tarihlenen Bakırtaş çağı dediğimiz Tunç devrinin başında Erzurum ve Pasinler ovasında 30'a yakın yerleşme tespit edilmiştir (Karpuz 1976).

Hurriler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, İranlılar, Sasaniler, Romalılar, ve Bizanslılar dönemini yaşayan Erzurum 5. yüzyıldan 10. yüzyılların sonuna kadar Bizanslılar, Araplar ve Romalılar arasında bir kaç kez el değiştirmiştir. Bu dönemlere ait Erzurum ve çevresinde çok sayıda kale, kilise, manastır topluluğu, kaya mezarları, arkeolojik sitler ve yapı kalıntıları bulunmaktadır (Anonim 1998). Eski kaynaklarda kentin adı Karaz (Erzan, Karin, Kara-Erzen) olarak geçmektedir. 1048 yılında İbrahim İnal'ın komutasındaki Türk ordusu Karaz'ı ele geçirmiş ve Erzenliler şehre sığınmışlardır. Bundan sonra kent Erzen-i Rum olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Karpuz 1976).

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Bizans hakimiyetine son verilerek şehir, Alparslan'ın akıncı arkadaşlarından Saltuk Bey'in yönetimine verilmiştir. Böylece Türk çağının başladığı Erzurum'da sırası ile Saltuk oğulları, Selçuklular ve İlhanlılar döneminde bir taraftan şehirde imar faaliyetleri devam ederken, diğer taraftan inşa edilen cami, medrese, kümbet ve köprülerle Erzurum bir kültür ve sanat kenti haline getirilmiştir (Anonim 1998).

1514 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılan Erzurum'un esaslı bir biçimde imarı Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamıştır. Devrinin birer sosyal ve kültür kurumu olan zaviye, tekke ve medreselerin yanı sıra çok sayıda cami, han, hamam, çeşme ve köprü inşa edilmiştir. Siyasi istikrarın sağlanmasına bağlı olarak gelişen refah, nüfus artışı da beraberinde getirmiştir. 16. yüzyıldan itibaren şehrin, surların dışına taşması ile birlikte yeni camiler inşa edilmiştir. Yapılan bu camilerin çevresinde mahalleler oluşturulmuş ve bu mahallelere camilerin isimleri verilmiştir (Anonim 1988).

Erzurum Osmanlı döneminde üç Rus işgaline uğradıktan sonra 12 Mart 1918'de Kazım Karabekir Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusu tarafından son kez düşman işgalinden kurtarılmıştır (Karpuz 1976).

Şehrin eski fiziki yapısı Anadolu, Selçuklu kentlerine örnek teşkil Kale, Ulucami, Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi, Lala Paşa Cami, Rüstem Paşa Bedesteni şehrin

merkezi yapılarındandır. Bunların çevresinde işyerleri ve diğer sosyal tesisler kurulmuş, daha dışta mahalleler oluşturulmuştur (Bayhan 1992).

Selçuklu ve ilk Osmanlı döneminde şehrin etrafını çevreleyen surlar bugünkü Tebrizkapı, Yeni Kapı, Erzincan Kapı, Gürcükapıdan geçmekteydi. Şehrin mimari bakımından çekirdeğini Çifte Minareli Medrese, Ulu Cami, Yakutiye Medresesi ve İç Kale'nin yer aldığı alan oluşturmaktadır.

Kent 16 ve 17 yüzyılda surların dışına taşmıştır. Rus işgalinden sonra eski önemi kalmadığı görülen bu surların yerine şehrin çevresinde hakim noktalarda taş ve toprak tabyalar yapılmıştır (Karpuz 1976).

4.1.2. Alanın doğal özellikleri

4.1.2.1. İklim

Bilindiği gibi Erzurum ili şiddetli karasal "Doğu Anadolu iklimi" bölgesinde yer alır. Nitekim Erzurum Meteoroloji gözlem merkezinin 42 yıllık gözlem sonuçlarından anlaşılacağına göre Erzurum'da yıllık sıcaklık ortalaması 6.0 °C kadardır. 35 Yıllık sıcaklık ortalaması 4.2 °C olan Erzurum, Erzurum-Kars bölümünün gözlem yapılan merkezler arasında Türkiye'nin en soğuk bölgesi, Erzurum ise Kars'tan sonra ülkenin en soğuk ili olduğu anlaşılmaktadır (Anonim 1998).

Erzurum ve çevresinde sıcaklığın yıl içerisindeki değişimleri incelendiğinde en sıcak ayın Ağustos (19,3 °C), en soğuk ayın ise ocak (-8,9 °C) olduğu görülmektedir (çizelge 4.1.). Sıcaklığın 0 °C'nin altında olduğu gün sayısı 154'ü bulmakta ve bu günlerde Eylül ayı ile Haziran ayı arasında yılın 10 ayında görülmektedir. Başka bir deyişle bölgede yılın %42 si 0 °C nin altında geçmektedir. Bölgenin büyük bir kısmında gerçek ilkbahar ancak Mayıs ayında başlar ve hemen hemen bir ay sürmektedir. İlde en soğuk gün ile en sıcak gün arasındaki sıcaklık farkı ise 28.2 ye ulaşmaktadır.

İklim faktörü altında incelenebilecek diğer bir etkende yağıştır. Erzurum'da uzun yılların ortalamalarına göre yıllık ortalama yağış miktarı 447,4 mm olarak tespit edilmiştir. Karasal yağış rejimi bölgesinde kalan Erzurum'da yıllık yağış ortalaması Doğu Anadolu Bölgesine göre pek düşük sayılmaz. Buna rağmen Erzurum ve çevresinde yağışın mevsimlere göre dağılımı oldukça dengesizdir. Bölgede yılın en yağışlı ayı ortalama 73,5 mm ile Mayıs, en az yağışlı ayı ise 18,4 mm ile Ağustos ayıdır (çizelge 4.1.). Maksimum yağışlar ilkbahar ve sonbahar mevsimlerine, minimum yağışlarda kışa rastlanmaktadır.

Çizelge 4.1. Erzurum Meteoroloji İstasyonu aylık iklim veri ortalamaları (Anonim 1996)

Aylar	Maksimum Sıcaklık (°C)	Minimum Sıcaklık(°C)	Ortalama Sıcaklık (°C)	Ortalama Yağış (mm)
Ocak	17.6	-30.4	-8.9	26.0
Şubat	10.6	-27.5	-7.5	29.3
Mart	17.8	-24.8	-2.7	36.6
Nisan	23.5	-18.5	5.2	59.5
Mayıs	29.6	-6.4	10.6	73.5
Haziran	32.2	-3.2	14.9	53.2
Temmuz	34.0	1.0	19.2	29.3
Ağustos	34.0	1.2	19.3	18.4
Eylül	31.4	-3.8	14.8	24.7
Ekim	26.0	-12.0	8.1	44.2
Kasım	20.7	-25.6	1.1	36.1
Aralık	12.3	-28.0	-5.4	23.4
Yıllık Ortalama	34.0	-30.4	5.8	447.4

Erzurum'da ortalama rüzgar hızı 2,6 m/sn kadardır. Rüzgar hızının en az olduğu devre 1,9 m/sn ile Aralık ayı ve en yüksek olduğu devre ise 3,1 m/sn ile Temmuz ayı ortalamalarıdır. Bölge rüzgar rejimi en hızlı eserin ve bunların geliş yönleri bakımından incelendiğinde, çok hızlı esen rüzgarların yıllık ortalama hızının 27,7 m/sn yi bulduğu ve bu değer yılın ortalamanın 10.6 katı dolayında olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar daha çok batı (W) yönünde Nisan ayında ve en düşük rüzgar hızının da 19.7 m/sn ile

güneybatı (SW) yönünden Eylül ayında esen rüzgarlardır. Ancak bölgenin hakim rüzgar yönü, güneybatı (SW) rüzgarları yönüdür.

Yörenin genel iklim karakteri kentin gerek sosyal yaşantısını gerekse de fiziksel yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Kentin ekstrem iklim koşulları yörede yetişen bitki çeşidini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bitkilerin yaşam koşullarını etkileyerek dinlenme dönemlerine erken girmelerini sağlamaktadır. Bu durum kentin yapılabilecek peyzaj düzenlemelerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Erzurum kenti gerek iklim koşulları, gerekse yerleşim biçimi bakımından hava kirliliğinden en fazla etkilenen iller arasındadır. Kentte önemli bir endüstriyel tesis bulunmamasına rağmen ısınma amaçlı yüksek kükürt içerikli yakıtların tüketimi kış aylarında hava kirliliğine neden olmaktadır. Keskinler vd (1991) yapmış olduğu araştırmada hava kirliliğinin özellikle CaCO_3 içeren yapı taşlarını bozduğu, gözenekliliğini artırdığı ve dayanıklılığını azalttığını belirlemiştir. Dolayısıyla son yıllarda hava kirliliğinin tarihi eserlerde hızlı bir bozulma ve siyah kabuk oluşumunun görüldüğü gözlemlenmiştir.

4.1.2.2. Topoğrafik yapı

Erzurum ilinin yeryüzü şekillerinde en belirgin özellikleri il topraklarının yer yer 2000 m yi aşan platolardan oluşması ve bunlar üzerinde 3000 m'den daha büyük dağların bulunmasıdır. Dağlar arasında ise yer yer platolar içine gömülmüş olan genellikle doğu-batı doğrultusundaki depresyonlar yer almıştır. Ancak dağlık kısımlarda, aslında asıntı yüzeylerinden meydana gelen daha yüksek platolardan ibarettir (Doğanay 1999).

İl toprakları ülkemizin iç ve batı yörelerine göre hayli yüksek ve engebeli yörelerden oluşur. Yeryüzü şekilleri çoğunlukla plato düzlükleri, depresyon ovaları ve dağlık bölgelerde temsil edilir (Doğanay 1999). Erzurum ili topraklarının %64 ünü dağlık alanlardır ki bunlar hayvancılık için önemlidir; %4 ünü ovalar ve %12 sini ise yaylalık alanlar oluşturmaktadır (Bayhan 1992).

Şehir yerleşim sahasını güneyden ve ovayı kuzeyden çevirmiş olan dağlık bölgelerin etek bölümleri, genellikle yamaç döküntüleri ve bunlar arasındaki yöreler ise birikinti konileri ile temsil edilir. Zaten Erzurum şehir yerleşim sahası tümüyle birikinti konilerden oluşur. Bunlar kuzey-güney doğrultusundaki yazları kuruyan dere yatakları tarafından yarılmıştır. Şehir yerleşim sahasının yakın çevresinde ve dağlarla ovanın birleştiği yörelerde yaklaşık %4 ile %6 kadar olduğu 1800-2000 m lerden başlayan etek döküntüleri yer yer kalın örtüler teşkil eder (Doğanay 1999).

4.1.2.3. Jeolojik yapı

Erzurum ili alanı genellikle andezit ve bozalt gibi püskürük kütlelerle bağlıdır. Bu volkanik örtü, Neojen ve IV. Zaman lavlarından oluşur. Azda olsa yüzeye çıkan tortul kütleler ise alışılagelen ve miosen dönemlerinden kalma tuzlu birikintilerdir (Doğanay 1999). Şehir yerleşim sahası ve dolayları daha çok volkanik kayalar, birikinti konileri ve genç alüvyal dolgu arazisi gibi oluşum ve litolojik özellikler gösterir. Genellikle kuaterner yaşta olan volkanik formasyonlar, ovayı çevreleyen dağlık bölgelerde yaygındır. Bu formasyonlar genellikle trakit, andezit, dosit, bozalt ve aglomera gibi değişik volkanik kayalardan oluşmuştur. Yerleşim sahasının güney bölümlerinde üzerinde yerleştiği 2000-2200 m'lere kadar ki Palandöken etekleri ve bunların devamı olan aglomera şeritlerden meydana gelmiş olup şehrin doğu yörelerinde Neojen yaşta bozalt ve ofiolit formasyonlar yaygındır (Doğanay 1999).

Ovayı kuzeyden çevreleyen dağlar 1800-2000 m lere kadar, Halosen yaşta mil, kum ve marn elemanlarının çoğunlukla bulunduğu alüvyol dolgu malzemedir sonra, hemen hemen kentin güney doğusundaki formasyon gruplarının özelliklerine uygun bir yapı göstermektedir (Doğanay 1999).

Erzurum kenti jeolojik yapısı ile tehlikeli deprem kuşakları üzerinde bulunmaktadır. İl yüz ölçümünün %24.8'i birinci derece, %50.6'sı ikinci derece ve %24.63'ü üçüncü derece deprem bölgesi üzerinde bulunmaktadır. Nitekim 1268'den beri Anadolu'da meydana gelen depremlerin 36'sının Erzurum ve çevresini etkilediği tahmin edilmektedir. Bunlardan 18'i 1924-1983 yılları arasında meydana gelmiş depremlerdir

(Doğanay 1999). Kentte meydana gelen bu depremlerin tarihi eserleri de etkilediği düşünülmektedir. Nitekim kentte bulunan tarihi yıkıntıların bir kısmı bu depremlerin bir sonucudur.

4.1.2.4. Bitki örtüsü

Her bölgenin belirli doğal çevre koşulları altında meydana getirdiği yerli bir bitki örtüsü vardır. Bu örtü peyzaj karakterini belirleyen önemli bir elemandır. Erzurum kent merkezi gerek iklim koşulları gerekse de rakım itibarıyla odunsu bitkiler yönünden kısıtlı bir bitki örtüsüne sahiptir. Kentte yetişen az sayıdaki ağaç çalı ve mevsimlikler ise kent peyzajının çeşitlilik göstermesini engellemektedir.

Erzurum kentinin büyük bir bölümü doğal step alanı ile kaplıdır. Kentin kuzeydoğu kesiminde yer alan orman alanları dışında genel olarak çıplak bir yapıdadır. Bitkilerin yetişmesini ve gelişmesini engelleyen bütün olumsuzluklara rağmen kent merkezinde park ve bahçelerde son yıllarda bitki çeşitliliğinde bir artış gözlenmiştir. Bazı bitkiler deneme aşamasında olup, bir kısım bitki tür ve çeşitleri bölgeye kazandırılmıştır. Kent açık yeşil alanlarında bitkilerin bir kısmı aşağıda verilmiştir (Güçlü 1994):

Ağaç ve Ağaççıklar

<i>Pinus silvestris</i> (Sarı çam)	<i>Fraxinus excelsior</i> (Dişbudak)
<i>Betula verrucosa</i> (Huş)	<i>Ulmus glabra</i> (Dağ karaağacı)
<i>Populus alba</i> (Akkavak)	<i>Eleagnus angustifolia</i> (İğde)
<i>Populus balsamifera</i> (Balzam kavağı)	<i>Populus nigra</i> (Kara kavak)
<i>Salix alba vitellina pendula</i> (Salkım söğüt)	<i>Malus communis</i> (Yabani elma)
<i>Acer negundo</i> (Akçaağaç)	<i>Prunus cerasus</i> (Vişne)
<i>Acer pseudoplatanus</i> (Çınar yapraklı akçaağaç)	<i>Picea abies</i> (Avrupa ladini)
	<i>Picea pungens</i> (Mavi ladin)
<i>Robinia pseudoacacia</i> (Yalancı akasya)	

Çalılar

Rosa canina (Kuşburnu)

Syringa vulgaris (Adi leylak)

Rosa hybrida (Gül)

Berberis thunbergia (Kadın tuzluğu)

Ribes aureum (Frenk üzümü)

Sambucus nigra (Mürver)

Spireae arguta (Sibiryâ keçi sakalı)

Cornus alba (Kızılcık)

Viburnum spp (Kartopu)

Prunus serrulata pissardi Nigra (Kiraz)

Juniperus chinensis (Ardıç)

Thuja orientalis (Mazı)

Symphari carpus albus (İnci çalısı)

4.1.3. Sosyo ekonomik ve kültürel özellikler

4.1.3.1. Demografik gelişim

Erzurum ili nüfusunun sayım yıllarına göre gidişi gözden geçirildiği zaman, il nüfusundaki artışın düzenli olmadığı dikkat çekicidir (çizelge 4.2.). Kent merkezinin son 20 yılda nüfusu incelendiğinde 1980 yılında 200 701 olan kent, 2000 yılı nüfus sayımına göre 366 962 e yükselmiştir. Yani 20 yıl içinde kent nüfusu yaklaşık %183 artmıştır. Şehir nüfusunda nispeten hızlı bir gelişmenin olması inşaat yatırımları, ticaret ve sanayi gibi fonksiyonlarda giderek belirginleşen gelişmelerdir (Anonim 2002).

Çizelge 4.2. Erzurum Kent Merkezinde Nüfus Artışı ve Hızı (Anonim 2002)

Sayım Yılı	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış (%) Oranı
1980	200.701	----
1985	246.053	4,52
1990	242.391	-0,20
1997	298.756	3,3
2000	366.962	7,6

Erzurum ilinin yüzölçümü 25 066 km² ve ilçe ve köyleriyle birlikte nüfusu 1997 sayımlarında 890.094 2000 sayımına göre ise 942.340 dır. İlin nüfus yoğunluğu ise

1997'de km^2 'ye 35.5 kiři 2000 de ise km^2 'ye 37.6 kiři dūřmektedir. Bu yoęunluk deęerleri de gōstermektedir ki Erzurum ili dięer illere gōre seyrek bir nūfusa sahiptir. Bunda rol oynayan temel nedenler arasında ilde tarım topraklarının kıtlıęı, yūkselti ve eęim deęerlerinin fazla olması ve elveriřsiz iklim kořulları nedeniyle tarım faaliyetlerinin önemsiz oluřu, sanayi ve ticaret kořullarının yeterince geliřmemiř olması rol oynayabilir.

4.1.3.2. Sosyo-ekonomik yapı

Erzurum ilinin ekonomik yapısını tarım, hayvancılık ve hizmet sektōrū oluşurmaktadır. Tarım, il ekonomisinin en önemli kesimini oluşturur. İlde başlıca buğday, arpa, şeker pancarı ve çavdar gibi ūrünlerin ekimi yapılmaktadır. Arazinin kullanım biçimi coğrafi şartları ve iklim koşulları dikkate alındığında ilde seracılıktan genel tarla ziraatına, meyvecilikten sebzeciliğe ve su ūrünlerinden hayvancılığa tarımın tūm alanlarında faaliyet gōsterilmektedir (Anonim 1998).

Erzurum ili hayvancılık sektōrū aęısından oldukça uygun alt yapıya sahiptir. İl arazisinin %67 sinin çayır ve mera arazileri oluřurmaktadır. Bu özellięi ile Tūrkiye'de önemli bir yer tutmaktadır (Anonim 1998).

İlde sanayileşme ise istenilen seviyeye ulaşmamayıştır. Bunda coğrafi konum ve iklim önemli etkindir. İlde bulunan sanayi kuruluşlarının önemli kısmı kamuya aittir.

İl merkezinin en önemli ekonomik kaynağını ise hizmet sektōrū oluşurmaktadır. Ulaştırma, sağlık, bankacılık ve eğitim il ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır.

4.1.3.3. Kūltūrel yapı

Araştırma alanı içinde yer alan Erzurum kenti uzun yıllar boyunca değişik kūltūrlerin yerleşim ve etkileşimi içerisindedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı olan ekonomik ve geleneksel yapı yaşam biçimine yōn vermektedir. Őzellikle 1950'den sonra hızlı bir

kentleşme sürecine girmesi ile sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir.

Kentin özellikle de son yıllarda ki nüfusun artışında temel gerçek ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Özellikle kırsal alanda ki tarımsal nüfus yoğunluğu artıp geçim sıkıntısı belirgin duruma geldikçe kırsal kesim nüfusu besleyememekte ve kırsal alandan kent merkezine yoğun bir göç yaşanmaktadır. Bu göç sadece Erzurum ili kırsal kesimiyle sınırlı kalmamakta ve çevre illerden de Erzurum kent merkezine de göç olayı görülmektedir. Yaşanan yoğun göç kentte çarpık yapılaşmanın yanı sıra kültür farklılıkları da oluşturmaktadır.

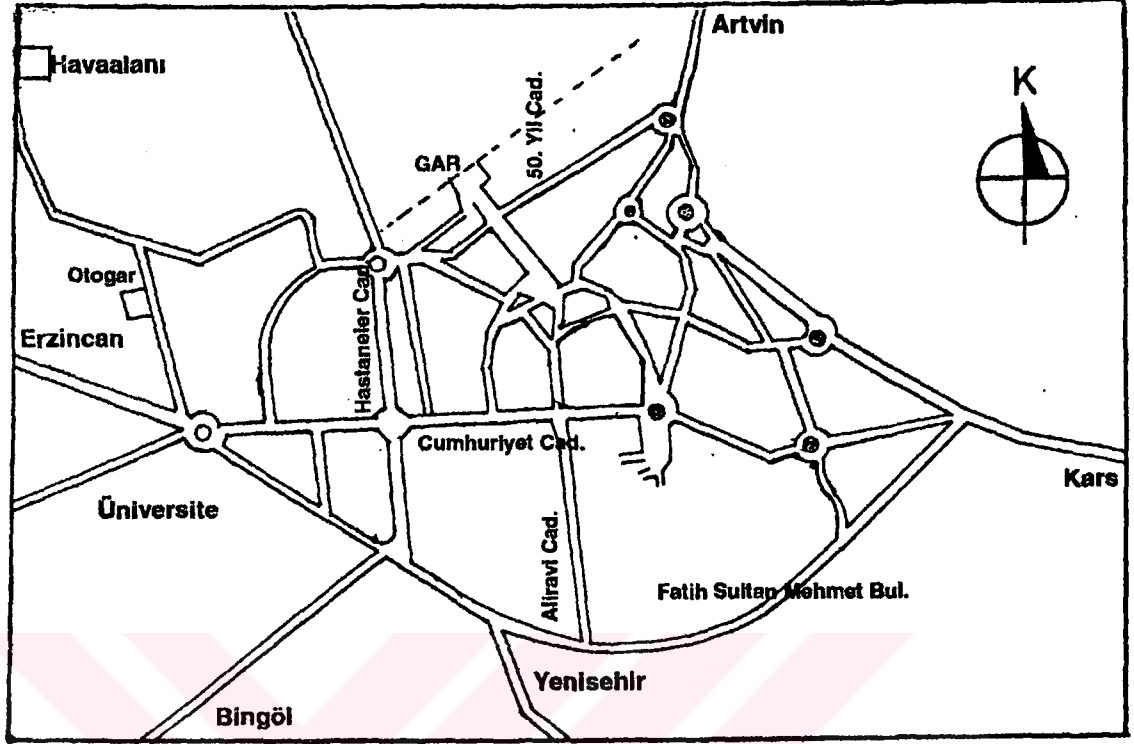
4.1.3.4. Ulaşım

Araştırma sahası olan Erzurum ili çevre illere bağlantısını kara, demir ve hava yolu ulaşım ağıyla bağlıdır. İlin en önemli karayolunu Erzurum, Pasinler ve Aşkale'den geçen Sivas-Erzurum-Kars E-80 devlet yolu oluşturmaktadır. İl merkezini çevre illere bağlayan yolların tümü bu anayol üzerinden ayrılır.

Kente ulaşım demiryolu ile de yapılabilmektedir. Doğu sınırına giden Sivas-Kars ve Malatya illeriyle direk demiryolu taşımacılığı yapılmaktadır. Ancak daha çok yük taşımak için kullanılmaktadır.

Ayrıca 1966 yılında kurulan Erzurum Havaalanı ile havayolu ulaşımı da yapılmaktadır. Sivil ve askeri uçuşlara açık havaalanı 1990 yılından beri de uluslararası hava trafiğine açılmıştır (Anonim 1998).

Erzurum il merkezinde ulaşım minibüs, otobüs ve taksiler yardımıyla yapılmaktadır. Kent içi ulaşım sisteminde trafik yoğunluğu bakımından doğu-batı yönünde uzanan ve hemen hemen birbirine paralel olan üç ana akstan söz edilebilir. Bunlar kuzey çevre yolu, 50. yıl caddesi ve Güney çevre yoludur (şekil 4.1.). Ayrıca Karayolları 12. Bölge Müdürlüğünce yeni bir kuzey çevre yolu yapımı da devam etmektedir. Bu otoyolun hizmete girmesi ile de kent içi ulaşımı son derece rahatlayacaktır.

Şekil 4.1. Erzurum kent merkezi ulaşım haritası

Günümüz için hem araç hem de yaya trafiğinin en yoğun olduğu bölge Cumhuriyet caddesidir. İlimizde yer alan ve araştırma konumuz olan çoğu tarihi eser ise bu cadde üzerinde veya yakınında yer almaktadır. Bu sebeple kent merkezinde bulunan tarihi eserlere ulaşımında bir problem yaşanmamaktadır. Ancak kent çevresinde bulunan tabyalara ulaşımında sıkıntı görülmektedir.

4.1.3.5. Turizm ve rekreasyon

Turizm olayını meydana getiren önemli sebeplerden birisi de farklı kültürlerin ve uygarlıkların kalıntılarını, izlerini görme isteğidir. Çeşitli kavimlere ait milletlerin bir çok uygarlıklara ait tarihi ve kültürel kalıntıların önemli bir kısmı da Erzurum'da yer almaktadır. Kent eski tarihinden günümüze kadar gelebilmiş tarih ve kültür varlıklarını bir arada barındırmaktadır. Bu kültür varlıkları kentte turizm akışına katkıda bulunmaktadır.

Turizm İl Müdürlüğü'nün 1990-2000 yılları arasında kente gelen yerli ve yabancı turist sayısı verileri incelenecek olursa yerli turist sayısında artış yabancı turist sayısında ise azalma olduğu görülmektedir. 1990 yılında kente gelen yabancı turist sayısı 23.016 iken 2000 yılında bu sayı 9500'e gerilemiştir (çizelge 4.3.). Yerli turistler ise daha çok sağlık turizm amaçlı olarak kaplıcalar için gelmektedir. Elbette bu çok önemli bir kayıptır. Zengin tarihi ve kültür varlıklarını barındıran Erzurum'un turizme yeterince önem vermediğinin ve bu kültür varlıklarını iyi kullanılmadığının açık bir göstergesidir.

Çizelge 4.3. 1990-2000 yılları arasında Erzurum iline gelen yerli ve yabancı turist sayısı (Anonim 2001)

Yıl	Yerli turist sayısı	Yabancı turist sayısı	Toplam
1990	35.163	23.016	58.179
1991	36.540	6.125	42.665
1992	11.102	892	11.992
1993	55.457	6.094	61.551
1994	56.856	4.073	60.929
1995	64.554	4.516	69.070
1996	63.094	8.470	71.564
1997	68.833	11.834	80.667
1998	69.022	11.852	80.874
1999	75.763	8.889	84.652
2000	143.882	9.500	153.382

İl tarihi eserlerin dışında doğal güzellikleri bakımından da turizme hizmet verecek kapasitededir. Bu doğal güzellikleri arasında Torum Gölü ve Çağlayanı, çeşitli meyve ağaçlarının yetiştirildiği, sazan ve alabalık avcılığının yapılabildiği Çoruh, Karasu ve Aras ırmağı çevreleri, yöre halkının rekreasyonel ihtiyaçlarını karşıladıkları Serçeme Boğazı, Dumlu ve Köşk görülmeye değerdir.

Ayrıca araştırma sahası ülkemizde önemli bir kış turizm merkezidir. Erzurum ilinin yamaçlarına kurulduğu Palandöken dağı 8-10 ay gibi uzun bir süre kayak yapmaya elverişlidir. Erzurum'un turist çeken en önemli merkezi Palandöken kış turizm merkezi olup, bu alanda oluşturulan beş yıldızlı otellerle yerli ve yabancı turistlere hizmet verilmektedir. Bu alan Türkiye'de en önemli kış turizm merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

4.2. Erzurum Kentinde Bulunan Tarihi Eserlerin Peyzaj Mimarlığı Disiplini İçerisinde İncelenmesi

Son yıllarda nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimlerde yaşayan insanlar, tarım alanlarının ihtiyacı karşılayamamasından dolayı kentlere göç etmeye başlamışlardır. Yaşanan yoğun göç kentlerde son derece sağlıklı ve çarpık bir kentleşme politikasını ortaya çıkarmıştır. Artan bu yoğun göçün sonucu ise kentlerde arsa ihtiyacını arttırmıştır. Artan bu yoğun ihtiyaçtan dolayı kentlerde özellikle tarihi çevrelere fazlasıyla bir baskı oluşturmuştur. Kent içinde yeterli arsa bulamayan yerel yönetimler çareyi tarihi eserlerin bahçe ve çevrelerindeki yeşil alan olması gereken yerlerde bulmuşlardır. Dolayısıyla da özellikle de son yıllarda önemli bir tarihi çevre yok olmaktadır.

Yüksek bir tepe üzerine kurulmuş olan kale ve onun etrafında oluşturulmuş Erzurum ili bu çarpık yapılaşmaya verilebilecek örnekler içerisindedir. Şehirde önceden var olan eserler ile yeniden yapılan yapılar arasında bir dengenin kurulamaması ve uyumun sağlanmaması kenti karmaşık bir yapıda göstermektedir. Şehir doğu-batı istikametinde uzanan Cumhuriyet Caddesi eksen olmak üzere dairesel olarak gelişim göstermektedir.

Bu daire içerisinde Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'na ait sanatsal değeri çok yüksek tarihi ve arkeolojik eserler yer almaktadır. Bu eserlerden yüksek bir tepede yer alan İçkale ve Mescidi, Tepsiminare, Rüstem Paşa Camii ve Yakutiye Medresesi bu dairenin kuzey kesiminde, Çifte Minareli Medrese, Ulu cami, Üçkümbetler ise dairenin güney kısmında yer alır. Bu eserlerin ekserisinin köşe ve duvarlarına dayanarak kurulmuş köhne bina ve dükkanlar eserleri

kapatmakta ve hakiki güzelliklerini engellemektedir (Tanrıverdi 1973). Bu olumsuz durum bugün için halen en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aradan geçen 30 yıllık süre içerisinde sadece Yakutiye Medresesi'nin etrafındaki yapılaşma kaldırılmaya çalışılmıştır. Kale,    Kümbetler,  ifte Minareli Medrese ve Rüstem Paşa Bedesteni gibi kent merkezinde bulunan önemli tarihi eserler çevrelerindeki olumsuz yapıla madan etkilenmektedir.

Bütün bu çarpık yapılaşmanın önlenmesi ve tarihsel değerlere olan baskıların amacıyla Fransız  ehirci Lambert tarafından  ehir planı hazırlanmıştır. Planda özellikle tarihi anıtların zarıf siluetleri ortaya çıkarılmak istenmiştir (Tanrıverdi 1973). Ancak mevcut yerel yönetimler bu planı uygulamayarak bugünkü çarpık kentle meye zemin hazırlamışlardır.

Esasen kentin tarihi devirlerde şimdiden çok daha yeşil olduğuna dair bazı kayıtlar mevcuttur. Tarihi kayıtlardan geçmişte bir takım g l bahçeleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim son elli yıl içerisinde Millet bahçesi ile G lahmet parkı ortadan kalkmıştır (Tanrıverdi 1973). Kentin bu ye illikleri konut bölgeleri için arsa temini amacıyla peyder pey kaldırılmıştır. Bu tür uygulamalara günümüzde de devam edilmektedir. Ekonomik sıkıntı içerisinde bulunan yerel yönetimler çareyi yeşil alanları konutla maya açmakla bulmuşlardır. Dolayısıyla da son yıllarda kent merkezinde kişi başına d  en yeşil alan miktarı azalmıştır.

Araştırma konusu olan tarihi çevreler ve sahip oldukları bahçeler kentte sınırlı olan yeşil alanların önemli bir kısmını oluşturur. Eymirli (1994) kentte tüm yeşil alanların 192 560 m² olduğunu ve miktarın 53 600 m² ye yakın bir miktarının tarihi çevrelere ait park ve bahçe ye illikleri olduğunu belirlemiştir (Polat 2000). Ancak bu park ve bahçelerin bir çoğunda belirli bir yeşil alan düzenlemesi söz konusu değildir. Mevcut yeşil alanlar ihtiya ı kar ılamadan son derece uzak olmakla beraber estetik bakımdan da istenilen düzeyde değildir. Bazı tarihi eserlerin ise çevrelerinde herhangi bir düzenleme mevcut olmayıp bir kaç tarihi eser ise yıkıntı halindedir. Yani ilde sadece tarihi eserlerin peyzaj düzenleme çalışmaları yetersiz değil bunun yanı sıra tarihi  evre korumada da çok

sayıda aksaklık mevcuttur. Özellikle bazı mahalle ve sokak aralarında bulunan ev, hamam, kümbet gibi tarihi yapılar yok olma ile karşı karşıyadır.

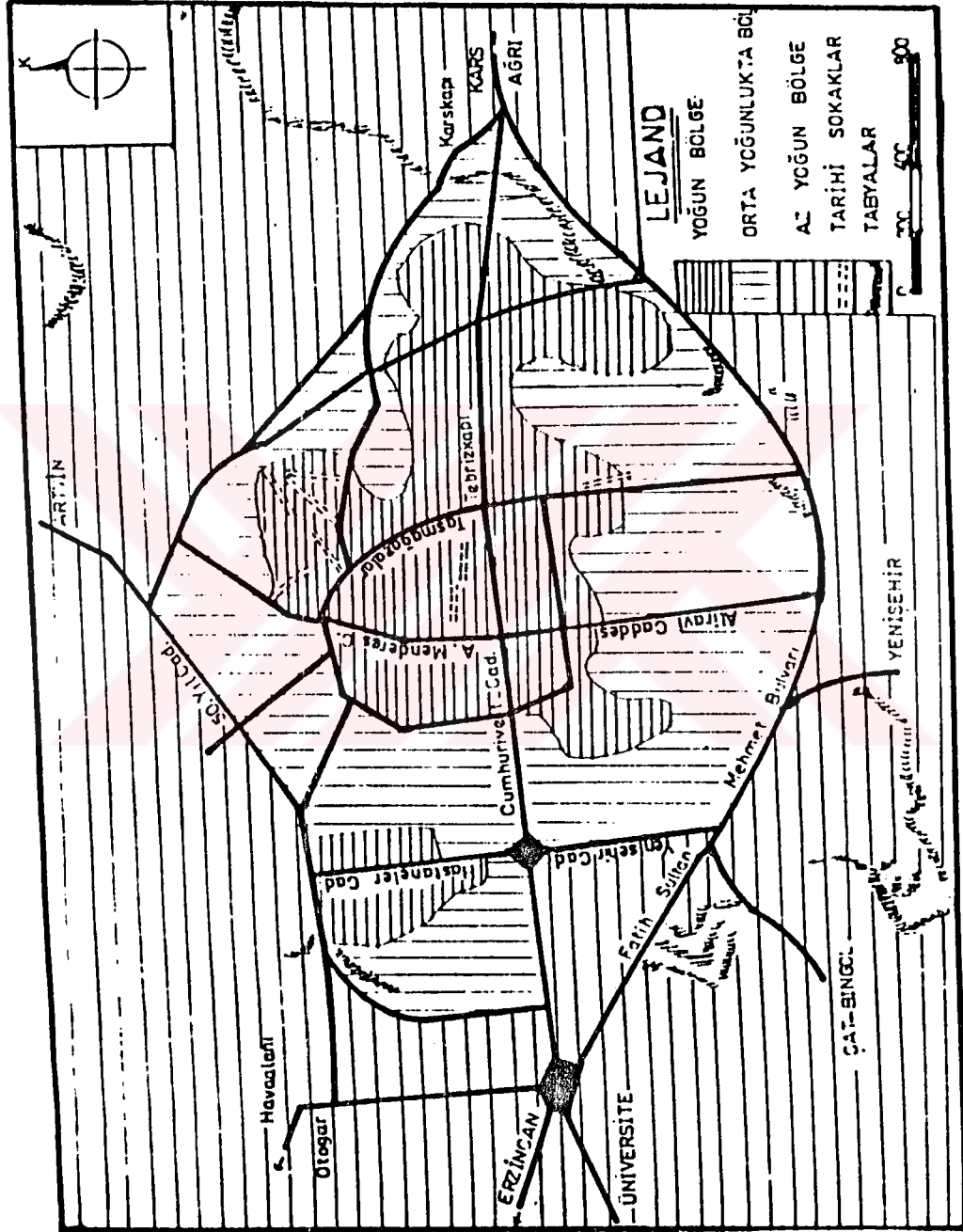
Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Ankara Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Ekim 1998 tarih itibariyle Erzurum il sınırları içerisinde 2863 sayılı kanun gereğince “Koruması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak korunması gerekli eserler belirlenmiştir. Buna göre il merkezinde 6 adet kale-kapı-sur, 45 adet camii, 4 adet mescit, 14 adet hazire, 6 adet medrese, 7 adet türbe, 7 adet kümbet, 7 adet kervansaray, 25 adet çeşme, 18 adet tabya vb olmak üzere toplam 225 eser koruma altına alınmıştır (EK 2). Bu eserlerin büyük bir kısmı eski Erzurum diye bilinen ve Cumhuriyet Caddesi, Kars Kapı, Tebrizkapı, Adnan Menderes caddelerinin bulunduğu bölgelerdedir (şekil 4.2.). Bu bölge günümüz içinde önemli ticaret ve alışveriş birimlerinin bulunduğu bölgedir.

Kentte koruma ve sağlıklılaştırma çalışması bazı eserler üzerinde yoğunlaştırılmış olsalar bile koruma ve kullanımında istenilen seviyede değildir. Esasen bir takım eser ve anıt için önemli kararlar alınmıştır. Birçok meslek grubunun temsilcileriyle kurulu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca bazı eserler için aşağıdaki kararlar alınmıştır.

Bunlar :

Erzurum Kalesi ve Çevresi İçin

- Üç Kümbetler, Çifte Minareli Medrese ve Kale bağlantısını sağlayan aks, yaya trafiğine açılacak ve bu çerçevede düzenlenecektir. Bu aks ile Kale ve Cumhuriyet caddesi arasında kalan Ebu İshak sokak üzerinde geleneksel el sanatları üretimi ve satış birimleri yer alacaktır.
- Kalenin yakın çevresindeki yapılar tasfiye edilecek ve yeşil alan olarak planlanacaktır. Yeşil kuşak içerisinde (çay bahçesi vb. kullanışlar) sabit olmayan ve hafif yapılaşma oluşturulabilir.
- Kalenin yakın çevresinde eğlence-dinlenme amaçlı kullanımlar yer alacaktır.
- Kale ziyareti açık tutulacaktır.
- Kalenin kuzeyinde konaklama amaçlı düzenlemeler yapılacaktır.

Şekil 4.2.Erzurum kent merkezinde bulunan tarihi eserlerin bulundukları bölgeye göre yoğunluk haritası

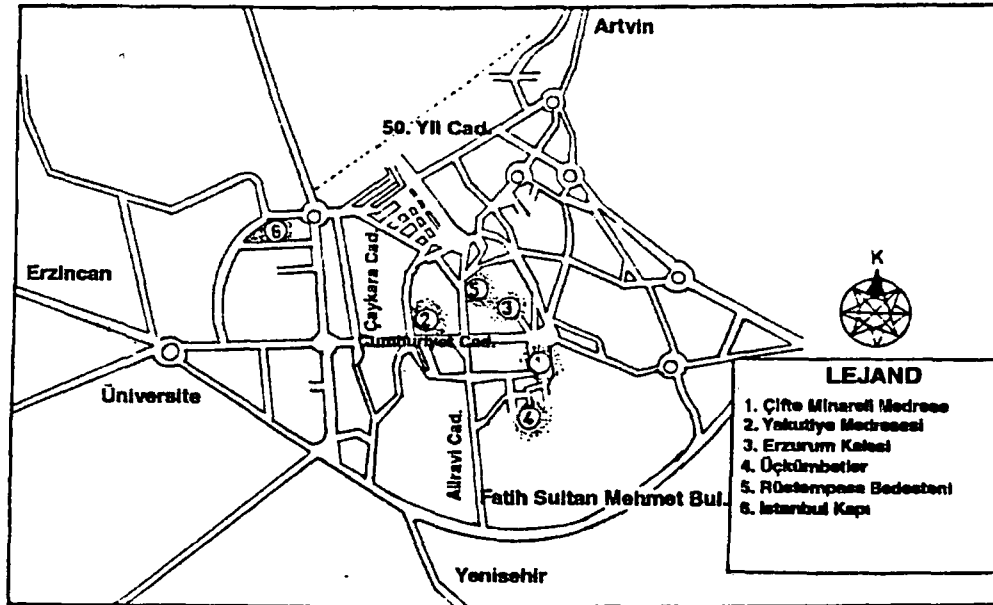
Çifte Minareli Medrese ve Ulu Camii Çevresi İçin

- Tebriz kapı caddesi üzerindeki dükkanlar kaldırılacaktır.
- Ulucami mevcut mevcut fonksiyonuna devam edecektir.
- Alanda peyzaj düzenlemesi yapılacaktır.
- Ulucaminin güneyinde mevcut binalar kullanılarak kültür merkezi oluşturulacaktır.

Üç Kümbetler ve Çevresi İçin

- Çevresindeki yüksek katlı binalarda kat indirimine gidilecektir.
- Üç Kümbetleri çevreleyen duvar alçaltılarak demirleri sökülecektir.
- Alanda peyzaj düzenlemesi yapılacaktır.
- Üç kümbetlerin doğusundaki mevcut binalar kullanılarak öğrenci pansiyonları oluşturulacaktır (Bayhan 1992).

Yukarıda açıklanan ve kurul tarafından alınan bu kararlar elbette son derece isabetlidir. Ancak bu kararlar sadece karar olarak kalmış aradan uzun zaman geçmesine rağmen uygulamaya konamamıştır. Bunda elbette çeşitli sebepler vardır. Çalışmanın bu bölümünde ise kentte en fazla ziyaret edilen önemli altı eserin bugünkü durumları incelenerek peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde değerlendirilmiş ve çeşitli öneriler getirilmeye çalışılmıştır. İncelenen bu eserler ise şekil 4.3. de verilmiştir.

Şekil 4.3. İnceleme alanında yer alan tarihi eserlerin kent içindeki yeri

4.2.1. Çifte Minareli Medrese

Çifte Minareli Medrese kent merkezinde kentin trafikçe en yoğun caddesi olan Cumhuriyet Caddesi ve Tebrizkapı mevkilerinin birleştiği alanın güneyinde bulunmaktadır. Medrese Erzurum halkı ve yöreyi ziyarete gelenler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir (şekil 4.4.). 12 930 m² lik toplam alanın 3 446 m² sini medrese binası ve 9684 m² ise medreseyi üç taraftan kaplayan bahçesi oluşturmaktadır.

Şekil 4.4. Erzurum Çifte Minareli Medresenin kış görünümü

XIII. yy'da yapıldığı tahmin edilen medreseye giriş Cumhuriyet Caddesine bakan kısımdan yapılmakta ise de tüm bahçenin duvarlarla çevrili olmamasından dolayı medreseye girişler düzensizdir. Medrese bahçesi Cumhuriyet Caddesi ve Tebrizkapı mevkisi yönünde hafif eğimli Üç kümbetler yönünde ise düz bir araziye sahiptir. Günümüz medrese bahçesinin yalnız ön kısmı kullanılmaktadır. Yan ve arka bahçelerde herhangi bir düzenleme olmadığından tam kullanılmamaktadır. Medrese binasının içerisinde ise bir iç avlu bulunmaktadır. Genel olarak medrese alanı Medrese binası,

oturma birimleri, yürüme yolları , tanıtım pano ve levhaları, bitkilendirme alanları gibi birimlerden oluşmuştur.

Medrese binası Yakutiye Belediyesi kullanımındadır. Belediye tarafından medrese binasındaki avlu yeşil bant ve çiçek kasaları tarihi yapıya uyum sağlamamaktadır. Avluya yapılan simetrik aks ise tarihi bahçe ve avlu düzenlemelerinde kullanılan bir yöntemdir. Medrese günümüzde bazı bölümleri ile çay bahçesi hizmeti vermektedir. Medrese binasının arka kısmındaki geniş antrede ise yer yer sergi çalışmaları sergilenmektedir. Medrese binasının kullanımı ise şekil 4.5. de verilmiştir. Ancak medrese binasının tüm odalarının çay evi olarak kullanılması eseri ziyarete gelen ziyaretçileri olumsuz etkilemektedir.

Şekil 4.5. Çifte Minareli Medrese iç avludan bir görünüm

Medrese bahçesinde bulunan oturma birimleri bazı banka ve kuruluşlardan sağlanan banklardan ibarettir. Bu banklar hem eski hem de kullanışsızdır. Ayrıca bu banklar medresenin sadece ön bahçesinde bulunmakta ve sayıca son derece yetersizdir.

Medrese binasına giriş ve çıkışı sağlayan ön bahçede simetrik bir yapılanma söz konusudur. Medrese bahçesine birkaç basamaklı merdivenle ulaşılmakta ve ön bahçede hafif bir eğim söz konusudur. Medresenin ön bahçesi ortada medreseye giden geniş bir yol ve yolun sağ ve solunda iki ada şeklindedir. Bu adalar ise iki tali yolla bölünmüştür. Medrese bahçesinin yan ve arka tarafında ise herhangi bir yol sirkülasyonu oluşturulmamıştır. Medrese bahçesine ve medrese binasına girişte bulunan merdivende ise tarihi yapıya uyum sağlanmıştır.

Medrese bahçesinde mevcut çiçek kasaları ve tanıtım levhaları gibi donatı elemanları bulunmaktadır. Bahçede bulunan çiçek kasaları modern park ve bahçelerde bulunan malzemeden yapıldığından tarihi yapıya uyum sağlanamamıştır.

Çalışma alanında yapılan bitkilendirme çalışması ön bahçe ve kısmen yan bahçede yapılmış düzenlemelerden ibarettir. Alanda mevcut bitkilendirme gelişi güzel yapılmış olup kullanılan ağaç ve çalılarının estetik ve fonksiyonel özellikleri dikkate alınmadan yapılmıştır. Bahçede mevsimlikler iç avluda ve bahçede bulunan çiçek kasalarında kullanılmıştır. Medrese bahçesi genel olarak incelediğimizde ise şu bitkilere rastlanmaktadır:

- *Pinus sylvestris* (Sarıçam)
- *Ribes aureum* (Frenküzümü)
- *Betula verrucosa* (Hus)
- *Cornus alba* (Süs kızılcağı)
- *Acer negundo* (Akçaağaç)

Bu bitkilerden *Pinus sylvestris* ön bahçede 6-8 adet sıra ile dikilmiş ve Cumhuriyet Caddesi tarafından medresenin görünüşü kesmektedir. Medrese yan bahçesinde ise *Cornus alba* ve *Ribes aureum* lar rastgele dikilmiştir. Bahçede bitkilendirme çalışmaları peyzaj mimarlığı disiplinine uygun olmadan yapılmıştır. Bitkilendirme de renk etkisi yapacak düzenlemelere gidilmemiş ve çeşitli mevsimlik çiçekler hemen hemen hiç kullanılmamıştır. Çimlendirme ise sadece ön bahçede yapılmıştır.

Medrese binasının arka kısmında zamanla ahır, fırın, lokanta ve hamam kullanılmaktayken günümüzde sadece bu birimlerden yıkıntılar kalmıştır (şekil 4.6). Bu yıkıntılar günümüze kadar kalmış ve şimdiye kadar her hangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu yıkıntıların kaldırılmaması medresenin de görünümünü bozmaktadır. Genel olarak bakımsız bırakılmış medrese binası arka kısmında da son derece çirkin bir görünüm vermektedir.

Şekil 4.6. Çifte Minareli Medrese arka bahçeden bir görünüm

Çifte minareli medrese Erzurum kentinin en önemli tarihi eserlerinden biridir. Medrese tarihi değerinin yanı sıra sahip olduğu alana gerekli peyzaj düzenlemesi yapılarak çevre halkı için önemli rekreasyon alanı olarak hizmet edebilir. Bu gibi alanların düzenlenmesi aynı zamanda yeşil alan bakımından yetersiz alan ile azda olsa katkı sağlayacaktır.

4.2.2. Yakutiye Medresesi

Erzurum ilinin en işlek ve kalabalık caddesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan Yakutiye medresesi Cemalettin Hoca Yakut Gazani tarafından 710 (1310) yılında yaptırılmıştır (Gündoğdu 1999). Medrese binasının dış kaplamalarının yenilenmesi 1988 yılında tamamlanmıştır ve medrese hafta içi ve hafta sonu belirli saatlerde ziyarete açık tutulmaktadır. Günümüzde Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi olarak çeşitli ev eşyaları paralar, giyim ve askeri malzemeler sergilenmektedir (şekil 4.7.)

Şekil 4.7. Erzurum Yakutiye Medreseden bir görünüm

Yakutiye Medresesi Anadolu'da Osmanlı öncesi dönemde inşa edilmiş medreselerin en iyi korunmuş olanlarından biridir. Yapıda sonradan açılmış iki kapı binanın genel görünümünü fazla bozmamıştır. Üzeri örtülü bir avluya sahip oluşu Erzurum gibi iklimi sert yörede yapının önemini artırmıştır. Yapı muhtemelen sürekli kullanılmış, asgari bakımı yapıldığı için fazla bozulmadan zamanımıza kadar gelmiştir. Son 50 yıl içerisinde çok sayıda onarımlar geçirmiştir (Ünal 1992). Medrese günümüzde Erzurum müzesinin bir bölümü olarak hizmete girmiştir. Günümüzde müze olarak kullanılan

medresenin iç birimlerinde tarihi eşyalar sergilenmektedir. Medresenin günümüzdeki ismi ise Yakutiye Etnografya Müzesidir.

Cumhuriyet caddesinin batısında yer alan Yakutiye Medresesi, 1978-1979'da bu adı taşıyan anıtı ortaya çıkarmak amacıyla Yakutiye Medresesi Parkı olarak düzenlenmiştir. Zamanla anıtın çevresindeki gece kondu ve buna benzer binaların yıktırılması ile bahçesi genişletilmiştir. Söz konusu bu bahçe Lala Paşa Camii bahçesi arasında yer alan genişçe bir yol kesiti, özel idare binası ve altındaki dört işyeri ile eski Doğu sineması yıktırılarak Lala Paşa Camii bahçesi ile birleştirilmiştir. Bu yörenin kentin yönetim, eğlence ve turizm fonksiyonları açısından yoğun bir merkez olması, meydana getirilen yeşil alana ilgiyi arttırmıştır.

Genel yapı itibarıyla dikdörtgen şekilli medresenin güney cephesi Cumhuriyet Caddesine paraleldir. Yakın tarihte inşa edilmiş basit yapılar medresesinin bu cephesi tamamen kapatmaktaydı. 1980'li yıllarda bu yapılar yıkılarak medresenin çevreden daha iyi görünmesi sağlanmıştır. Medresenin doğu cephesinde yapıya bitişik bir kümbet ile dikdörtgen planlı giriş mekanı dikkat çekmektedir. Batı cephesi ortasına yerleştirilmiş olan taç kapı, güney köşesinde yükselen minare ve kuzey köşesindeki köşe kulesi ile dikkat çekmektedir. Günümüzde medrese binasına giriş batı cephesi ortasına yapılmış taç kapıdan sağlanmaktadır. Diğer kapılar ise kullanılmamaktadır.

Yakutiye medresesi bahçesi kent merkezine modern park ve dinlenme alanları bulunmamasından dolayı yöre halkı tarafından rekreasyon amaçlı kullanılmaktadır. Kısa süren yaz mevsiminde ise kullanım maksimum seviyededir. Medrese alanı 17 646 m² lik araziye sahiptir. Bu alanın 2 857 m² si medrese binası, 14 789 m² si ise medreseyi dört bir yandan çevreleyen park alanına aittir (Polat 2000). Medrese bahçesine girişler dört taraftan da yapılmaktadır.

Medrese bir kültür birikimine sahip olan Erzurum ilinin en iyi korunan ve kullanılan eseridir. Günümüz modern koruma anlayışını görmek mümkündür. Bazı eksikliklerin giderilmesi ile ilde bulunan diğer tarihi yapılara örnek model teşkil edecektir. Medrese binasını önce askeri yapılar ve gecekondu tarafından kapatılmaktaydı. Bu yapılar

yıkılarak medresenin şehirle bağlantısı kurulmuştur. Medrese etrafında açılan bahçeye ise Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı bölümü tarafından peyzaj projesi hazırlanmıştır. Proje günün ekonomik koşulları dikkate alınarak hazırlanmış olup büyük bir kısmı uygulamaya konmuştur.

Halkın tarihi çevrelere karşı duyarlılığını belirlemek amacıyla yaptığımız anket çalışmalarında ankete katılanların %71 i kentte bulunan tarihi eser bahçelerinden en iyi düzenlenmiş olanın Yakutiye Medresesi olduğunu ve yine %57 si ise boş zamanlarını adı geçen bahçede geçirdiğini belirtmektedir. Anket sonuçlarından da anlaşılacağı üzere medrese bahçesi yöre halkı için önemli bir rekreasyon alanı özelliği taşımaktadır. Medrese bahçesi ise Medrese binası, oturma birimleri, çay bahçesi, yürüme yolları, süs havuzları ve çeşme, donatı elemanları ve bitkilendirilmiş alanlardan oluşmaktadır.

Medrese bahçesi, tarihi özellikler ve mimari yapı dikkate alınarak formal olarak düzenlenmiştir. Yapılan bu düzenleme şehrin diğer yapılarına da uyum sağlamaktadır. Düzenlemede gözü en fazla rahatsız eden ise alanın çok fazla bölünmesidir. Bahçede gerek yol-medrese, gerekse de oturma yerleriyle olan bağlantılar için düşünülen zemin döşemeleri oldukça ayrıntılı düşünülmüş, yapı ölçeğine göre fazla etkili daire, kare ve dikdörtgen gibi geometrik şekillerden oluşmuştur. Döşeme ve yollar çim derzli olarak düzenlenmiştir. Ancak çim derz için ayrılan boşluklar kişilerin sağlıklı yürümesini engelleyecek ölçüde düzenlenmiştir (şekil 4.8.).

Medrese bahçesinde dairesel oturma birimleri ve banklar yardımıyla dinlenme ve seyr alanları oluşturulmuştur. Dairesel oturma birimleri betondan yapılmış ve üzerleri brandalarla kapatılmak istenmiştir. Park alanında bulunan banklar ise portatif banklardan oluşturulmuş ve son derece eski ve bakımsız bir görünümündedir. Ancak son yıllarda medrese bahçesinin tümünün çay bahçesi olarak kullanılmasından dolayı bu banklar alandan kaldırılmıştır.

Medrese bahçesi belediyelere gelir sağlamak amacıyla çay bahçesi olarak kullanıma açılmıştır. Bu kullanım medrese bahçesine önemli bir canlılık kazandırmıştır. Ancak medrese bahçesinin tümünde bu kullanımı son derece sakıncalıdır. Medreseyi ziyarete

gelenlerin rahatlıkla ziyaretlerini gerçekleştirmeleri ve incelemede bulunmaları bu kullanım ile kısmen sınırlandırılmıştır. Ayrıca medrese bahçesine çay bahçesi görünümü katmaktadır. Bu durum medresenin tarihi yapısına uyum sağlamamaktadır. Nitekim anket çalışmalarında ankete katılanların bu konudaki rahatsız oldukları belirlenmiştir. Oysa bu kullanım medrese bahçesinin belirli bir bölgesinde yapılması daha uygun olacaktır. Bu şekilde hem ziyaretçilerin dinlenme ihtiyaçlarını karşılanacak hem de bahçe daha etkin kullanılacaktır.

Şekil 4.8. Yakutiye Medresesi parkı mevcut yürüme yollarından bir görünüm

Medrese bahçe düzenlemesinde, medresenin ana yolla bağlantısının kurulması, kent için bir yeşil alan kullanımı, kentte belirli ölçüde bir yeşil ögenin kazandırılması gibi çeşitli estetik ve fonksiyonel katkılar sağlanmıştır. Ancak alan için fazla sayıda ve alanın çeşitli yörelerinde dağınık bir yerleştirmenin sakınca yarattığı kuşkusuzdur. Bu nedenle alandaki oturma yerlerinin toplu halde ve bahçenin belirli yerlerinde yapılması daha uygun olacaktır.

Medrese binasını Mumcu Caddesine bağlayan tarafta 80 m uzunluğunda ve yaklaşık 6 m genişliğinde bir aks düzenlenmiştir (şekil 4.9). Kuşkusuz bu aks bahçede yer alan diğer birimlere daha iyi bağlantı sağlaması bakımından önemlidir. Ancak bu aksın gerek malzeme ve gerekse de düzenleme bakımından alana çok fazla bir canlılık kattığı söylenemez. Aksın çiçek kasaları, çiçek parterleri ve kademeli süs havuzları ile yeniden düzenlenmesi alana daha fazla akıcılık kazandıracaktır.

Şekil 4.9. Yakutiye Medresesi ön bahçede bulunan ve medrese binasına bağlantıyı sağlayan ana akstan bir görünüm

Medrese bahçesine ilk yapılan düzenlemede ikisi binanın önüne, biri medresenin kuzeyine ve ikisi de doğusuna olmak üzere beş adet havuz yapılmıştır. Bu havuzlar kare ve dikdörtgen şekilli ve ortalama derinliği 50-100 cm arasındadır. Ancak bu havuzların hepsi günümüzde kullanılmamakta ve alana çirkin bir görünüm katmaktadır. Medrese binasının önünde bulunan iki havuz ise Yakutiye Belediyesi tarafından yeniden düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemede havuzların birinde üç mantar diğerinde 3 vazodan oluşan bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu düzenleme ise medresenin tarihi yapısına

uyum sağlamamıştır. Ayrıca medrese bahçesinde sonradan yapılmış birde çeşme bulunmaktadır. Ancak bu çeşmenin ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu açıktır.

Alanda çöp kutuları, aydınlatma elemanları ve çiçek kasaları mevcut olup bir çoğu eski ve bakımsızdır. Medrese bahçesini ve bahçedeki yeşil alanları sınırlamak amacıyla demir koruluklar yapılmıştır. Bu demir koruluklar medrese bahçesine olumsuz görüntü katmaktan başka bir yararı yoktur.

Medrese bahçesi genel olarak düz bir görünümündedir. Medresenin dört bir yanından merdivenli girişlere yer verilmiştir. Alanda genel olarak yoğun bir bitkilendirme göze çarpmaktadır (şekil 4.10.).

Şekil 4.10. Yakutiye Medresesi park alanında yapılmış yoğun bitkilendirmeden bir görünüm

Bitkilendirme de yörede yetişebilen ağaç, çalı ve mevsimliklerden oluşmuştur. Ancak bitkisel düzenlemede bazı aksaklık ve hatalarda bulunmaktadır. Bahçede kullanılan ağaçlar gölgeleme ihtiyaçlarını karşılamasına rağmen bitkilerin çapları iyi planlanmamış

olup yürüme yollarını kapatmakta ve rahat yürüme engellenmektedir. Bazı bitkilerin ise estetik ve fonksiyonel özellikleri göz ardı edilmiş ve rasgele bir bitkilendirme yapılmıştır.

Alanda yapılan bitkilendirmedeki diğer bir hata, ana girişten itibaren kullanılan *Pinus sylvestris* (Sarıçam), *Betula verrucosa* (Huş), *Salix alba Vitellina Pendula* (Salkımsöğüt) gibi ağaçların ilerde sahip olacağı ölçüler düşünülmemiştir. Bu bitkiler medresenin görsel olarak algılanmasını ve bütün olarak kavranmasını engellemiştir. Özellikle medrese binasının Cumhuriyet Caddesi tarafından görünümü tamamen kapatılmıştır.

Medrese bahçesinde yaptığımız incelemelerde ise şu bitkilere rastlanılmıştır.

- *Salix alba var pendula* (Salkımsöğüt)
- *Populus alba* (Akkavak)
- *Betula verrucosa* (Huş)
- *Fraxinus excelsior* (Dişbudak)
- *Ulmus glabra* (Karağaç)
- *Pinus sylvestris* (Sarıçam)
- *Juniperus communis nana* (Bodur ardıç)
- *Spireae vanhouttei* (Keçisakalı)
- *Ribes aureum* (Frenk üzümü)
- *Rosa canina* (Yabani gül, kuşburnu)
- *Cornus alba* (Süs kızılçığı)
- *Thuja orientalis* (Doğu mazısı)

Kentlerde bulunan bu gibi anıtlarda koruma bir çok nedenden ötürü çok önemlidir. Kültürel mirasın korunması, yerleşim düzeni ve bir uygarlık göstergesi olarak toplumsal ve sosyal düzeni güçlendiren bir olgudur. Bunun yanı sıra bu anıtların çevre düzenlemelerinin yapılması esere daha estetik bir görünüm kazandırarak toplumun ruhsal yapısına da olumlu katkı sağlayacaktır(Yazgan ,1979).

4.2.3. Erzurum Kalesi ve çevresi

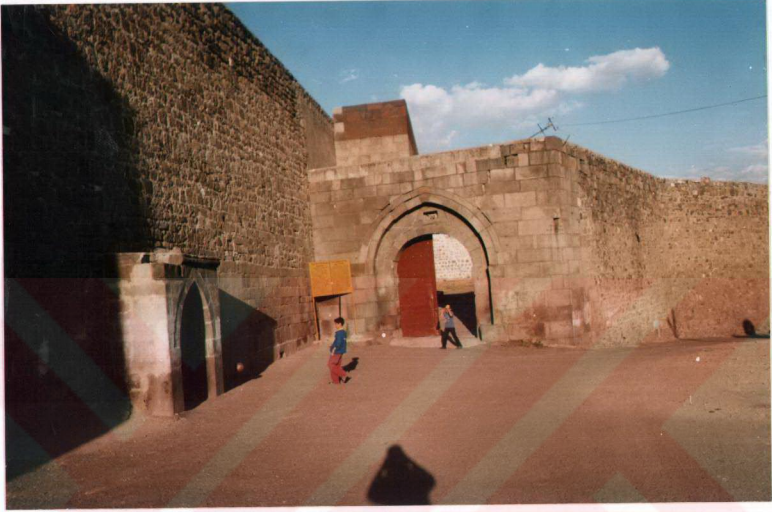
Şehrin merkezinde ve Çifte Minareli Medrese ile Cumhuriyet Caddesi kuzey kısmında yer alan Erzurum Kalesi'nin kesin olarak yapım tarihi bilinmemektedir. Milattan önce bin yılından beri varlığı anlaşılan kalenin kuruluşundan itibaren çok sayıda medeniyete ve kültüre hizmet ettiği bilinmektedir. Urartu, Roma, Bizans ve Sasanilerin kullanımında kalan kale XI. yy'dan itibaren Türklerin kullanımına geçmiştir (Gündoğdu 1999).

Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar uzun bir zaman üç sıra sur içerisinde kalmış ve bu kalıba uygun olarak inşa edilmiş olan Erzurum'un eski planı düz bir daire şeklindedir. Bu dairenin merkezi, bir tepe üzerinde halen ayakta duran dörtgen şeklindeki iç kaledir. Dairenin en dışında dış kale, ortada ise orta kale denilmekte ve bu iki kale arasındaki yerleşime ise kale içi denilmekteydi. Orta kale ile iç kale mevcudiyetini devam ettirmiş, orta ve dış kale ise tamamen yıkılmıştır. Ancak dış kale surlarından kalıntı olarak dört sur kapısından yıkıntılar kalmıştır. Bunlar ise Tebrizkapı, Karskapı, İstanbulkapı ve Kavak kapısıdır.

Erzurum Kalesi diğer adıyla da İç Kale dikdörtgene yakın planı ile yaklaşık 50x130 m boyutlarında olup doğu-batı yönünde uzanan bir konuma sahiptir. İç Kale doğusunda bugünkü Taşmağazalar Caddesinin bulunduğu kısım eskiden dere olduğundan kalenin doğu duvarı bu dereceye paralel inşa edilmiştir. İç kalenin pek çok saldırı ile yakılıp yıkılmalar karşısında pek çok kez yenilediği bilinmektedir. Kalınlıkları 2-2,5 m arasında değişen iç kale duvarları köşelerinde yuvarlak ve çokgen kulelerle takviye edilmiştir (Gündoğdu 1999).

Erzurum İç Kalesi'nin bugünkü girişi, güneyde dış kapının açıldığı ikinci bir bahçe kapısından yapılmaktadır (şekil 4.11.). Asıl kapının açıldığı bu tür avlulara Gündoğdu (1999)'a göre Hisarbahçe veya Hisarpeçe denilmektedir. İç Kalenin açıldığı bu bahçelerde çeşitli odalar bulunmaktadır. Günümüzde kısmen harap olmuş bu bölümlerin savunma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ana giriş kapısından başka iç kalenin kuzeybatısındaki yuvarlak burcun altından ve saat kulesinin dibinden

mahallelere açılan iki kapı daha vardır. Ancak burda ki kapılar günümüzde kullanılmamaktadır.

Şekil 4.11. Erzurum Kalesi dış kapısından bir görünüm

İç Kale' nin güneybatısında hala mevcudiyetini kurumuş, tuğladan yapılmış, yüksek, üzeri kurşun örtülü bir ahşap külah ile kapalı "Kesik Kule" adında bir kule vardır. Emir Saltuk'un eseri olan bu kale bugün saat kulesi olarak kullanılmaktadır (şekil 4.12.). Yüksekliği 80 m olan kale geniş bir minareyi andırmaktadır (Bayhan 1992). Ayrıca iç kale içerisinde XII. yy'da Saltuklular zamanında yapıldığı tahmin edilen birde mescit bulunmaktadır (Gündoğdu 1999).

Erzurum kent merkezinin en yüksek tepesinde kurulmuş olan İç Kale kente turizm, sosyal ve kültürel bakımdan önemli hizmet verecek kapasitededir. Ancak kale ve yakın çevresinin bugünkü durumu tarihe verilen önemin yetersizliğini açıkça göstermektedir (şekil 4.13.). Kale ve yakın çevresinin peyzaj mimarlığı prensipleriyle incelendiğinde ise durum son derece üzüntü vermektedir.

Şekil 4.12. Erzurum Kalesi Saat Kulesinden bir görünüm

Şekil 4.13. Erzurum Kalesi çevresinde bulunan çarpık yapılaşmadan bir görünüm

İç Kale’de bugüne dek herhangi bir peyzaj düzenlemesi yapılmamış olup, büyük bir alan tamamen kullanılmamaktadır (şekil 4. 14). Oysa kalenin içinde bulunan son derece geniş bir alan mevcuttur. Ülkemizde son yıllarda bu yönde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Antalya Kaleiçi Koruma ve Geliştirme Projesi, Dolmabahçe Saat Kulesinin çevre düzenlemesi çalışmaları, Topkapı Sarayı tarihi çevre korumada önderlik eden bazı çalışmalardır. Antalya Kalesi Turizm Bakanlığı tarafından korumaya alınmış olup tarihi doku yeşil alanla bütünleştirilerek bu yönde çalışmalar yapılmıştır.

Şekil 4.14.Erzurum Kalesinin iç görünümü

Erzurum Kalesi’nin bulunduğu bölge Çifte Minareli Medrese, Ulucamii, Üç Kümbetler, Lalapaşa Camii, Taşhan gibi tarihi yapıların bulunduğu tarihi bölgedir. Bu bölge aynı zamanda kentin ticari merkezi konumundadır. Ancak bu eserler çevrelerinde bulunan eski yapılar ve gecekondular tarafından kapatılarak görünümeleri bozulmaktadır. İç Kale yüksek bir tepe üzerinde bulunmasına rağmen bir çok açıdan görünümü kapatılmıştır.

Bugün kale çevresi geçmişe oranla oldukça farklı bir görünüm içindedir. Geçmişte çok zengin insanların oturduğu bu çevrenin şimdiki sosyal yapısı çok farklıdır. Genellikle

düşük gelirli insanların oturduğu yerleşim alanına dönüşmüştür. Kale ve çevresinde yer alan kültür mirası niteliğinde yapılar tarihi görünümlerini önemli ölçüde yitirmişler ve bazıları da tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Kale kuzeyden Tebrizkapısına kadar olan alan Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca 1992 yılında üçüncü derece arkeolojik sit alanı olarak kabul edilmiştir. Alınan bu kararla bölgede yapılacak inşaat taleplerinde Müzeler Müdürlüğü'nün izninin alınması, yapılacak kazı çalışmalarının bilimsel kazı tekniğine uygun olması, kazının araç kullanılmadan elle yapılması ve her türlü bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Ayrıca kurul Erzurum Kalesini ikinci defa birinci derece arkeolojik sit alanı olarak ilan etmiştir. Bu ve bunun gibi birinci derece arkeolojik sit alanlarında ise şu koruma koşulları uygulanmaktadır:

- Bu alanlarda yapılaşmaya izin verilmez.
- Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı dışındaki yapılar zamanla yıkılarak sit alanı dışına çıkarılacaktır.
- Tarım alanları açılmayacaktır. Mevcut ağaçların dışında yeni ağaçlandırmaya gidilmeyecektir.
- Bilimsel amaçlar dışında hiçbir kazıya izin verilmeyecek, toprak, taş, tuğla, mermer alınmayacaktır.
- Bilimsel kazı yapıp tamamlanıncaya kadar kalenin mevcut durumu ile korunacaktır ve ziyarete açık tutulacaktır.
- Turistik önemi olduğundan ayrıca bu alanda harfiyat yapılmadan planda öngörülen gezi yolu ve meydan tanzimleri ile otoparklara ait hazırlanan detay projeler koruma kurulunca onaylandıktan sonra Müzeler Müdürlüğü denetiminde yapılacaktır (Bayhan 1992).

Yukarıda anlaşılabileceği üzere kale içinde bugün için herhangi bir düzenleme öngörülmemektedir. Kale ve çevresinde bir kaç *Populus nigra italica*'dan başka bitkisel düzenleme mevcut değildir. Oysa kale içi ve çevresinde bulunan açık alanlar kentinin rekreasyon ihtiyacını karşılayabilecek büyüklüktedir.

4.2.4. Üç Kümbetler Anıtı ve çevresi

Üç kümbetler, Cumhuriyet Caddesi ve Taşmağazalar Caddesinin bitişiği Tebrizkapı kavşağının güneybatısında yer almaktadır. Erzurum ilinin sembolü niteliğindeki Çifte Minareli Medrese'nin güney kısmına bitişik olarak aynı tarihsel doku içerisinde. Kent merkezinin kısmen içinde ve alış-veriş merkezlerinin yakınında bulunan Üç Kümbetlerin park olarak planlanması ve halkın kullanımına sunulması gereken anıtlarımızdandır. (şekil 4.15.).

Şekil 4.15. Üç Kümbetler anıtından genel bir görünüm

Adından da anlaşılacağı üzere alanda üç tane kümbet vardır. Önceleri mezarlık olarak kullanılan bu alan etrafı çimlenerek düzenlenmiştir. Bu kümbetlerden en büyüğü olan Emir Saltuk Kümbeti, XII. yüzyılın sonlarında Saltuklu hükümdarı İzzeddin Saltuk adına yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Emir Saltuk Kümbeti iki renkli taş malzemesi, başka örneği olmayan değişik plan ve mimarisiyle ilimizde ilginç tarihi eserlerimizden biridir. Diğer kümbetlerin ise XIV yy da yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Gündoğdu 1999). Kümbetler sağlam mimari yapısı ve iki renkli taştan oluşan anıtsal

yapıya sahiptirler. Sekizgen kısım üzerinde yüksekçe tanbur ve konik bir kulahtan oluşur. Kümbetlerin üçünün de cephelerindeki süsleme şekilleri birbirine benzemektedir (Anonim 1996, Yılmaz ve Yılmaz 1999).

Erzurum ilindeki diğer tarihi eserler gibi Üç Kümbetler anıtı da dört tarafında çarpık yapılaşma görülmektedir. Anıtın etrafında bulunan köhne yapılar eseri kapatmakta ve görünümünü engellemektedir. Anıtın bulunduğu bölgede ise kimi eski eserler, tarihi sokak döşemeleri bulunmaktadır. Ancak hem bu eserler iyi korunamamış ve bakımsız kalmış hem de yeni yapılarla bağlantısı iyi kurulamamıştır.

Üç Kümbetler Anıtı çevresine belediye tarafından sözde çevre düzenleme çalışması yapılmıştır. Alanda yapılan düzenleme kümbetleri birbirine bağlayan beton bağlantı yolları bir kaç ağaç, çalı ve çim sahalarından ibarettir. Alanda bitki yetiştirmek için uygun toprak mevcuttur.

Selçuklular zamanından kalan Üç Kümbetlerin etrafı taş duvarlarla çevrilmiştir. Duvarlar yüksek inşa edilmiş olup duvarların üzerinde demir parmaklıklar yapılmıştır. Anıtın hemen güney kısmında bir çocuk alanı mevcut olup burada mevcut bir kaç bakımsız ve eskimiş çocuk oyun alanı elemanları vardır. Anıt halkın ziyaretine açık olmasına rağmen hafta sonları giriş kapısı kitlenmektedir. Parkın ve tarihi eserlerin bakımından sorumlu herhangi bir görevli bulunmamaktadır.

Erzurum ilinin önemli eserlerinden biri olmasına rağmen yöre halkı ve ziyaretçiler tarafından nerede bulunduğu iyi bilinmemektedir. Bu durum anıtın az kişi tarafından ziyaret edilmesine sebep olmaktadır.

4.2.5. Rüstem Paşa Bedesteni (Taşhan)

Erzurum ilinin önemli ve bilinen eserlerinden biri olan Rüstem Paşa Bedesteni Adnan Menderes Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Şehrin ana caddelerinin birleştiği ve önemli ticaret merkezlerinin yakınında bulunan yapı yöre halkı tarafından Taşhan olarak da bilinmektedir. Erzurum ilinin sembolü haline gelmiş Oltu taşının satışının ve imalatının yapıldığı ticaret birimleri kullanımındadır.

Kesin yapım tarihi bilinmemesine rağmen Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa tarafından 1561 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir (Karpuz 1976). 1965 yılında Han'ın güney kanadı büyük ölçüde, diğer kanadı da kısmen önemli bir restorasyon geçirmiş olup tamamıyla kesme taştan iki katlı olarak yenilenmiştir. Ortada 20x20 m boyutlarında kare bir avlunun etrafında kemerli odalar ve uzun beşik teraslar alt kat düzenini oluşturur. Kuzey, doğu, batı kenar ortalarında birer, güney kenarında ise arazi özelliğinden dolayı ikinci kata bir kapı bulunmaktadır.

Alt ve üst katta bulunan çok sayıda odalar ticari amaçla kullanılmaktadır. Bu odaların ön cephelerinde çelik konstrüksiyonundan yapılmıştır. Ancak dükkan sahiplerinin kendi iradelerince cephe düzenlemelerini yaptırmış olmaları tarihi yapıda son derece kötü bir görünüm oluşturmuştur. Bunun yerine tek tip malzeme ve renk seçimi tarihi yapıya daha uygun bir görünüm kazandıracaktır. Özellikle alt kattaki dükkan ve işyerlerinin gerek görüntüsü gerekse tanıtım levhaları ile gölgeleme brandaları tarihi yapıda olumsuz görüntüler vermektedir.

Bedestenin avlusunda yapılan çevre düzenlemesi ise ortada bir dikdörtgen şekilli havuz ve etrafında dikili birkaç tane elma ağacından ibarettir (Şekil 4.16.). Türklerin geleneksel bahçe sanatında önemli bir yeri olan avlu sistemi bu tarihi binada ön plana çıkmıştır. Avluda havuza bitişik bir de çeşme bulunmaktadır. Ancak bütün bu düzenlemeler hiç bir estetik özellik taşımamaktadır.

Şekil 4.16. Rüstem Paşa Bedesteni iç avludan bir görünüm

4.2.6. İstanbul Kapı ve çevresi

İstanbul Kapı kentin Hastaneler Caddesi, Org. Demircioğlu Caddesi ve İstanbul Kapı Caddesi'nin birleştiği bölgede yer almaktadır. Kentin korunması amacıyla inşa edilen dış kale surlarının kuzeybatı yönünden şehre girişi sağlayan kapıdır. Dış kale surlarının günümüze kadar gelebilen bir kaç kalıntıdan biridir. Fosforlu Mustafa Paşa tarafından 19 yy da inşa edilmiş olup kısmen günümüze kadar gelebilmiştir. Kapı günümüzde bakımsız ve harap olmuş bir görünümündedir. Bakımsızlık nedeniyle tarihi görünümünü hemen hemen kaybetmiştir (şekil 4.17.).

Şekil 4.17. Tarihi İstanbulkapı'dan bir görünüm

Tarihi İstanbul Kapının etrafında bulunan park alanı, çevrede yaşayan halk tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanım ile alan bir mahalle parkı görünümünü kazanmıştır (şekil 4.18.). Gerekli bir çok fonksiyon ve işlevden uzak olan İstanbul Kapı parkı 12 241 m² lik bir yeşil alana sahiptir. Çevre halkı tarafından özellikle yaz aylarında piknik amaçlıda kullanılmakta ve tarihi İstanbul Kapısı, çocuk oyun alanı, çeşme, yürüme yolları oturma birimleri ve bitkilendirme alanları yer almaktadır.

Erzurum ilinde yer alan tarihi yapılar içinde bulunan İstanbul Kapı ne yazık ki iyi kullanılmamıştır. Günümüzde hemen hemen tarihi görünümünü kaybetmek üzere olan kapının acil restorasyon ve bakıma ihtiyacı vardır. Kenti koruma amaçlı yapılan dış kale surlarından günümüze kadar gelebilen parçası olan İstanbul Kapı, çevresindeki yeşil alan ile yöre halkına dinlenme imkanı sağlamaktadır. Ancak mevcut yeşil alan estetik ve fonksiyonel bakımdan istenilen seviyede değildir. Bunun yanı sıra yaz mevsiminde yoğun ve bilinçsiz kullanımla bu park alanı bozulmak üzeredir.

Şekil 4.18. İstanbul Kapı park alanından bir görünüm

İstanbul Kapısı parkı topoğrafik bakımdan dalgalı bir özelliğe sahiptir. Genel olarak eğimli olan alanın bazı kesimlerinde düz saha görmek mümkündür. Alanın en yüksek katında bir çocuk alanı mevcuttur (şekil 4.19.). Çevresinde ki çocuklar tarafından yoğun olarak kullanılan bu çocuk oyun alanı çoğu fonksiyonunu yitirmiş bir kaç oyun elemanından oluşmuştur. Ayrıca bu çocuk oyun alanının hemen bitişiğinde bir çeşme bulunmaktadır.

Park alanındaki yollar informal olarak düzenlenmiş olup, eğimin belirli alanlarında merdivenli girişlere yer verilmiştir. Yürüme yolları gerek ölçü gerekse de yapılış bakımından istenilen düzeyde değildir. Yolların bir kısmı stabilize toprak olarak kalmış olup yağmurlu havalarda çamurlaşmaktadır. Ayrıca yol sirkülasyonu bakımından da uygun olmayan alanda yeniden planlama yapılmalıdır. Alanda bir çok eski banklardan başka oturma birimlerine rastlanılmamakta ve diğer donatı elemanlarınca da istenilen seviyede değildir.

Şekil 4.19. İstanbulkapı Parkı çocuk oyun alanından bir görünüm

Alanda bitkilendirme çalışması yapılmıştır. Kullanılan bitkilerin estetik ve fonksiyonel özelliklerine dikkat edilmemiştir. Özellikle de renk etkisi yaratacak ağaççık, çalı ve mevsimliklere yer verilmemiştir. Park alanı şu bitkilerden oluşmuştur:

- *Betula verrucosa* (Huş)
- *Pinus sylvestris* (Sarıçam)
- *Ulmus glabra* (Karaağaç)
- *Franxinus excelsior* (Dişbudak)
- *Robinia pseudoacacia* (Akasya)
- *Ribes aureum* (Frenküzümü)

4.2.7 Erzurum evleri

Şehrin muhtelif yerlerinde inşa edilmiş 40 adet Erzurum evi bulunmaktadır. Bu evlerin bir çoğu Tebrizkapı, Yoncalık ve kale çevresinde yer almaktadır. Yapılış tarihleri 1739 ile IX. y.y.'nin sonu arasında olan evlerin bir çoğu eski işlevini ve sahiplerini

yitirmişlerdir. Bugün bir çoğu bakımsız kalmış ve sadece 33'nün tescil kaydı bulunmaktadır.

Erzurum evlerinin oluşmasında iklim, geleneksel yaşam ve ekonomik faktörler rol oynamıştır. Genel olarak bir veya iki katlı inşa edilmiş evlerin yapı malzemelerini taş, toprak, ahşap ve maden oluşturmaktadır (şekil 4.20.). Taş ana yapı malzemesidir. Evlerde karataş, boztaş ve kamber taşı kullanılmıştır. Evlerin köşe ve cephelerinde kesme yonutaş diğer kısımların da moloztaş duvar olarak örülmüştür. Ahşap Erzurum evlerinde taştan sonra en çok kullanılan yapı malzemesidir. Duvarların bağlayıcı hatıl, döşeme, tavan, pencere ve merdiven gibi bölümleri her zaman ahşaptan oluşmuştur (Karpuz 1983).

Şekil 4.20. Geleneksel Erzurum Evlerinden bir görünüm (A. Hamitbey Konağı)

Türk evinin planında önemli yeri olan avlu, Erzurum eski evlerinde soğuk iklimin zorunlu bir sonucu olarak kapalı yapılmıştır. Zemin kattaki diğer bölümlerin ortak geçiş mekanı olan tandır evi aynı zamanda sofanın görevini de görmektedir (Anonim 1998). Erzurum evinin ana plan şemasını zemin katta avlu ile tandır evi ilişkisi belirlemektedir.

Ana kapıdan girilen avlu, yan mekanlara, üst kata ve tandır evine geçit verir. Böylece önemli bir dağıtıcı, düzenleyici mekan olarak ortaya çıkar (Karpuz 1993).

Erzurum evlerinin bugün ki durumları incelendiğinde birbirinden farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Yapılış tarihi çok eskiye dayanan bu evlerden bazıları bakımsızlık ve çeşitli nedenlerle ortadan kaldırılmıştır. Varlığını bugüne kadar koruyan bazı evler ise eski işlevini sürdürmektedir. Kimi sahiplerini değiştirmesine rağmen halen konut olarak kullanılan evlerde bulunmaktadır. Buna Erzincan kapı caddesinde bulunan Fizyo Babanın Evi ve Narmanlı mahallesinde bulunan Abdülhamit Bey Konağı örnek olarak verilebilir. Yine kentte bulunan bazı evler sahipleri tarafından restore edilerek önemli işlev kazandırılmıştır. Bu evler kentin geleneksel yemeklerini ve geleneksel yaşamını sergilemek amacıyla kullanımlara açılmıştır (şekil 4.21.). Bu durum tarihi yapıya olumlu yaklaşıma verilebilecek güzel örneklerdendir. Erzurum evlerine kazandırılan bu işlev ile tarihi yapı korunmuş ve ekonomiye kazandırılmıştır.

Şekil 4.21. Erzurum Evlerinin bugünkü kullanımlarına olumlu bir yaklaşım

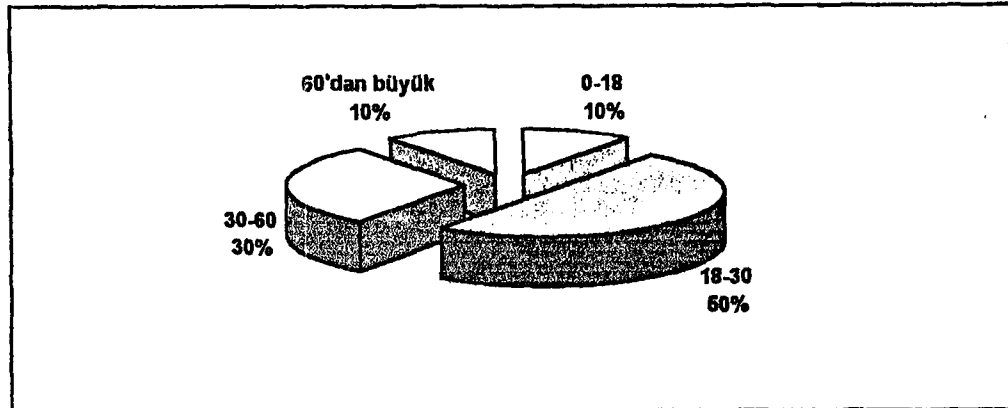
Ancak bu olumlu örneklere rağmen kentte bazı evler bakımsızlık nedeniyle yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu evlerin hayatiyetlerinin devamı için bir an önce önlem alınmalıdır. Az sayıda kalan bu evlerin korunup gelecek kuşaklara aktarılması hem devletin yetkili kuruluşlarının hem de yapı sahiplerinin kültürel sorumluluğundadır.

4.3. Halkın Tarihi Eserlere Karşı Duyarlılığının Anketlerle Belirlenmesi

Tarihi çevreler bir toplumun yaşantısını, kültür yapısını, değer yargılarını en iyi şekilde yansıtan geçmişin canlı örnekleridir. Tarihi eserlerin günümüzdeki durumu, ülkenin tarihi eserlere verdiği önemi açıkça göstermektedir. Bu nedenle Erzurum kentinde bulunan tarihi yapıların korunması, kullanılması ve çevresel özelliklerini belirlemede halkın görüşlerini belirlemek amacıyla anket hazırlanmıştır (EK 1).

Çalışmada tarihi eserlerin yeterliliği konusunda ziyaretçilerle bire bir görüşülerek anket yapılmıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre kent nüfusunun 366 962 olduğu göz önüne alınmış ve 300 kişi üzerinde uygulanmıştır. Hazırlanan anket 3 kısımdan oluşmakta ve birinci kısımda ankete katılanların bireysel özellikleri; ikinci kısımda ankete katılanların tarihi eser koruma ile ilgili görüşleri, üçüncü kısımda ise tarihi eserlerin bahçe ve çevre düzenlemelerinin yeterliliği ile ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

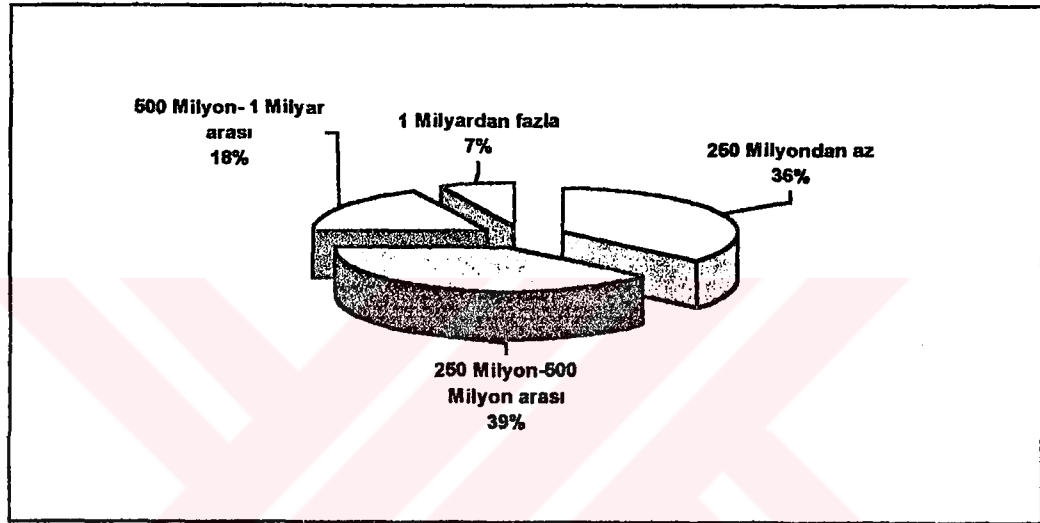
Ankete katılanların %10'u 18 yaşından küçük, %50'si 18-30 yaş arası, %30'u 31-60 yaş arası ve %10'uda 60 yaşından büyüktür (şekil 4.22.). Ankete katılanların büyük çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır.

Şekil 4.22. Ankete katılanların yaş durumları

Ankete katılanların cinsiyetleri incelendiğinde %62'ini erkekler, %38'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yine katılanların %59'u evli, %41'i ise bekârdır.

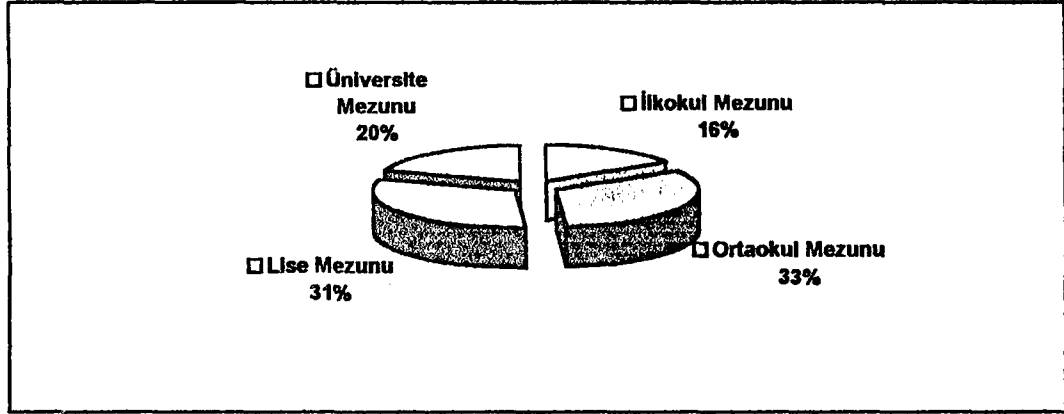
Ankete katılanların aylık gelirleri incelendiğinde ise %36'sı 250 milyondan az, %39'u 250 milyon–500 milyon arası, %18'i 500 milyon 1 milyar arası, %7'i ise 1 milyardan daha fazla bir gelire sahiptir (şekil 4.23.).

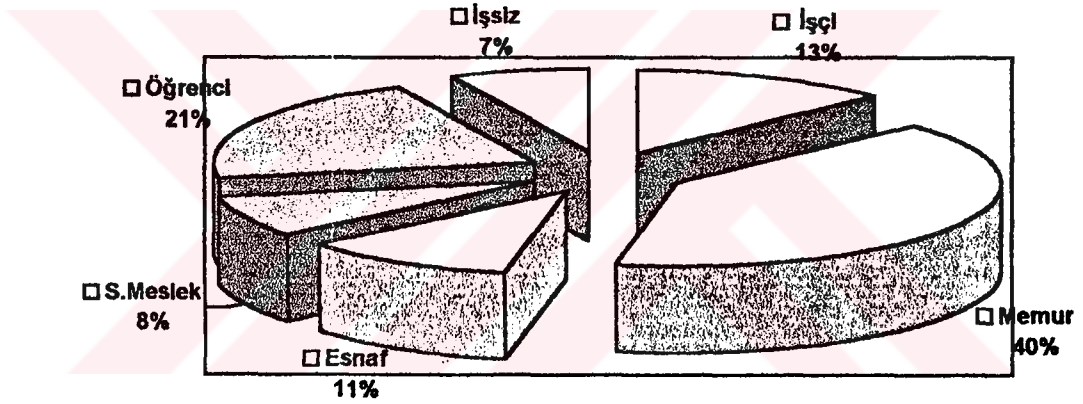
Şekil 4.23. Ankete katılanların aylık gelirleri

Kişilerin kültür seviyeleri konu hakkında ki görüşlerini de etkilemektedir. Bu nedenle yapılan ankette, katılanların %16'sı ilkokul mezunu, %33'ü ortaokul mezunu, %31'i lise mezunu ve %20'side üniversite mezunu oldukları görülmüştür. (şekil 4.24.).

Ankete katılanların meslekleri de takip edilmiştir ve buna göre, %13'ü işçi, %40'ı memur, %11'i esnaf, %8'i serbest meslek , %21'i öğrenci ve %7'si ise işsizdir. (şekil 4.25.). Buna göre ankete katılanların çoğunluğunu memur kesim oluşturmaktadır.

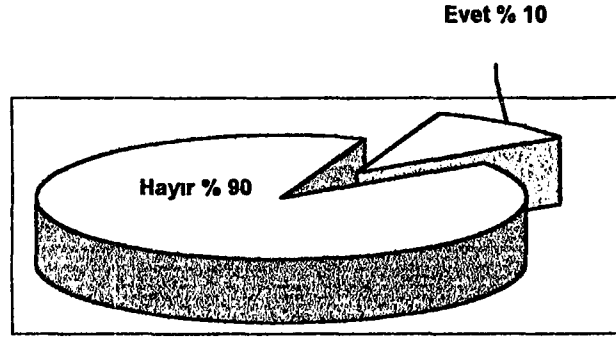

Şekil 4.24. Ankete katılanların öğrenim durumları

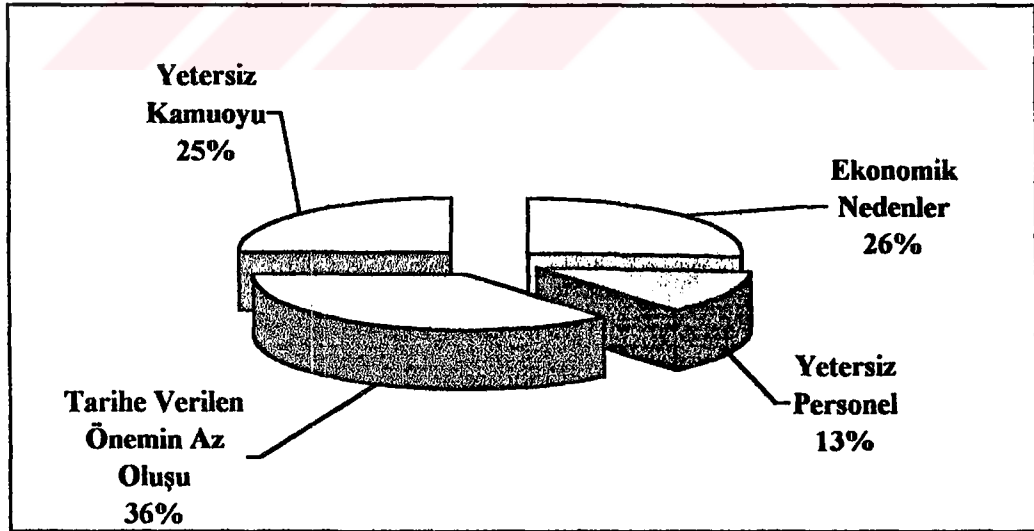
Şekil 4.25. Ankete katılanların meslek-iş durumları

Ankete katılanlara “ Tarihi eser koruma ile ilgili bilinç sizce sağlanmış mıdır? ” şeklindeki soruya katılımcıların %10 evet, %90’ını ise hayır cevabını vermişlerdir. Buda tarihi eser korumayla ilgili toplumsal bilincin sağlanamadığını göstermektedir. (şekil 4.26.)

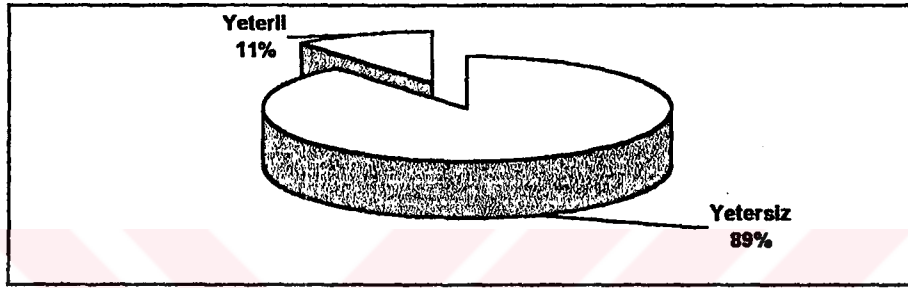
Şekil 4.26. Tarihi eser koruma ile ilgili toplumsal bilincin sağlanması konusundaki görüşler

Ankete katılanların %36'sı tarihi çevrenin korunamamasının tarihsel değerlere verilen önemin azlığına, %26'sı ekonomik sıkıntılardan dolayı tarihi eserlere yeterli kaynak ayrılmamasına, %25'i konu ile ilgili kamuoyu oluşturulmamasına ve %13'ü ise tarihi çevre koruma konusunda nitelikli ve uzman personelin bulunmamasına bağlamıştır (şekil 4.27.). Bu sonuçlarda göstermektedir ki esasen ülkemizde tarihi eserlerin iyi korunamamasının birden fazla sebebi mevcuttur.

Şekil 4.27. Tarihi eserlerin iyi korunamamasının nedenleri ile ilgili görüşler

Ülkemizde tarihi eser koruma ile ilgili bir takım yasal düzenlemeler mevcuttur. Ancak bu yasal düzenlemelerin yeterli olduğu ve günümüz ihtiyaçlarını karşıladıkları söylenemez. Nitekim ankete katılanlardan %11'i tarihi eser koruma ile ilgili yasal düzenlemeleri yeterli, %89'u ise yetersiz bulmuştur (şekil 4.28.). Yine tarihi eser koruma ile ilgili yasal düzenlemeleri yeterli bulanların %41'i koruma ile ilgili denetimin sağlandığına, %59'u ise bu denetimin sağlanmadığı görüşünü ortaya koymaktadır.

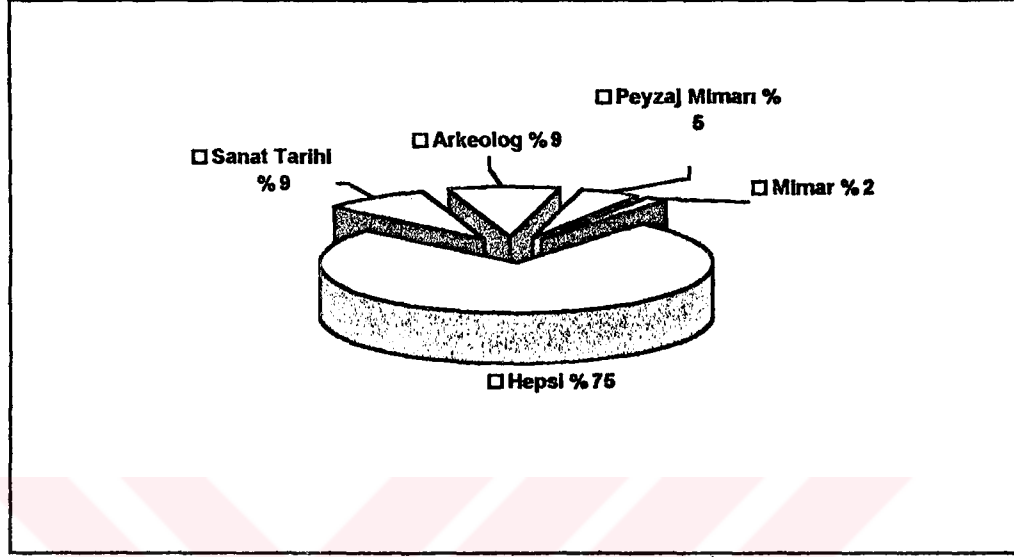
Şekil 4.28. Ülkemizde tarihi çevre koruma ile ilgili yasal düzenlemelerin yeterliliği ile ilgili görüşler

Tarihi eser ve çevre koruma ile ilgili ülkemizde çeşitli kuruluşlar görev yapmaktadır. Ancak kimin hangi eserle ilgili olduğu son derece karmaşıktır. Yapılan ankette bu kuruluşlar hakkında katılımcıların bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Buna göre ankete katılanların %21'i bu kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olduğunu, %79'u ise bilgi sahibi olmadıklarını beyan etmişlerdir.

Cevabınız “evet” ise hangi kuruluşlardan haberdarsınız şeklindeki soruya ise istenilen ve doğru cevaplar verilememiştir. Buda esasen hemen hemen bütün katılımcıların konu ile ilgili bilgisi olmadıklarını göstermektedir.

Tarihi eser koruma yalnızca bir meslek grubunun başarabileceği bir konu değildir. Mimardan peyzaj mimarına, tarihçiden sanat tarihçisine, coğrafyacılara arkeologa kadar çok sayıda meslek grubunun birlikte çalışmaları ile başarı elde edilebilir. Anketimize katılanlarda bu yönde fikirlerini belirtmişlerdir. Nitekim bu ankete göre katılımcıların

%2'si sadece konu ile ilgili mimar, %5'i sadece peyzaj mimarı, %9'u sadece sanat tarihçi, %9 sadece arkeolog ve %75'i ise bütün meslek gruplarının görev alması gerektiğini savunmaktadır (şekil 4.29.).

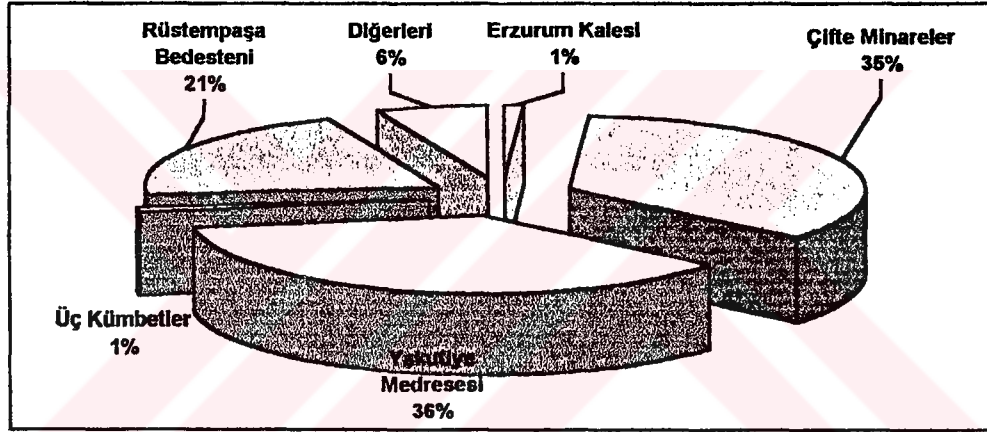
Şekil 4.29. Tarihi eser koruma ile ilgili hangi meslek grupları görev almalıdır konusunda ki görüşler

Tarihi eserler bize geçmişten ve atalarımızdan kalan kültür mirasıdır. Bu mirasları korumak günümüz toplumunun görevi ve sorumluluğudur. Bir çok nedenden dolayı korumak zorunda olduğumuz bu eserleri koruma nedenleri ankete katılanlar tarafından belirlenmiştir. Ankete katılanların %67'si tarihi eserleri atalarımızdan kalan kültür mirasları olduğundan, %27'si turizm ve ekonomiye katkı sağladıkları için, %6'sı ise geçmişin yaşantısına ve yapılarına duyduğumuz özleminden dolayı, korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu sonuçlardan özellikle kültürel mirasın korunması ve turizme dolayısıyla ekonomiye katkı sağlamak amacıyla korunma gerekliliği öne çıkmaktadır.

Tarihi eseri korumak kadar onu kullanarak günün ihtiyaçlarının karşılanması da önemlidir. Günümüz anlayışında esere uygun bir işlev kazandırmakla o eser iyi korunmuş olacaktır. Bu bakımdan ilimizde bulunan eserlerin nasıl kullanılması gerektiği de önemlidir. Bu sebeple ankette konu ile ilgili katılımcıların görüşleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre katılımcıların %1'i tarihi eserlerin yıkılıp yerlerine daha

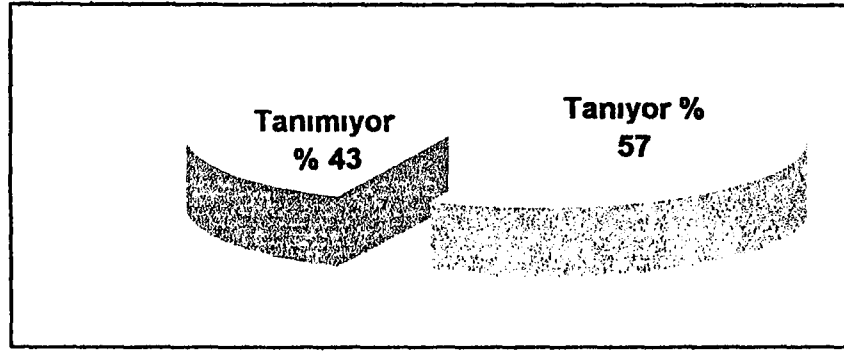
modern binalar yaptırılması gerektiği, %23'ü sergi salonları, çay bahçeleri gibi kullanımlara açılması gerektiği ve %42'si ise tarihi eserlerin müze amaçlı kullanılması yönünde fikir vermişlerdir.

Erzurum kentinde bulunan tarihi eserlerin bugünkü kullanımları incelendiğinde Erzurum Yakutiye Medresesi ankete katılanların %36'sı tarafından en iyi olarak kullanıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların %35'i Çifte Minareli Medresenin, %1'i Erzurum Kalesinin, %1'i Üç Kümbetler'in %21'i Rüstem Paşa Bedesteni'nin, %6'sı ise diğer tarihi eserlerin iyi kullanıldığını belirtmişlerdir (şekil 4.30.).

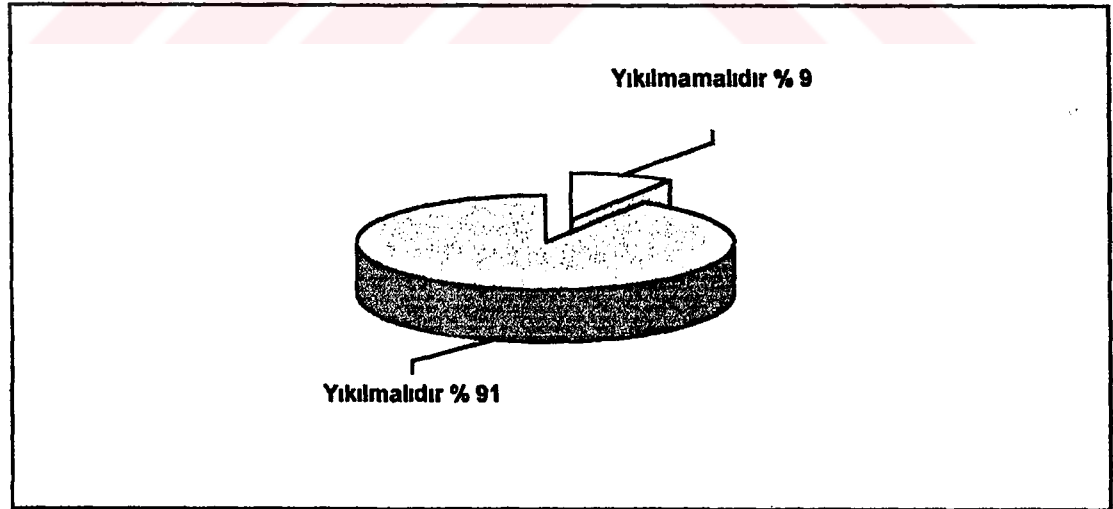
Şekil 4.30. Kentte bulunan tarihi eserlerin kullanılma durumlar

Ankete katılanların %57'si tarihi eserleri yeterince tanıdığını %43'ü ise yeterince tanımadığını belirtmektedir. (şekil 4.31.). Buda kentte bulunan tarihi eserlerin toplumun tüm fertler tarafından yeterince tanınmadığını göstermektedir.

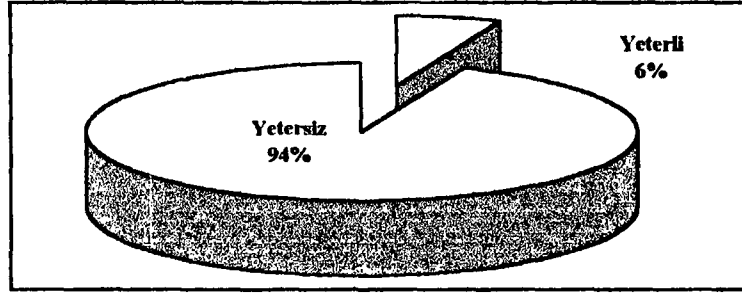
Şekil 4.31. Kentte bulunan tarihi eserlerin yeterince tanınıp tanınmama durumları

Erzurum'da bulunan tarihi çevrelerin yaşadığı en büyük sorun çevrelerinde bulunan kötü görünümlü, eski ve bakımsız gecekondur benzeri yapılardır. Bu yapılar tarihi çevrelerin hem görünümlerini kapatmakta hem de istenmeyen ve göze hoş gelmeyen görünümlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu (%91'i) bu yapıların yıktırılması gerektiğini, %9'u ise bu yapıların yıktırılmasına gerek olmadığını savunmaktadır (şekil 4.32.). Ancak bu gecekonduların kaldırılması için zaman ve paraya ihtiyaç vardır.

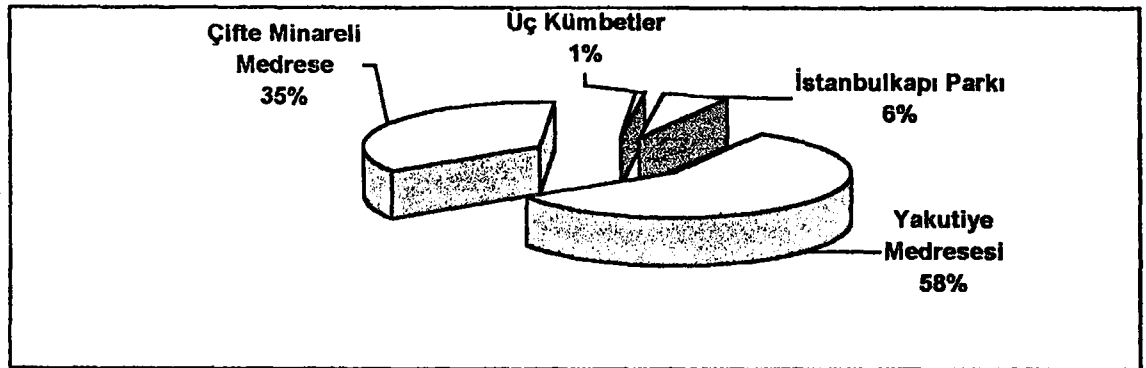
Şekil 4.32. Tarihi eserlerin görünümünü engelleyen ve kentin imar yapısını bozan gecekonduların yıkılıp yıkılmaması ile ilgili görüşler

Ankete katılanların %94'ü kentte bulunan tarihi eserlerin bahçe ve çevre düzenlemelerinin yetersiz olduğunu, %6'sı ise yeterli olduğunu belirtmişlerdir (şekil 4.33.).

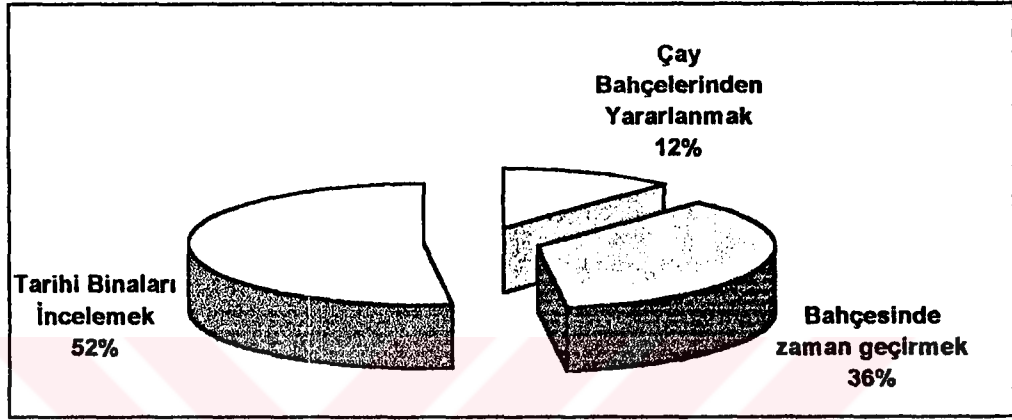
Şekil 4.33. Ankete katılanların tarihi eserlerin bahçe ve çevre düzenlemelerinin yeterliliği ile ilgili görüşleri

Mevcut düzenlemeler içinde Yakutiye Medresesi ve Lala Paşa Camii bahçesinin düzenlemelerini ankete katılanların %71'i tarafından en iyisi olarak nitelendirilmektedir. Çifte Minareli Medrese bahçesi %19, Üç Kümbetler bahçesi %5 ve İstanbul Kapı bahçesi ise %5 oranında ankete katılanlar tarafından düzenlemeleri iyi bulunmaktadır. Yine ankete katılanların %58'i Yakutiye Medresesi bahçesinde, %35'i Çifte Minareli Medrese bahçesinde, %6'sı İstanbul Kapı parkında ve %1'i ise Üç Kümbetler bahçesinde boş zamanlarını geçirdiklerini belirtmişlerdir. (şekil 4.34.).

Şekil 4.34. Ankete katılanların boş zamanlarını geçirdikleri tarihi eser bahçeleri

Tarihi çevre ve eserleri ziyaret genellikle farklı amaçlar için yapılmaktadır. Bu nedenle konu ile ilgili yapılan anket çalışmasında katılımcıların %52'si tarihi yapıyı ve binaları incelemek için, %36'sı bahçelerinde boş zaman geçirmek için ve %12'si çay bahçesi gibi kullanımlardan yararlanmak için ziyarette bulunduklarını belirtmektedir (şekil 4.35.)

Şekil 4.35. Tarihi çevreleri ziyaret amaçları

Park ve bahçelerde kullanılan donatı elemanları parka hem estetik hem de fonksiyonel işlev kazandıran birimlerdir. Park ve bahçelerde donatı ve oturma birimlerinin yeterliliği çok önemlidir. Bu amaçla yapılan ankete katılanların %88'i tarihi bahçelerdeki oturma ve donatı birimlerini yetersiz, %12'si ise yeterli bulmaktadır. Yine ankete katılanların %9'u bu bahçelerdeki bitkilendirmeyi yetersiz %21'i ise yeterli bulmaktadır.

Kentte ilk defa gelen birisi için hangi tarihi eserimizi gezmesine önerirsiniz sorusuna da cevap aranmıştır. Buna göre Erzurum Kalesi %15, Çifte Minareli Medrese %34, Yakutiye Medresesi %27, Üç Kümbetler %9, Rüstem Paşa Bedesteni %10 ve diğer tarihi eserleri ise %5 oranlarında ziyaret edildiği anlaşılmıştır. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere Çifte Minareli Medrese kentte en çok ziyaret edilen eser konumunda bulunmaktadır.

Kentte bulunan tarihi eserlerimizin bahçelerinde hangi peyzaj birim ve elemanlarının kullanılmasının istenildiği de ankette belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre katılımcılar yapılabilecek peyzaj düzenleme çalışmalarında oturma birimleri (bank, pergola, kamelya), su gösterileri (süs havuzu, su gösterileri, çeşme, su çanağı), çay bahçeleri, restoranlar, sergi salonları bitkilendirme ve gölgeleme alanları gibi kullanımları tercih etmektedirler.

Ayrıca anket sonuçlarına göre belirli sorulara χ^2 bağımlılık testi uygulanmıştır. Buna göre tarihi eserlerin hangilerinin iyi korunup kullanıldığı ile hangilerinin ziyaret edildiği arasında bir bağımlılık araştırılmış ve aralarında çok önemli bir bağımlılık olduğu görülmektedir. ($\chi^2=97.77$ ve $p<0.01$) Yine tarihi eserlerimizin hangilerinin bahçelerinde iyi bir düzenleme bulunduğu ile boş zamanlarını geçirme arasında bir bağımlılık araştırılmıştır. Sonuçta χ^2 değeri 23.78 ve p değeri ise 0.01 den küçük çıkmış ve aralarında çok önemli bir bağımlılık olduğu gözlenmiştir. Kısaca tarihi binaların iyi korunması ve kullanılması ziyaret edilme oranına, bahçesinin iyi düzenlenmesi ise boş zaman geçirme oranını etkilemektedir.

4.4. Çifte Minareli Medrese İçin Hazırlanan Öneri Peyzaj Projesi

İster kentsel ister kırsal alanda çevre düzenleme çalışması olsun yapılacak düzenlemede tasarım sürecinin uygulanması gerekmektedir. Çevre düzenleme çalışmaları en üst düzeydeki kullanım kararlarından başlayarak uygulama aşamasındaki ayrıntılı kararlara kadar değişim gösteren süreçlerin ortak özelliklerine sahiptir. Çalışma alanı ve onun çevresindeki envanter çalışmalarının, sosyo-kültürel faktörlerle beraber doğru analiz edilmesi ve tasarımlarda verilerin kullanılması başarılı bir çalışma için zorunludur. Peyzaj projelerinden beklenen yararların sağlanabilmesi yani istenilen sonucun elde edilmesi, bu projelerin hazırlanmasında tasarım sürecine uyulması ile sağlanabilir. Planlama ve tasarım aşamalarında çevreye karşı duyarlı bir yaklaşımla ele alınmalı tasarım süreci eksiksiz ve doğru olarak uygulanmalıdır (Yılmaz ve Yılmaz 1999).

Bu amaçla öneri peyzaj projesi hazırlanan Erzurum Çifte Minareli Medrese Bahçesi tasarım sürecinde yöntem olarak Özkan vd (1993), Uzun (1998) ve Yılmaz ve Yılmaz

(1999)'un da kullandığı yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu süreç ise şu aşamalardan oluşmaktadır:

- 1- Konunun / sorunun ortaya konulması
- 2- Mevcut durumu saptamaya yönelik veri toplama
- 3- Çevre analizi
- 4- Geliştirme
- 5- Değerlendirme ve sentez yaparak sonuç ürününün (tasarım) ortaya konulması olmak üzere 5 aşamalı olarak yapılmıştır.

4.4.1. Konu / sorunun tanımlanması

Çevre düzenlemeye ilişkin bir tasarımın başlaması konu ve talebin varlığına bağlıdır (Özkan vd 1993). Çalışmada konu olarak Erzurum kentinin tarihi yapıları seçilmiştir. Kentte bulunan çoğu tarihi eser bakımsız ve sahipsiz kalmış ve tarihi görünümlerini kaybetmek üzeredir. Bu durum eserlerin yer aldığı çevre ve sahip oldukları bahçeler içinde söylenebilir. Kentte bulunan tarihi eserlerin bahçelerinde gözle görülür bir peyzaj düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın önemi daha da açık görülmektedir.

Elbette kentte bulunan tarihi eserlerin tümü için tasarım sürecini anlatmamız mümkün değildir. Çalışmaya Erzurum ilinin sembolü niteliğinde bulunan Çifte Minareli Medrese örnek olarak seçilmiştir (şekil 4.36.).

Çifte Minareli Medrese kentin önemli alış-veriş merkezlerin yer aldığı Cumhuriyet Caddesi ve Tebrizkapı Semtinin birleştiği bölgede yer almaktadır. Medrese yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. 12 930 m² olan medrese alanının 3446 m² si yapısal alan 9684 m² si ise medreseyi çevreleyen L biçimindeki bahçe alanıdır.

Şekil 4.36. Erzurum Çifte Minareli Medresenin mevcut durumundan bir görünüm

Erzurum kentinin sembolü haline gelmiş medrese gerek yapı olarak gerekse de sahip olduğu bahçe olarak iyi değerlendirilememektedir. Nitekim yöre halkının tarihi çevrelere karşı duyarlılığını belirlemek amacıyla yaptığımız ankette kullanıcıların çoğu yapılan düzenlemeyi yetersiz bulmuşlardır (%94). Yine aynı ankette medrese en çok ziyaret edilen eserlerden sayılmaktadır (%34). Ayrıca alana yakın çevrede halkın dinlenme imkanı sunulacak aktif ve pasif yeşil alanların bulunmamasından dolayı daha da önem kazanmaktadır.

4.4.2. Mevcut durumu saptamaya yönelik veri toplama

Çevre düzenleme çalışmaları açısından verilerin toplanması aşaması, çevrede yer alan her şeyin henüz bir yorum getirilmeden yansıtıldığı ve sadece amaca uygun verilerin toplandığı, mevcut durumu belirlemeye yönelik çalışmalardır (Yılmaz ve Yılmaz 2000).

Bu aşamada gerek peyzaj planlama gerekse peyzaj tasarım çalışmalarında ilgili alanın doğal ve kültürel envanteri çıkarılır. Alan içerisinde ve yakın çevresinin iklim, toprak, flora, jeoloji, topoğrafik, hidrolojik yapısı ile mevcut bina, yerleşimler ve sosyo-kültürel yapı araştırılır.

Çalışma alanının mevcut durumunu saptamak amacıyla alanda inceleme ve gözlemler yapılmış ve notlar tutulmuştur. Değişik zamanlarda alanla ilgili fotoğraf ve slaytlar çekilmiş ve alanla ilgili harita ve planlar toplanmıştır. Ayrıca medrese ile ilgili daha önceden yapılmış bilimsel ve teknik çalışmalar araştırılmış ve medrese binasının tarihi geçmişi öğrenilmiştir.

Medrese ve bahçesi için kullanıcılarla birebir görüşmeler ve anket çalışması yapılmıştır. Bu anket ve görüşmelerle alana getirilecek fonksiyonlar belirlenmiştir. Tüm bu toplanan veriler ise tasarım sürecinin üçüncü aşamasında değerlendirilecektir.

4.4.3. Çevre analizi

XIII. yy'da yapıldığı tahmin edilen Çifte Minareli Medrese ilin en yoğun caddesi olan Cumhuriyet Caddesi ile Tebrizkapı semtinin kesiştiği önemli bir bölgede yer almaktadır. Günümüzde çay bahçesi ve sergi salonu olarak da kullanılan medrese yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Medrese binasına ve bahçesine girişler Cumhuriyet Caddesi tarafından yapılmaktadır. Medrese etrafından bulunan eski ve köhne ev ve işyerleri eseri olumsuz yönde etkilemektedir.

Medrese 9 684 m² lik L tipinde bir bahçeye sahiptir. Bahçe içerisinde ön ve yan bahçelerde olmak üzere gelişi güzel bitkilendirme mevcuttur. Alanda *Pinus sylvestris*, *Betula verrucosa*, *Ribes aureum*, *Cornus alba sibirica* gibi bitkiler mevcuttur. Medrese ön bahçesinde çimlendirme yapılmış arka ve yan bahçe toprak haldedir. Ayrıca medrese binasının içinde avlu bulunmakta ve bu avlu ise kısmen düzenlenmiştir.

Çifte Minareli Medrese başlangıçta bir külliye olarak inşa edilmiştir. Ancak günümüzde ahır, lokanta, fırın kısımları yıkılmış ve günümüz için sadece yıkıntıları kalmıştır. Bu

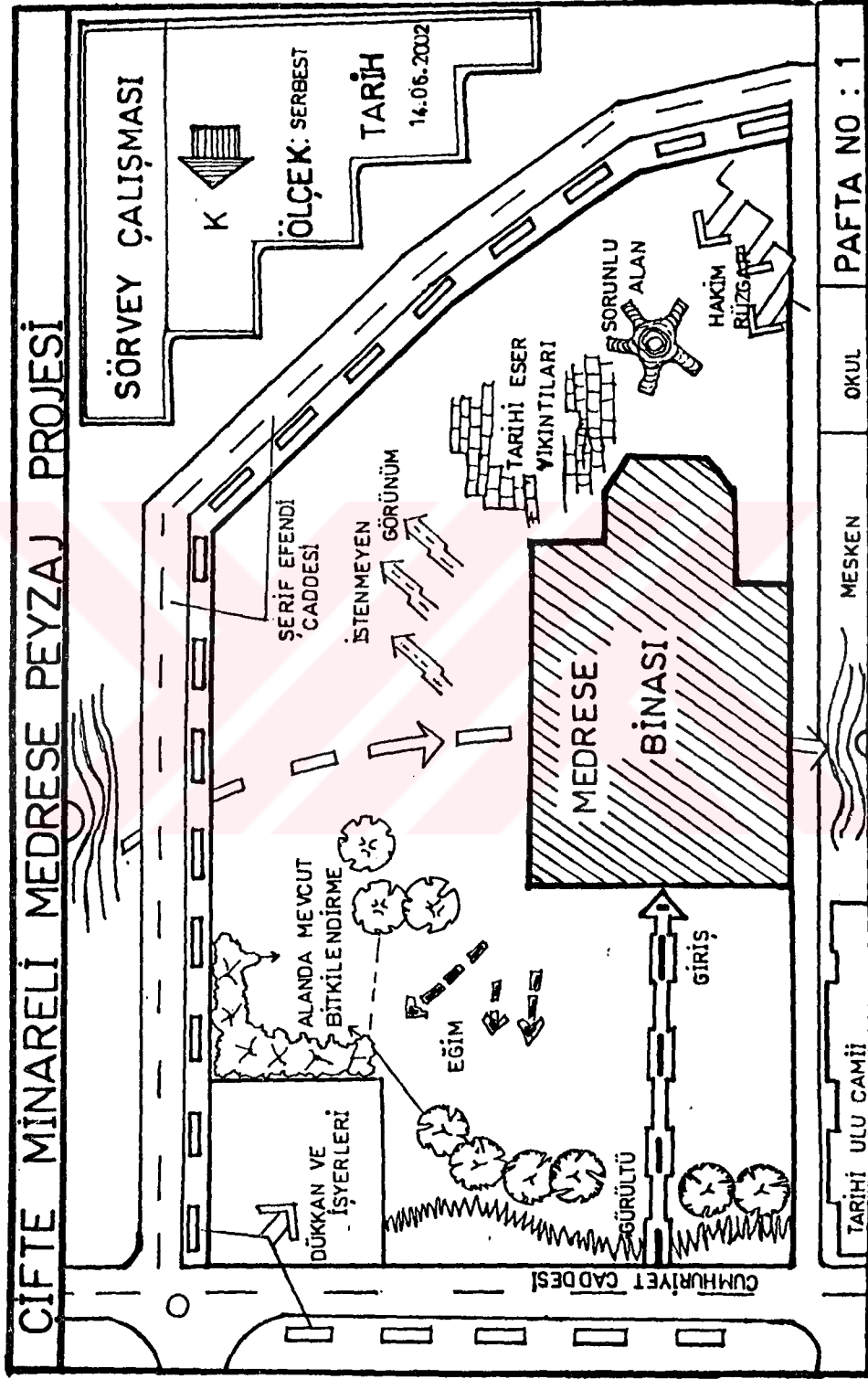
yıkıntılar medrese binasının güney kısmında bulunmakta ve istenmeyen görünümler vermektedir. Medrese binasının ön bahçesinde kuzey yönünde hafif eyim, Üç Kümbetler yönünde ise düz bir alan görmek mümkündür. Sadece ön bahçede bitki yetiştirmeye uygun toprak bulunmaktadır. Medrese binasına ve bahçesine girişlerdeki merdivenler restore edilerek korunması uygun olacaktır. Duvarlar ise hafif yükseltilmesi daha uygun olacaktır.

Yörenin ve alanın hakim rüzgar yönü güney batıdan kuzey doğu istikametindedir. Bahçenin özellikle ön kısmında yoğun araç ve yaya trafiğinden dolayı gürültü sorunu yaşanmaktadır. Yukarıda belirlenen bu analizler ise sörvey çalışması olarak şekil 4.37.de verilmektedir.

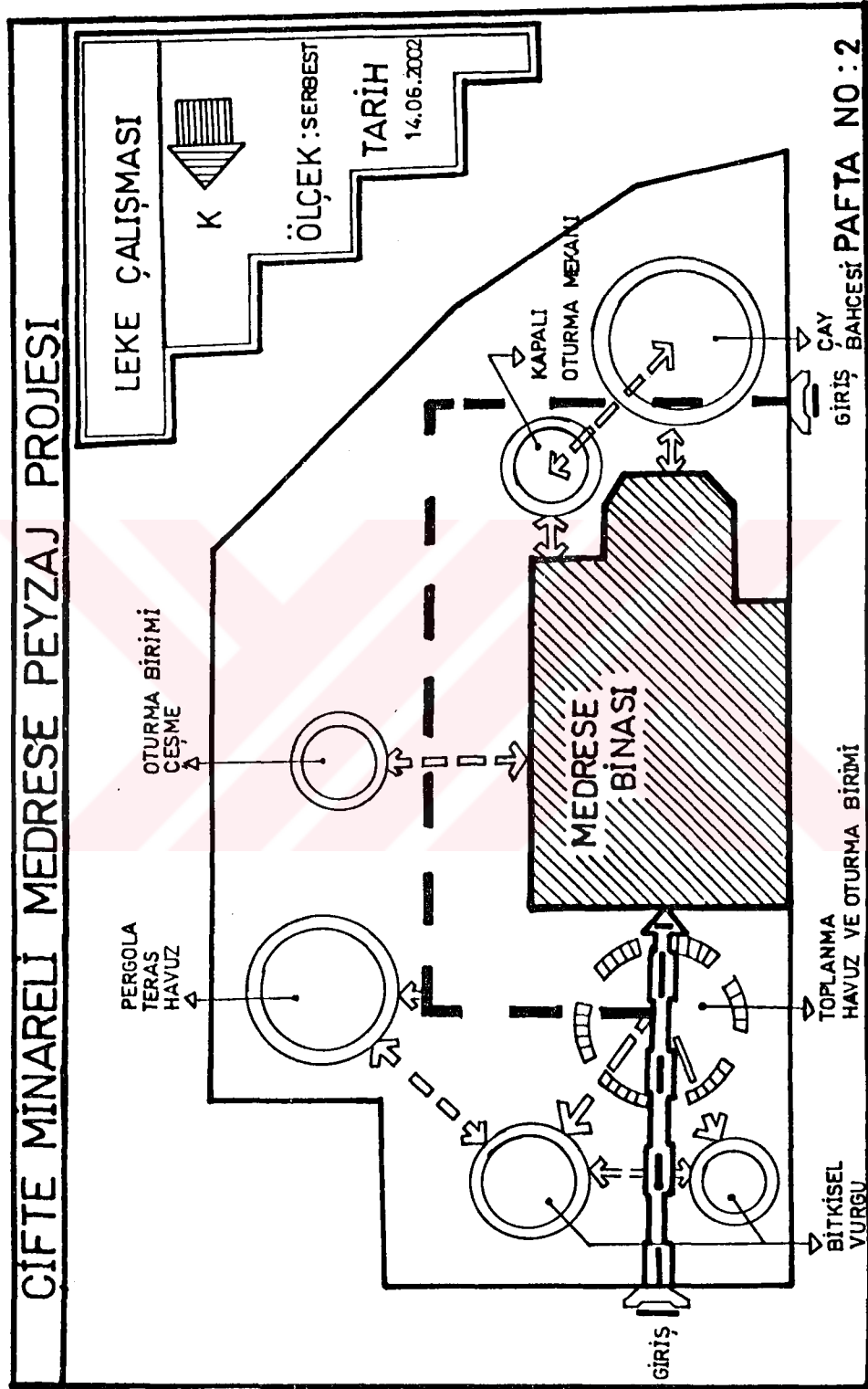
Peyzaj tasarım sürecinin önemli bir aşaması olan çevre analizi tamamlandıktan sonra elde edilen verilerden meydana gelen program ve program elemanlarının birbirleriyle ilişkisi leke çalışması olarak verilir. Analizi yapılan bütün veriler ile kullanıcı talepleri göz önüne alınarak zihinsel düşünceler grafik veya model olarak şekillenir (Yılmaz ve Yılmaz 2000).

Çifte Minareli Medrese peyzaj tasarım sürecinde elde edilen veriler ve kullanıcılara birebir yapılan görüşmeler ve anket sonuçlarına göre alanda toplama mekanları, meydanlar, su gösterileri, süs havuzları, çeşme, çay bahçesi, kapalı oturma mekanları, pergola, kamelya gibi oturma birimleri, gezinti yolları, bitkisel düzenlemeler ve geniş çim yüzeyleri gibi birim ve kullanımların bulundurulmasına karar verilmiştir.

Anket ve çevre analizleri sonucunda oluşturulan bu öğeler tasarım ilke ve prensipleri ile en uygun çözümün bulunmasına çalışılmış olup bu öğeler arası ilişkilere bakılarak kullanıcıların istekleri doğrultusunda leke çalışması oluşturulmuştur. Bu leke çalışması ise şekil 4.38. de verilmiştir.

Şekil 4.37. Erzurum Çifte Minareli Medrese öneri peyzaj projesi sörvey çalışması

Şekil 4.38. Çifte Minareli Medrese Bahçesi öneri peyzaj projesi leke çalışması

4.4.4 Geliştirme

Peyzaj tasarım sürecinin dördüncü safhasını oluşturur. Bu aşamalarda sörvey ve leke çalışmalarında elde edilen çeşitli bilgilerin ve yer alması düşünülen birimlerin uygulamaya imkan verecek şekilde çizim ve tasarımları yapılır. Bu tasarım ise birden fazla çizimin sonucu meydana getirilir. Tasarım sonucu geliştirilen fikirlere avan proje (ön proje) adı verilmektedir.

Araştırma konusuna örnek olarak tasarımı yapılan Erzurum Çifte Minareli Medrese avan projesinde yer almasını düşündüğümüz oturma birimlerinin ölçü ve formu, duvar, merdiven ve yolların şekli ve genişlikleri, yapısal birimlerin ve bitkisel düzenlemelerin yerleri belirlenmektedir. Yapılan tasarımda yer alacak birimlerin gerek kendi aralarında uyumu ve gerekse de tarihi yapıya uyumları göz önünde bulundurulmuş ve estetik ve fonksiyonel yönden en uygun kombinasyonlar ortaya konmaya çalışılmıştır. 1/200 ölçekli hazırlanan avan projesi ise şekil 4.39'da verilmiştir.

4.4.5. Değerlendirme ve sentez yaparak sonuç ürünün (tasarımın) ortaya konulması

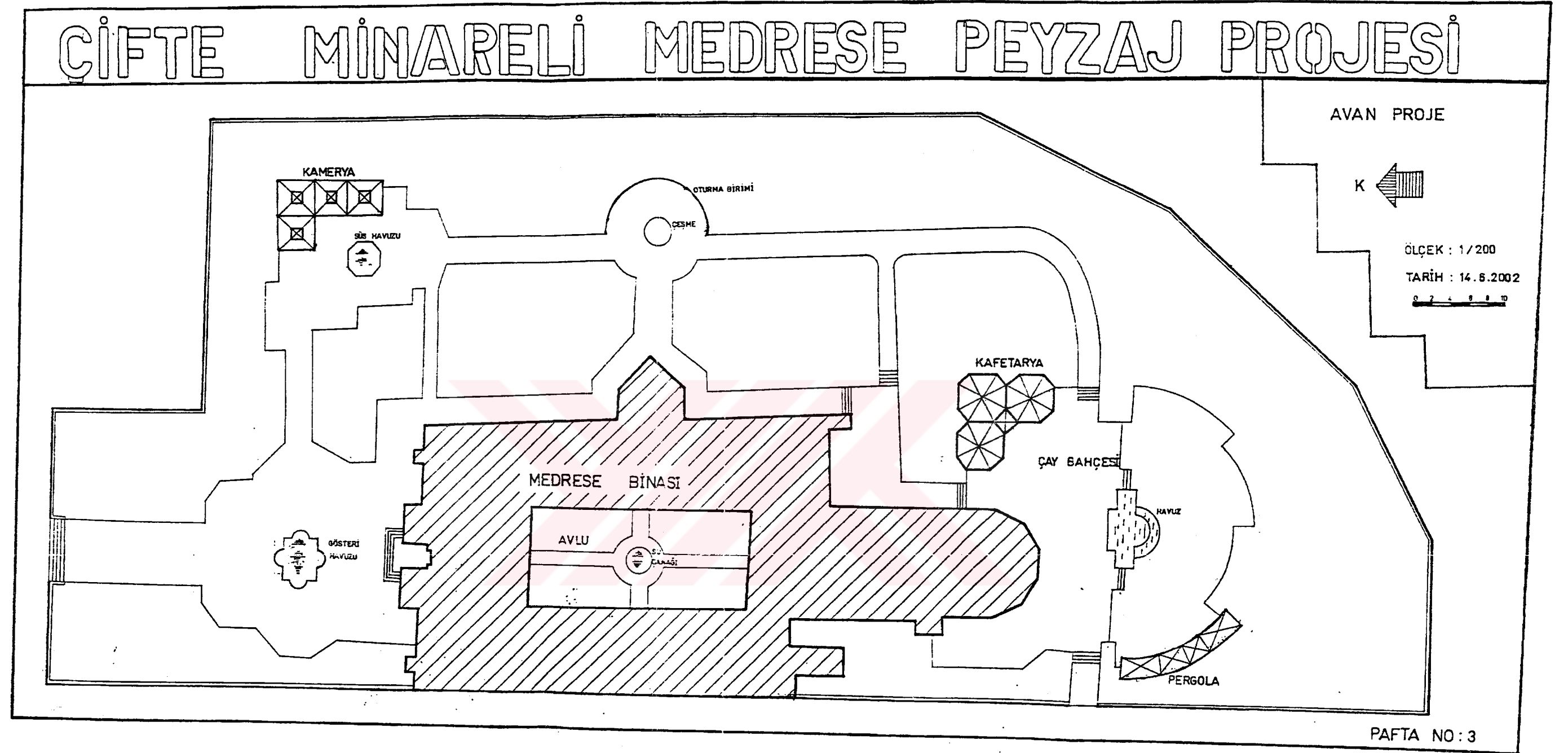
Peyzaj tasarım sürecinin son aşamasıdır. Avan projede yer alması düşünülen birimlerin ayrıntılı ölçümleri ve uygulanması bu aşamada yer alır. Avan projenin tartışmalar ve değerlendirmeler sonucu geliştirilen ve olgunlaştırılarak son şekli verilen süreçten ibarettir.

Çalışma sahasında tasarımı yapılan birimlere ilişkin ölçü ve detaylar kesin projede verilmektedir (şekil 4.40.). Bu projede alan ile ilgili ölçülendirme ve kotlama yapılmaktadır. Ölçülendirme alanın kare parsellere ayrılması ve birimlerin bu kare parseller içerisinde ölçülendirilmesi şekliyle yapılmaktadır. Ayrıca alanda bulunan yükseklikler birimler üzerine işaretlenmiştir. 1/200 ölçeğinde hazırlanmış kesin projede yer alan birimlerin isimleri projede belirtilmektedir.

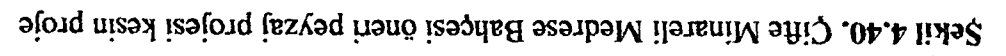
Araştırma sahasında yapılan kesin projeden sonra plantasyon projesi hazırlanmıştır (şekil 4.41.). Plantasyon projesinde alanda kullanılması önerilen canlı materyallerle ilgili detaylar yer almaktadır. Yörede yetişebilecek ağaç, çalı, mevsimliklerden oluşturulan canlı materyallerin ileride alacağı ölçülere göre projede tasarımları yapılmaktadır.

Öneri peyzaj projesi yapılan Erzurum Çifte Minareli Medrese tasarım ve sentez çalışmalarında ise aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulmuştur:

- Çifte Minareli Medresenin yer aldığı bölgede Erzurum şehrinin en merkezi bölgesidir. Aynı zamanda bu bağlantıyı modern bir şehircilik anlayışı ile korumak ve geliştirmek gerekmektedir. Medresenin çevre düzenleme çalışmalarının ve tarihi çevre korumanın başarılı olabilmesi için proje etrafında yer alana kötü görünümlü yapıların kaldırılması gerekmektedir. Özellikle medresenin doğu yönünde bulunan ve sıra halinde dizili tek katlı ve çirkin görünümlü işyerleri hemen kaldırılmalıdır. Böylece medrese daha iyi bir görünüm kazanacaktır.
- Her şeyden önce tasarımı yapılan alanın tarihi özellik taşımaktadır. Bu sebepten dolayı tarihi yapıya uygun olarak formal bir düzenlemeye gidilmiştir. Alanda yer almasını düşündüğümüz havuz, pergola gibi birimlerde bu yapıya uygun olarak tasarlanmıştır.
- Alanda kullanıcıların istekleri doğrultusunda bir planlamaya gidilmiş ve bu amaçla alanın dört farklı bölgesinde oturma birimleri, pergolalar düşünülmüştür.
- Proje alanında akıcılık ve ferahlık sağlamak amacıyla süs havuzları, çeşme ve su çanağı gibi kullanımlara yer verilmiştir. Bu birimlerin şekil bakımından tarihi yapıya uyumu sağlanmıştır. Kullanılacak malzemelerinde bu uyumu düşünülmelidir. Ayrıca medrese binasının önünde düşünülen havuz dikkati çekme ve eseri vurgulama amacı taşımaktadır.

Şekil 4.39. Çifte Minareli Medrese avan projesi

Proje alanında güzel görünümleri ortaya çıkarmak ve istenilmeyen görünümleri kapatmak amacıyla bitkilendirme yapılmıştır. Bu amaçla geniş taç yapılı bitkiler medrese yan bahçesinin ve arka bahçesinin dış kısımlarda tasarlanmış bitkilerin estetik ve fonksiyonel özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Alanın çeşitli kısımlarında geniş çim yüzeyleri bırakılmış ve mevsimlik bitkiler için çiçek partreleri düşünülmüştür. Medrese bahçesinde bulunan bitkilerin muhafaza edilmek istenmesine rağmen özellikle ön bahçede bulunan *Pinus slyvestris* (Sarıçam)'ın kaldırılması daha uygun olacaktır.

- Çevre düzenleme projesi hazırlanan Çifte Minareli Medrese bahçesinde kullanıcıların dinlenme ve zaman geçirme ihtiyaçlarını karşılanmıştır. Bu çay bahçesinde pergola, süs havuzu, çiçek kasaları ve birde kapalı oturma mekanı düşünülmüştür. Tasarlanan tüm birimlerin ölçü, form ve malzeme bakımından tarihi yapıya uygunluğuna dikkat edilmelidir.

- Medrese bahçesine giriş bugün hala mevcut olan girişe ilaveten medrese binasının arka kısmında tasarlanan çay bahçesi tarafından da düşünülmüştür.

- Medrese bahçesinde kullanılacak donatı ve döşeme elemanları yöre şartlarına uygun olmalı ve rahatlıkla bulunabilmelidir. Medrese binasının arkasında bulunan tarihi yıkıntılardan teras ve duvarlarda kullanılarak ekonomik tasarruf sağlanabilecektir.

Öneri peyzaj projesi yapılan Çifte Minareli Medrese sahip olduğu tarihi değeri ve konumu ile il ekonomisi için kullanılabilecek bir kaynaktır. Ancak günümüze kadar bir ölü anıt durumunda kalmıştır. Öneri peyzaj projesinin uygulanması durumunda ise şu yararlar sağlanacaktır:

- Çifte Minareli Medrese tüm tarihi değeri ve özellikleriyle uygun bir perspektif içerisinde ortaya çıkacak ve kamuya hizmet edecektir. Medrese binasının ve çevresinin daha iyi koruma ve kullanımı sağlanacaktır. Medrese modern koruma anlayışı ile il ve bölge için önemli bir model oluşturacaktır.

- Düzenlenecek bahçe bir bütün olarak halkın rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Özellikle medresenin bulunduğu bölgede hiç bir rekreasyonel kullanım bulunmamasından dolayı önemli bir konum kazanacaktır. Halkın serbest zamanlarını geçirebileceği bir park alanı olarak kullanılacaktır.

- Erzurum şehri turistik çekiciliğe sahip bir tarihi esere kavuşacaktır. Bu kazanç kente ekonomik katkı sağlayacaktır.

İlimizde bulunan tüm tarihi eserler için benzer peyzaj projeleri yaptırılarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu düzenlemeler tarihi eserleri daha çekici konuma getirecek ve halkta daha olumlu tarihi çevre bilincinin oluşmasına yardımcı olacaktır.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Geçmişe ait değerli birer kültür bilgi hazinesi olan dün-bugün ve yarın için sürekliliği sağlayan tarihi çevrelerin sorunları günümüz çevre sorunları arasında önemli bir yer tutmaktadır ve üzerinde titizlikle durulması gereken konulardan biri olmaktadır. Çünkü halkın büyük bir çoğunluğu tarihi çevrelerin birer kültür ver bilgi hazinesi olduğunun ve korunması gerektiğinin bilincine yeni yeni varmışlardır. Ancak bu tarihi çevrelerin çoğu ilgisizlik ve bakımsızlık içinde yeteri kadar korunamamakta ve hızlı bir yok olma sürecindedir. Tarihi eserler arasında gerçekten korunması gerekeni bilmek ve en iyi olanı ayırt etmek meseleye yaklaşımda son derece önemlidir.

Değişik faktörlerin doğal ve kültürel değerleri üzerinde yararlanmalar koruma gereğini ortaya çıkarmış ve bazı uygulamalara yönlendirilmiştir. Ancak gelişmiş ülkelere göre ülkemizin aldığı mesafe son derece üzüntü vermektedir. Bazı bireysel çalışmalar dışında tarihi dokunun günümüz toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değerlendirilmesi fikri henüz tam anlamıyla olgunlaşmamıştır. Oysa koruma kararları kullanım ve geliştirme kararlarını da beraberinde getirmektedir. Günümüz anlayışı içerisinde bir eserin korunmasını sağlamak ona geçerli bir işlev kazandırmak anlamını içermektedir. Geçerli işlev ise eserin geçmişteki işlevini sürdürmek yada ona yakın bir işlev kazandırmaktır.

Tarihi çevre korumada ana sorun yasal düzenlemelerden geçmektedir. Koruma konusunun da temel dayanaklardan biri olan yasal düzenlemelerin günümüz ihtiyaçlarını karşılayamadıkları görülmektedir. Bir ülkenin kültür varlığına karşı takındığı tavrı ifade eden yasaların niteliği önemlidir. Ülkemizde sık sık yasaların değiştirilmesi yasal aksaklıkları ve yasaların ihtiyacı karşılamadıklarını göstermektedir. Nitekim anket sonuçlarına göre de halkın %89'u ülkemizdeki tarihi eser koruma ile ilgili yasaların yeterli olmadığı görüşünü belirtmektedir. Bu nedenle yasaların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden yapılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Özellikle yasalarda sadece tarihi eser kavramına yer verilmesi, tarihi bahçe ve parklara yeterince değinilmemesi bu noksanlıkların başındadır. Ayrıca hazırlanan koruma ile ilgili yasalar ve düzenlemeler kısıtlayıcı, zorlayıcı olmak yerine kolaylaştırıcı, anlaşılabilir ve uygulanabilir olmalıdır.

Ülkemizde tarihi çevre korumada en önemli sorunlardan biride korumacılık ile ilgili kuruluşlar arasında gerekli koordinasyon bulunmamasıdır. Tarihi çevre korumada devletin yetkili kuruluşlarının hangilerinin bu konuda görevli olduğu karmaşıktır. Anket sonucuna göre de halkın %79'u tarihi eser korumada görevli kuruluşların bilgi sahibi olmadığını belirtirken, %21'i ise bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ancak koruma ile ilgili hangi kuruluşlardan haberdarsınız şeklindeki soruyada yeterli ve doğru cevaplar verilmemiştir. Bu da genel olarak halkın bu konu hakkında bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Oysa ankete katılanların %51'ini üniversite ve lise mezunları oluşturmaktadır.

Özellikle birbirinden çelişkili uygulamalara son verilmeli, ulaşım, altyapı, yerleşim, ticaret ve turizm gibi değişik sektörlerin çalışmalarının bireysel olarak ele alınması engellenmeli, ortak çalışmalar ile korumaya uygun bir yaklaşım sağlanmalıdır. Bu nedenle tarihi çevre korumada ilgili kuruluşların çalışmalarında halkın desteğini almaları ve kendi aralarında eşgüdümü sağlamaları gerekmektedir.

Tarihi çevre koruması devletin yetkili kurumlarının, yasa ve yönetmeliklerin yanı sıra halkın katılımıyla da gerçekleştirilebilecek bir olgudur. Bu nedenle özellikle halkta tarihi çevre bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Topluma korumanın sosyal, ekonomik ve kültürel yararları anlatılmalı ve toplum bu eserlerin niçin korunulduğunu bilmelidir. Özellikle tarihi çevre içerisinde yaşayan halkın korumaya direk katkıda bulunacağı unutulmamalıdır. Kısaca halkın bilgisini sağlamak eğitimle oluşabilecek bir durumdur. Küçük yaştan başlayan eğitimle halkta tarihi çevre bilincinin oluşmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle tarihi ve doğal çevrenin korunmasında toplumun tüm fertleri ile eğitim programına alınmalıdır. TV, Radyo, dergi ve gazete gibi yaygın eğitim araçları ile halkı tarihe ve tarihi değere sahip çıkma alışkanlığı kazandırılmalıdır.

Tarihi çevrenin köklü ve etkili bir biçimde korunması için korumanın gerekliliği ve korumada halkın katılımının önemi vurgulanmalıdır.

Bilinen bir gerçek var ki ilimizde ve ülkemizde tarihi çevreler etrafında yaşayan halk ekonomik bakımdan düşük gelirli ailelerden oluşmaktadır. Atadan miras yoluyla kalan gecekondulu şeklindeki bu evler tarihi eserlerin gerçek görünümünü olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle tarihi eserlerin etrafında bakımsızlık ve tahribat büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu eserlerin etrafında bulunan istenmeyen görünümlerin kaldırılması büyük önem taşımaktadır. Ancak bu hem zor hem de büyük harcamalar gerektirir. Yinede bu mesele çözümsüz değildir. Belli bir plan çerçevesinde ve bu çevrede yaşayan halkında mağdur edilmeden bu meseleye çözüm bulunabilir. Özellikle yapılacak ıslah çalışmalarda halkın sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarının dikkate alınması gerekir. Tarihi yapıya uygun konut yapımının desteklenmesi ile bu soruna bir çözüm bulunabilir. Yeni konutlara kredi sağlayan banka ve diğer kuruluşların tarihi çevre ve eski eserlerin korunmasında da uzun süreli kredi verme fonları ayrılması için girişimde bulunulmalı. Çeşitli vergi ve gelirlerden tarihi çevrelerin ihtiyaçlarının karşılanması için pay ayrılmalıdır.

Bu şekilde tarihi çevre burada yaşayan halkla birlikte ve onların yaşadıkları çevrede kalmalarının sağlanması ile korunmuş olacaktır. Ayrıca yapılan anket çalışmasında halkın ilimizdeki tarihi eserlerin neden iyi korunamadığı konusunda fikirleri belirlemeye çalışmıştır. Buna göre ankete katılanların %36'sı tarihe verilen önemin yetersizliği, %25'i yeterli kamuoyu oluşturulmaması, %26'sı ekonomik nedenler ve %13'ünde personel yetersizliğinden dolayı eserlerin iyi korunamadığını belirtmiştir. Elde edilen sonuçların birbirlerine yakın olması esasen ülkemizde tarihi eserlerin iyi korunamamasının birden fazla nedeni olduğunu göstermektedir.

Tarihi çevre koruma çok yönlü olgu ve bileşim ürünü olmasıyla, sorunlara ilişkin çözüm yollarında da çok yönlü ve geniş kapsamlı bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle sadece belirli bir mesleğin konu üzerinde yetkili olması olanaksızdır. Tarihi çevre korumada çok sayıda meslek söz sahibi olmalıdır. Sanat tarihçi, mimar, peyzaj mimarı, arkeolog konu üzerinde öncelikle çalışması gereken meslek gruplarıdır.

Ne yazık ki ülke ve millet olarak tarihi esere sahip çıkma konusunda üzerimize düşen görevi yapmamaktayız. Be eserleri bize kalan hatıra ve anı olarak görmeli ve onlara zarar verenleri uyararak sorumluluğumuzu yerine getirmeliyiz. Ülkemizde tarihi eser koruma anlayışı tam olarak gelişmemiştir. Bir çoğumuz tarihi eserleri korumayı bir anıtın koruması olarak görmektedir. Oysa şu bilinmelidir ki tarihi eser koruma büyük bir perspektif gerektirir. Bir eserin iyi korunabilmesi için o eserin yer aldığı çevrenin tüm doğal ve kültürel kaynakları ile birlikte korunması gereklidir. Çünkü tarihi eser çevresi ile bütünlük kazanır ve onunla değerlendirilir. Yeşil alanlar ise bu tarihi eserin bir elamanı ve tamamlayıcısı olarak eserlerin değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarımında büyük önem taşır. Ayrıca tarihi eserlerin korunmasında rol alan açık ve yeşil alanlar kültürel, estetik, rekreasyonel, turistik ve ekonomik amaca hizmet etmeleri bakımından önemlidir.

Araştırmaya konu olan Erzurum tarihi yapısı M.Ö 4000’li yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Çok sayıda kültür ve medeniyete ev sahipliği yapan Erzurum’da bugünkü yapılar genellikle 12. ve 16. Yüzyıllar arasında yapılmış olanlardır. Buda kentte önemli bir tarihin yok olduğunun ip uçlarını vermektedir. Hiç olmazsa günümüze kadar gelen bu yapıların aynı akıbete uğramamasına çalışmak gerekmektedir. Bu eserler günümüz çağdaş koruma anlayışı ile yeniden ele alınması ve gelişmiş ülkelerdeki ve ülkemizin bazı kesimlerinde uygulanan koruma politikalarının da göz önünde bulundurularak uygun planlama, geliştirme ve uygulama projeleri yapılmalıdır. Bunun için ise iyi bir araştırma ve gerekli bilim dallarıyla iş birliği yaparak tarihi değere sahip eserlerin önem sıralaması yapılmalıdır. Özellikle Kale, Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi, Üç Kümbetler ve Lala Paşa Camiinin bulunduğu bölgede planlamaya öncelikle gidilmelidir. Bu bölge arasında kalan eski ve yeni yapıların bir bütün içinde değerlendirilerek gerekli plan ve programlar yapılmalıdır. Bu planlama daha sonra genişletilerek kentte bütün tarihi camii, ev, medrese, kümbet v.s eserlere yayılmalıdır.

Her şeyden önce kentte bulunan tarihi eserlerin öncelikle restore edilmesi gerekmektedir. Daha sonra bu eserlerin her biri için anket düzenlenerek nasıl

kullanılması istendiği konusunda kullanıcılardan bilgiler edinilmelidir. Tarihi eserlerin sadece bir müze olarak kullanılmasından ziyade turistik gelir getirici kullanımlara açılması gerekliliği halka anlatılmalıdır. Oluşturulacak bu kullanımlar sayesinde tarihi eserlerin tüm restorasyon, bakım ve çevre tanzim ihtiyaçlarının karşılanması sağlanacak ve eser daha iyi korunacaktır. Ayrıca bu şekilde ilimize gelen ziyaretçilere iyi bir izlenim bırakılmış olacaktır. Buda kentin daha iyi tanınmasına ve ziyaretçi sayısında artışa olumlu katkıda bulunacaktır.

Bunun için kentte bulunan tarihi eserlerin kullanımları yeniden gözden geçirilmelidir. Buna göre Rüstem Paşa Bedesteninin alt katında bulunan elektronik eşya dükkanlarının kaldırılarak yerine geleneksel el sanatları satış ve sergi yerleri gibi turistik kullanımlara yer verilmelidir. Yine Çifte Minareli Medrese'nin günümüzdeki kullanımı yeniden gözden geçirilmelidir. Medrese binasında bulunan odaların kültürel tanıtım veya turistik amaçlı kullanımı daha uygun olacaktır. Ayrıca bu tarihi eserlerin bulunduğu bölgede bulunan eski ve kullanılmayan evler yeniden restore edilip öğrenci pansiyonları gibi kullanımlara açılmalıdır.

Tarihi eserleri korumada en geçerli yolun eseri çevresiyle birlikte korumak olmasına rağmen kentte bulunan tarihi eserlerin çoğunda hiç bir düzenleme yoktur. Kent merkezinde bazı eserler için düzenleme yapılmış olup bu düzenlemeler de bazı aksaklıklar mevcuttur. Bu aksaklıklara birkaç örnek vermek gerekirse; öncelikle Çifte Minareli Medrese bahçesi, Üç Kümbetler bahçesi ve Rüstem Paşa Bedesteninin bugünkü düzenlemeleri hem estetik hem de fonksiyonellikten uzaktır. Ankete katılanların %94'ü gibi büyük bir çoğunluk adı geçen bu eserlerin çevre düzenlemelerin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Buralarda yeniden düzenlemeye ihtiyaç vardır. Rüstem Paşa Bedesteni avlusunda bulunan havuz ve çeşme kaldırılarak daha estetik ve tarihi izlenim veren aks sistemi ile düzenlenmelidir. Yine Çifte Minareli Medrese ön bahçesindeki gerek düzenleme gerekse de kullanılan malzemeler olumlu görüntü vermemektedir. Çalışmada önerilen peyzaj projesinin uygulanması ile bu olumsuzluk giderilecektir. Ayrıca yöre halkının %58'inin boş zamanlarını geçirdiği Yakutiye Medresesi bahçesinde de bazı yenileme çalışmaları gerekmektedir. Medrese bahçesinin yol sirkülasyonunun yeniden düzenlenmesi ve döşeme elemanlarının değiştirilmesi

öncelikle yapılması gerekenlerdendir. Medrese bahçesinde ki çay bahçesinin ise bahçenin yalnızca bir kısmında düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle Medrese binasının bağlantı sağlayan ana akstaki masalar medresenin rahatlıkla ziyaret edilmesini engellemektedir.

İstanbul kapı parkı ve Üç Kümbetler bahçesi ise su gösterileri, oturma ve dinlenme alanları, çay bahçeleri ve kafeteryalar gibi birimlerle desteklenmelidir. Kısaca kentte bulunan tüm tarihi eserler peyzaj mimarlığı prensiplerine göre yeniden değerlendirilmelidir. Yapılacak peyzaj tasarımlarında ve uygulamalarda ise şunlara dikkat edilmelidir.

-Kentte yer alan tarihi eserler etraftan görünebilmesi için çevrelerinde bulunan uygun olmayan yapılaşma kaldırılmalı yada ıslah edilmelidir.

-Yapılacak peyzaj projeleri hem fonksiyonel hem de estetik olarak istenilen düzeyde olmalıdır. Bahçe düzenleme çalışması yapılmış eserler için ise geliştirme projeleri yapılmalı ve alanda mevcut ağaç, çalı gibi canlı materyal mümkün olduğunca korunmalıdır. Bu alanlara ilave olarak süs havuzları, pergolalar, çay bahçeleri gibi kullanımlarla desteklenmelidir.

- Yapılacak peyzaj projeleri tarihi peyzaj özelliklerine uygun olmalı. Tasarının formu ve tasarımda yer alan birimlerin özellikleri tarihi park ve bahçelerde kullanılacak tür ve yapıda olmalıdır.

- Bahçe düzenleme çalışmalarında kullanılacak döşeme, aydınlatma ve donatı birimleri yörede rahatlıkla kullanılabilmesi ve tarihi yapıya uyum sağlamalıdır. Döşeme elemanları esere bağlantı sağlayan cadde, sokak ve yollar ile uyum sağlamalıdır.

- Çevre düzenlemesi yapılan tarihi çevrenin yer aldığı bölgede yaşayan halkın ve eseri ziyaret eden ziyaretçilerin rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılanmasına dikkat edilmelidir. Bu sebeple alana yapılan tasarımla çay bahçeleri, oturma birimleri ve kafeteryalar gibi kullanımlara yer verilmelidir.

- Kentte bulunan tarihi çevrelerde yeni oluşturulacak peyzaj tasarımlarda mevcut silüet ve görsel değerler korunmalıdır. Özellikle kale ve çevresinde yapılacak düzenlemelerde bakı ve seyir terasları planlanmalı ve uygulanmalıdır.

- Bütün tarihi eserler için gece aydınlatması yapılmalı ve özellikle geç saatlerde eserlerin etrafında uygun olmayan kullanımlar engellenmelidir. Bu amaçla mümkün olduğu kadar bütün tarihi eserler için koruma görevlileri bulundurulmalıdır.
- Yapılacak düzenlemelerde kullanılacak bitkilerin yörede yetişen türlerden seçilmesinin yanı sıra tarihi yapıya uygunluğuna da dikkat edilmelidir. Yapılacak bitkisel düzenlemelerde yoğun bitkilendirilmeden kaçınılmalı, alanda yer yer geniş çim yüzeyleri ile renk etkisi yapacak düzenlemelere gidilmelidir.

Tüm bu özellikler ışığında kentte yapılacak peyzaj düzenleme çalışmaları ile Erzurum kenti tarihi eserleriyle daha modern bir yapıya kavuşacaktır. Araştırmada Çifte Minareli Medrese için önerilen peyzaj projesi bir an önce uygulanmalıdır. Çifte Minareli Medrese ve diğer tarihi eserler için yapılacak peyzaj düzenlemelerle tarihi yapılar daha fazla dikkat çekecek ve bahçeleri de kurulan peyzaj üniteleri ile halkın estetik ve fonksiyonel ihtiyaçları karşılanacaktır. Ayrıca kültür mirasımız olan tarihi eserler daha etkili korunacak ve kullanılacaktır. Bütün bunların doğal bir sonucu olarak da kente olan turizm akışı olumlu etkilenecek ve kentin ekonomik bakımdan kalkınmasına yardımcı olunacaktır.

KAYNAKLAR

- Akdoğan ,G., 1973. Diyarbakır'ın Bazı Geleneksel ve Tarihi Bahçeleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Alsaç, O. ,1984. Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine , Mimarlık Dergisi 8-10, Ankara .
- Anonim, 1983.a. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. 23 Temmuz 1983 Tarih ve 18113 Sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 1983.b. 2872 Sayılı Çevre Kanunu. 11 Ağustos 1983 Tarihli, 18132 Sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 1987. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında 3386 Sayılı Kanun. 24 Haziran 1987 Tarih ve 19497 Sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 1996.a. Erzurum İl Kültür Envanteri . Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Yayınları, Erzurum.
- Anonim, 1996.b. Erzurum Meteoroloji İstasyonu Aylık İklim Verileri. Erzurum.
- Anonim, 1998. Erzurum İl Yıllığı. Erzurum Valiliği Yayınları Erzurum .
- Anonim, 2001. Erzurum Turizm İl Müdürlüğü Verileri.
- Anonim, 2002. Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 Yılı Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları Basın Bildirgesi. Ankara.
- Anonymous, 1981. Historic buildings and conservation areas. Planning and Land Act. London.
- Asatekin, N. G., 1984. Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Çalışmaları Hakkında. Mimarlık Dergisi, 26-30 Ankara.
- Atacan, F., Pekdemir, A., 1984. Tarihi Çevre Korumasında İlk Aşama Saptama-Belgeleme. Mimarlık Dergisi 16-17, Ankara.
- Bayhan, F., 1992. Erzurum 92. Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Yayınları, Karar No: 601. Erzurum.
- Büyükdıgan, İ., 1991. Edirne'nin Kentsel Gelişimi Işığında Yeni Yerleşim Alanları İle Tarihsel Doku İlişkisi. Türkiye'de Şehirciliğin Gelişmesinde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi Sempozyumu, 330-334, İzmir.

- Çam, N., 1993. Erzurum Tabyaları. Kültür Bakanlığı Yayınları Yayınlar Dairesi, No: 1457, Ankara.
- Çınar, K., 1992. Karaman Kale Çevresinin Planlanması. 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamaları Sempozyumu, 231-236, Konya.
- Doğanay, H., 1983. Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları. Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Doktora Tezi, Erzurum.
- Doğanay, H., 1999. Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri. Şehr-İ Mubarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, 243-285, Erzurum.
- Doğanay, H., Güner, İ. ve Yazıcı, H., 1999. Erzurum İlinin Başlıca Coğrafi Özellikleri. Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümü Yayınları, Erzurum.
- Eke, F. ve Özcan, Ü., 1988. Tarihi Çevrenin Korunması ve Uluslararası Deneyimler. Mimarlık Dergisi, 34-36, Ankara.
- Erdem, R., 1991. Tarihsel Çevre Korumasında Ekonomik Problemler. Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi Sempozyumu, 335-346, İzmir.
- Evyapa, G.A., 1976. Üçüncü ICOMOS/IFLA Tarihsel Bahçe Komitesi Sempozyumu Üzerine Rapor. Peyzaj Mimarlığı Derneği Yayınları, Cilt7, Sayı1, 24-28. Ankara.
- Eymirli, S., Erzurum Kenti Açık ve Yeşil Alanların Saptanması ve Keniçi Açık Yeşil Alan Yönünden Araştırılması. Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Güçlü, K., 1994. Erzurum'da Kültürel Çevrenin Güzelleştirilmesinde Kullanılabilecek Süs Ağaç ve Ağaççıkların Yetiştirilmesi. 25(3), 461-469. Erzurum.
- Gültekin, N. ve T., Gürer, N., 1991. Kentsel Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planlamaları İle Turizme Açılması, Uygulama Sonuç ve Sorunları-Ankara Kalesi Kalciği, Antalya Kalciği Koruma İmar Planları Örnekleme. Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi Sempozyumu, 347-355, İzmir.
- Gündoğdu, H., 1999. Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar. Şehr-İ Mubarek Erzurum, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, 135-202, Erzurum.

- Gündoğdu, H., 1993. Erzurum Lala Paşa Külliyesi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 1408. Ankara.
- Haynes, J.S., 1983. Historic landscape conservation. Gloucestershire Collage Of Arts And Technology. Gloucester.
- Haleplioğlu, N., 1988. Amasya Tarihsel Kent Peyzajının Korunması ve Karadeniz Bölgesi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi İmkanları Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Henderson, H., 1995. Coping with sprawl. Landscape Architecture. P.66, Washington.
- Karalezli, F. N., 1991. Selçuk Kalesi ve Çevresinin Düzenlenmesi Üzerinde Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karpuz, H., 1976. Erzurum'da Türk-İslam Yapıları. Kültür Bakanlığı İller Serisi No: 1. Ankara.
- Karpuz, H., 1983. Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri. Kültür Bakanlığı Yayınları No:562. Ankara.
- Korkut, A. B. ve Dokumacı, T., 2000. Tekirdağ İli Kentsel Sit Alanı İçindeki Tarihi Dokunun Koruma Kullanım Dengesi Çerçevesinde İncelenmesi. 2000'li Yıllarda Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu, 233-238, Ankara.
- Keskinler, B., İpekoğlu, B., Danış, Ü., Acar, F. ve Özbay, O., 1991. Hava Kirliliğinin Erzurum'da Tarihi Yapıtlara Etkisi. Çevre Mühendisliği Yayınları. Erzurum.
- Korkut, A., B., Yılmaz, R. ve Dokumacı, T., 2000. Tekirdağ Merkezindeki Tarihi Çevrenin Peyzaj Planlama İlkeleri Açısından İrdelenmesi. TMMOB Peyzaj Mimarlığı Kongresi, 349-355, Ankara.
- Korkut, A., 1997. Ağrı-Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayının Çevre Düzenleme Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kuban, D., 1984. Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kurumsal Bir Yaklaşım. Mimarlık Dergisi. 3-4, Ankara.
- Levi, E. A. ve Bahtiyar, M., 2000. Kuşadası Tarihi Konutlarının Turistik Amaçlı Kullanımla Yaşatılarak Korunmasına Yönelik Model Denemesi. Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, 373-384, Kuşadası.

- Mamikoğlu, Y., 1977. Ankara'nın Tarihsel Dokusu ve Koruma Çalışmaları. Mimarlık Dergisi, 75-79, Ankara.
- Özkan, B., Küçükerbaş, E., Kaplan, A. ve Aslan, N., 1993. Ülkemizde Peyzaj Düzenleme Çalışmalarında Tasarım Süreci Açısından Gözlenen Sorunların Bademler Mahmut Türkmenoğlu Parkı Örneğinde Çözüm Olanakları Üzerinde Araştırmalar. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Öztaş, Y. ve Sözen, N., 1983. Türkiye'nin Tarihi Peyzaj Özellikleri ve Sorunları. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 860, Ankara.
- Öztaş, Y., 2000. Türk Bahçesi Üzerinde Çalışmalar. 2000'li Yıllarda Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu. Ankara.
- Polat, Z., 2000. Erzurum Kentinde Bulunan Park Alanlarının Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Sedes, F., 2000. Kuşadası Tarihi Dokusu ve Korunması. Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu. 365-372, Kuşadası.
- Slater, T. R., 1982. Preservation, conservation and planning in historic towns. University of Birmingham. Birmingham.
- Sökmen, P., 1983. Tarihi Çevre Korumamızın Bugünkü Çıkması. Mimarlık Dergisi 8-9, Ankara.
- Tanrıverdi, F., 1973. Erzurum Şehrinin Gelişmesinde Peyzaj Mimarisi Bakımından Göz Önüne Alınması Lazım Gelen Temel Problemler. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 74. Erzurum.
- Tanyeli, U., 1979. Korumanın İşlevi Üzerine Gözlemler. Mimarlık Dergisi, 31-31, Ankara.
- Tanyeli, U. ve Saraçlar, G., 1984. Tarihsel Çevreyi Koruma Kavramına Eleştirel Bir Bakış. Mimarlık Dergisi 10. Sayı 22-24, Ankara.
- Tekeli, İ., 1988. Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler. Mimarlık Dergisi, 2. Sayı, 57-58. Ankara.
- Ünal, R. H., 1992. Erzurum Yakutiye Medresesi. Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri, No: 1433. Ankara.

- Yağlıcı, F. İ., 1988. Ankara Kalesi ve Çevresinin Peyzaj Planlama Açısından Koruma ve Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yazgan, M. E. 1979. Safranbolu Kenti ve Yakın Çevresi Peyzajın Korunması ve Geliştirilmesi Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, A. Ü. Basımevi, Ankara.
- Yazgan, M. E. ve Erdoğan, E., 1992. Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama. Peyzaj Mimarisi Derneği Yayınları, No: 2. Ankara.
- Yazgan, M. E. ve Erdoğan, E., 2000. Geçmişten Geleceğe Tarihi ve Kültürel Değerleri İle Safranbolu. 2000'li Yıllarda Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu, 225-232. Ankara.
- Yılmaz, S ve Yılmaz, H., 1999. Peyzaj Tasarım Sürecinin Üçkumbetler Parkı Örneğinde İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2. Sayı, 177-186. Erzurum.
- Yılmaz, H. ve Yılmaz, S. 2000. Peyzaj Mimarlığında Tasarım Süreci ve Proje Örnekleri. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları, No: 218, Erzurum.

EKLER

EK-1

ERZURUM KENTİNDE YER ALAN TARİHİ ÇEVRELERİN KORUNMA VE ÇEVRE DÜZENLEMELERİNİN YETERLİLİĞİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE HAZIRLANAN STANDART ANKET FORMU

Bu anket formu Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı tarafından düzenlenmiştir. Yapılan anketin amacı Erzurum kentinde yer alan tarihi eserlerimizin koruma sorunlarını incelemek ve yapılacak peyzaj (çevre) düzenleme çalışmalarında kullanıcıların istekleri doğrultusunda çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

A) Bireysel Özellikler İle İlgili Sorular

- 1- Yaşınız: a) 18'den küçük b) 18- 30 c) 31-60 d) 60'dan büyük
- 2- Cinsiyetiniz: a) Erkek b) Kadın
- 3- Medeni Haliniz: a) Evli b) Bekar
- 4- Aylık Geliriniz: a) 50 milyondan az b) 250-500 milyon arası
c) 500 milyon-1 milyar arası d) 1 milyardan fazla
- 5- Öğrenim durumunuz;
a) İlkokul b) Ortaokul c) Lise d) Üniversite mezunu
- 6- Mesleğiniz- İşiniz; a) İşçi b) Memur c) Çiftçi d) Esnaf
e) Serbest meslek f) Öğrenci

B) Tarihi Çevre Koruma İle İlgili Sorular;

- 1- Tarihi Eser Koruma ile ilgili toplumsal bilinç sizce sağlanmış mıdır?
a) Evet b) Hayır
- 2- Cevabınız hayır ise tarihi eserlerimiz neden iyi korunamamaktadır?
a) Tarihsel değerlere verilen önemin azlığı,
b) Ekonomik sıkıntılardan dolayı tarihi eserlere yeterli kaynak ayrılmaması,
c) Konu ile ilgili yeterli kamuoyu oluşturulmaması,
d) Konu ile ilgili uzman ve nitelikli personelin oluşturulamaması,

3- Sizce ülkemizde tarihi eser korumada kanun, yasa ve yönetmelikler yeterlidir?

- a) Evet b) Hayır

4- Cevabınız evet ise sizce koruma ile ilgili denetimin mekanizması sağlanabilmiş midir?

- a) Evet b) Hayır

5- Tarihi eser ve çevre koruma ile ilgili kuruluşlar hakkında bir bilginiz var mı?

- a) Evet b) Hayır

6- Cevabınız evet ise konu ile ilgili hangi kurumlardan haberdarsınız?

.....
.....

7- Tarihi eser koruma ve kullanımında sizce hangi meslek grupları yer almalıdır?

- a) Mimar b) Peyzaj Mimarı c) Sanat Tarihçisi d) Arkeolog
e) Hepsi

8- Sizce tarihi eserlerimizi niçin korumalıyız?

- a) Tarihi eserler atalarımızdan kalan kültür mirasımız olduğu için
b) Turizme dolayısıyla ekonomiye katkıda bulundukları için
c) Geçmişe duyulan özlemden

9- İlimizde bulunan tarihi eserleri nasıl değerlendirmeliyiz?

- a) Onları yıkıp yerine daha modern binalar yaparak
b) Tarihi eserleri turistik amaçlara göre düzenleyerek
c) Sergi salonları, çay bahçeleri, restoranlar gibi getirici kullanımlara açarak,
d) Eski eserlerin gösterildiği müze olarak kullanarak

10- İlimizde bulunan tarihi eserleri yeterince tanıyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır

11- Gezmiş olduğunuz tarihi eserlerden hangileri daha iyi kullanılmaktadır.

- a) Erzurum Kalesi
b) Çifte Minareli Medrese
c) Üç Kümbetler
d) Rüstem Paşa Bedesteni (Taş Han)
e) Diğerleri (Camii, çeşme, ev, hamam, han)

12- Tarihi eserlerimizin görünümünü engelleyen, kentin imar yapısını bozan gecekondular sizce yıkılmalıdır?

- a) Evet b) Hayır

EK-2**ERZURUM KENT MERKEZİNDE BULUNAN TESCİLLİ TARİHİ ESERLER****A- KALELER, KAPILAR, SURLAR:**

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Erzurum Kalesi	Mirza Mehmet Mahallesi
2	İstanbulkapı	Gez Mahallesi
3	Kavak Kapı	İstasyon Mahallesi
4	Kars Kapı	Veys Efendi Mahallesi
5	Sur Kalıntıları	Hasan Basri Mahallesi
6	Sur Kalıntıları	Camii Kebir Mahallesi

A- CAMİLER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Ulu (Atabay) Camii	Camii Kebir Mahallesi
2	Lala Mustafa Paşa Camii	Cumhuriyet Caddesi
3	Gürcü Mehmet Paşa Camii	Sultan Melik Mahallesi
4	Gümrük Camii	Emin Kurbi Mahallesi
5	Murat Paşa Camii	Murat Paşa Mahallesi
6	İbrahim Paşa Camii	İbrahim Paşa Mahallesi
7	Cennet Zade Camii	Aşağı Yoncalık Mahallesi
8	Ayaz Paşa Camii	Ayaz Paşa Mahallesi
9	Gürcükapı Camii	Topçuoğlu Mahallesi
10	Perviz Oğlu Camii	Ayaz Paşa Mahallesi
11	Kemhan Camii	Derviş Ağa Mahallesi
12	Cedit Camii	Cedit Mahallesi
13	Yukarı Mumcu Camii	Yukarı Mumcu Mahallesi
14	Emir Şeyh Camii	Emir Şeyh Mahallesi
15	Esat Paşa Camii	Lalapasa Mahallesi
16	Hacı Cuma Camii	Hacı Cuma Mahallesi
17	Veys Efendi Camii	Veys Efendi Mahallesi
18	Taş Camii	Emir Şeyh Mahallesi

19	Tahta Camii	Hasan-i Basri Mahallesi
20	Bakırcı Camii	Bakırcı Mahallesi
21	Kurşunlu Camii	Mirza Mehmet Mahallesi
22	Sıvırcık Camii	Mehti Efendi Mahallesi
23	Kadana Camii	Kadana Mahallesi
24	Vani Efendi Camii	Vani Efendi Mahallesi
25	Köse Ömer Ağa Camii	Köse Ömer Mahallesi
26	Şafilere Camii	Taş Mağazaları
27	Yeğen Ağa Camii	Yeğen Ağa Mahallesi
28	Dere Camii	Dere Mahallesi
29	İhmal Camii	Topçuoğlu Mahallesi
30	Zeynel Camii	Ayaz Paşa Mahallesi
31	Aşağı Mumcu Camii	Aşağı Mumcu Mahallesi
32	Kara Köse Camii	Kara Köse Mahallesi
33	Molla Kaya Camii	Molla Kaya Mahallesi
34	Kırmacı Camii	Kırmacı Mahallesi
35	Mahmudiye Camii	Kırmacı Mahallesi
36	Kasım Paşa Camii	Ali Paşa Mahallesi
37	Ali Paşa Camii	Ali Paşa Mahallesi
38	Kavak Camii	Abdurrahman Ağa Mahallesi
39	Aşağı Habip Efendi Camii	A. Habip Efendi Mahallesi
40	Boyahane Camii	Bakırcı Mahallesi
41	Caferiye Camii	Caferiye Mahallesi
42	Narmanlı Camii	Narmanlı Mahallesi
43	Derviş Ağa Camii	Derviş Ağa Mahallesi
44	Şeyhler Camii	Şeyhler Mahallesi
45	Yukarı Habip Efendi Camii	Habip Efendi Mahallesi

B- MESCİDLER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Kale Mescidi	Mirza Mehmet Mahallesi
2	Taş Mescidi	Taş Mescid Mahallesi

3	Kâbe Mescidi	Kul Oğlu Mahallesi
4	Çortam Mescidi	Ayaz Paşa Mahallesi

C- HAZİRELER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Derviş Ağa Camii Haziresi	Derviş Ağa Mahallesi
2	Narmanlı Camii Haziresi	Narmanlı Mahallesi
3	Gürcü Mehmet Paşa Camii Haz.	Sultan Melik Mahallesi
4	Ali Paşa Camii Haziresi	Ali Paşa Mahallesi
5	Karanlık Kümbet Haziresi	Yeğen Ağa Mahallesi
6	Yeğen Ağa Camii Haziresi	Yeğen Ağa Mahallesi
7	Ayaz Paşa Camii Haziresi	Ayaz Paşa Mahallesi
8	Murat Paşa Camii Haziresi	Murat Paşa Mahallesi
9	Caferiye Camii Haziresi	Caferiye Mahallesi
10	Kavak Camii Haziresi	Abdurrahman Ağa. Mah. Mahal.
11	Kadana Camii Haziresi	Kadana Mahallesi
12	Abdurrahman Gazi Camii Haz.	Eğerti Dağı Eteği
13	Bakırcı Camii Haziresi	Bakırcı Mahallesi
14	Esatpaşa Camii Haziresi	Lala Paşa Mahallesi

D- MEDRESELER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Çifte Minareli Medrese	Camii Kebir Mahallesi
2	Yakutiye Medresesi	Kara Köse Mahallesi
3	Ahmediye Medresesi	Murat Paşa Mahallesi
4	Şeyhler Medresesi	Şeyhler Mahallesi
5	Pervizoğlu Medresesi	Ayaz Paşa Mahallesi
6	Kurşunlu (Feyziye) Medresesi	Mirza Mehmet Mahallesi

E- TÜRBELELER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Abdurrahman Gazi Türbesi	Eğerti Dağı Eteği

2	Habib Baba Türbesi	Ali Paşa Mahallesi
3	Ebu İshak Kazuruni Türbesi	Camii Kebir Mahallesi
4	Mahmut Paşa Türbesi	Habib Efendi Mahallesi
5	Emir Şeyh Türbesi	Emir Şeyh Mahallesi
6	Ane Hatun Türbesi	Murat Paşa Mahallesi
7	Hasan-i Basri Türbesi	Yukarı Hasan-i Basri Mahallesi

F- KÜMBETLER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Üç Kümbetler	Sultan Melik Mahallesi
2	Cimcime Sultan Kümbeti	Caferiye Mahallesi
3	Ahi Baba Kümbeti	Narmanlı Mahallesi
4	Karanlık Kümbet	Yeğen Ağa Mahallesi
5	Mehdi Abbas Kümbeti	Emir Şeyh Mahallesi
6	Rabia Hatun Kümbeti	Emir Şeyh Mahallesi
7	Gümüşlü Kümbet	Veys Efendi Mahallesi

G- ŞEHİTLİKLER, MEZARLAR, ANITLAR:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Kars Kapı Şehitliği	Veys Efendi Mah. Kars Kapı
2	Paşa Pınar Şehitliği	Emir Kurbi Mahallesi
3	Nene Hatun Şehitliği	Topdağı Üzeri Aziziye Tabya
Yanında		
4	23 Temmuz Kong. Anıtı	Havuzbaşı
5	Aziziye Anıtı	Bclediye Binası İle Atatürk Üniversitesi Arasında
6	Müftü Mezarı	Yukarı Hasan Basri Mahallesi
7	Çifte Kardeşler Mezarı	Habib Efendi Mahallesi
8	Ahi Fahreddin Mezarı	Mehdi Efendi Mahallesi
9	Taşkesen Mezarlığı	Veys Efendi Mahallesi

H- KERVANSARAYLAR, HANLAR:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Rüstem Paşa Kervansarayı (Taşhan)	Ayaz Paşa Mahallesi
2	Güllülü (Kanburoğlu) Hanı	Kösc Ömer Ağa Mahallesi
3	Cennetzade Hanı	Köse Ömer Ağa Mahallesi
4	Gümrük Hanı	Yeğen Ağa Mahallesi
5	Komesli Hanı	Ali Paşa Mahallesi
6	Hacılar Hanı	Ayazpaşa Mahallesi
7	Taş Ambarları	İbrahim Paşa Mahallesi

İ- HAMAMLAR:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Kırkçeşme Hamamı	Ayaz Paşa Mahallesi
2	Murat Paşa Hamamı	Murat Paşa Mahallesi
3	Şeyhler Hamamı	Şeyhler Mahallesi
4	Tahta Hamamı	Yeğen Ağa Mahallesi
5	Lala Paşa Hamamı	Narmanlı Mahallesi
6	Fuadiye Hamamı	Ayaz Paşa Mahallesi
7	Çiftçöbek Hamamı	Köse Ömer Ağa Mahallesi
8	Gümrük Hamamı	Emin Kurbi Mahallesi
9	Küçük Hamam	Ali Paşa Mahallesi
10	Yoncalık (Askeri) Hamamı	Şeyhler Mahallesi
11	Hanım Hamamı	Lala Paşa Mahallesi
12	Saray Hamamı	Emir Şeyh Mahallesi
13	Boyahane Hamamı	Bakırcı Mahallesi

J- ÇEŞMELER:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Seyfullah Ağa Çeşmesi	Emir Kurbi Mahallesi
2	Hacı Mehmet Çeşmesi	Ayaz Paşa Mahallesi
3	Cafer Ağa Çeşmesi	Ayaz Paşa Mahallesi
4	Abdullah Paşa Çeşmesi	Emir Şeyh Mahallesi

5	Hacı Dede Ağa Çeşmesi	Aşağı Mumcu Mahallesi
6	Kale Çeşmesi	Mirza Mehmet Mahallesi
7	Çeteci Çeşmesi -I	Kuloğlu Mahallesi
8	Çeteci Çeşmesi -II	Aşağı Yoncalık Mahallesi
9	Çeteci Çeşmesi -III	Aşağı Yoncalık Mahallesi
10	Kırmızı Çeşme	Vani Efendi Mahallesi
11	Sekban Mustafa Ağa Çeşmesi	Narmanlı Mahallesi
12	Mehmet Kethuda Çeşmesi	Sultan Melik Mahallesi
13	Gümüşgöz Çeşmesi	Mehdi Efendi Mahallesi
14	Develer Çeşmesi	Derviş Ağa Mahallesi
15	Sasoncu Başı Çeşmesi	Yukarı Mumcu Mahallesi
16	Bican Çeşmesi	Dere Mahallesi
17	Hüseyin Ağa Çeşmesi	Yukarı Habib Efendi
18	İsmail Ağa Çeşmesi	Yeğen Ağa Mahallesi
19	Dörtgüllü (Hafız Paşa) Çeş.	Murat Paşa Mahallesi
20	Cennet Çeşmesi	Bakırcı Mahallesi
21	Yazıcıoğlu Çeşmesi	Murat Paşa Mahallesi
22	Akpınar Çeşmesi	Kadana Mahallesi
23	Sığırcık Çeşmesi	Mehdi Efendi Mahallesi
24	Bakırcı Çeşmesi	Bakırcı Mahallesi
25	Şabakhane Çeşmesi	Taş mağazaları Caddesi

K- TABYALAR:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Aziziye Tabyası -I	Erzurum'un Doğusunda Topdağı Üzerinde
2	Aziziye Tabyası -II	Erzurum'un Doğusunda Topdağı Üzerinde
3	Aziziye Tabyası -III	Erzurum'un Doğusunda Topdağı Üzerinde
4	Mecidiye Tabyası -I	Erzurum'un Doğusunda Topdağı Üzerinde

5	Mecidiye Tabyası -II	Erzurum'un Doğusunda Topdağı Üzerinde
6	Palandöken Tabyası -I	Palandöken Dağı Üzerinde
7	Palandöken Tabyası -II	Palandöken Dağı Üzerinde
8	Küçük Kiremitlik	Yenişehir Semtî
9	Büyük Kiremitlik	Yenişehir Semtî
10	Uzun Ahmet Tabyası	Uzun Ahmet Köyü
11	Uzun Ahmet İlave Tabyası	Uzun Ahmet Köyü
12	Büyük Höyük Tabyası	Toparlak Köyü
13	Küçük Höyük Tabyası	Toparlak Köyü
14	Toparlak Tabya	Toparlak Köyü
15	Ağzı Açık Tabya	Toparlak Köyü
16	Sivişli Tabya	Nene Hatun Köyü
17	Gez Tabya	Deve Boynu'nun Doğusu
18	Ahali Tabya	Erzurum'un Güneydoğusu

L- Sivil Mimarlık Örnekleri (İdari Yapılar, Evler):

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Eski Hükümet Konağı (Devlet Güvenlik Mahkemesi)	Eski Hükümet Meydanı
2	Eski Adliye Binası (Yakutiye Bel. Başk.)	Eski Hükümet Meydanı
3	İsmet İnönü İlkokulu	Kuloğlu Mahallesi
4	Güneş İlkokulu	Kuloğlu Mahallesi
5	Halk Eğitim Merkezi	Havuzbaşı
6	9. Kolordu Komutanlığı	Cumhuriyet Cad. Havuzbaşı Karargâh Binası
7	29. Tümen Komutanlığı Eski Binası	Cumhuriyet Cad. Havuzbaşı
8	Erzurum Lisesi	Hastaneler Caddesi
9	İç Tedarik Bşk. Binası	Hastaneler Caddesi
10	Mareşal Çakmak Hastanesi	Hastaneler Caddesi

11	Numune Hastanesi (Şerif Efendi Kliniği)	Hastaneler Caddesi
12	Eski Tatbikat İlkokulu	Hastaneler Caddesi
13	DDY Gar Müdürlüğü	İstasyon Mahallesi
14	İş Bankası Hizmet Binası Gürcükapı Şubesi	Ali Paşa Mahallesi
15	Atatürk Evi	Yukarı Mumcu Mahallesi
16	Güzel Sanatlar Lisesi (23 Temmuz Kongre Binası)	Ali Paşa Mahallesi
17	Nene Hatun Kız Lisesi	Hastaneler Caddesi
18	Eski Gazi İlkokulu Bahçesi İdari Yapı	Yeğen Ağa Mahallesi
19	33 Adet Geleneksel Erzurum Evi	Şehrin Muh. Mahallerinde

M- Diğerleri:

Sıra No	Adı	Bulunduğu Yer
1	Erzurum Kalesi ve Çevresi I. Ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı	Erzurum Kalesi Ve Çifte Minareli Medrese Arası
2	Erzurum Kalesi ve Rabia Hatun Kümbeti Arası Kentsel Sit Alanı	Camii Kebir, Emir Şeyh ve Sultan Melik Mah.
3	Tepsi Minare (Saat Kulesi)	Erzurum Kalesi
4	Nüzhet-Ül Hazra (Köşk Binası)	Köşk Mahallesi
5	Eski Ortodoks Kilisesi (Fetih Mescidi)	Ali Paşa Mahallesi
6	Tifnik (Sultan Murat) Köprüsü	Erzurum Merkez İlçe, Altunbulak Köyü
7	Kaya Mezarları	Pasinler Yolu, Hamamderesi

ÖZGEÇMİŞ

1974 Yılında Erzurum ili Şenkaya ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini Erzurum'da, orta ve lise öğrenimini Antalya'da tamamladı. 1992 Yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı bölümünden 1996 yılında mezun oldu. Aynı yıl kazandığı Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim dalında yüksek lisans öğrenimini sürdürmektedir.

**Y.C. YÜZKÖKÇEĞİS KURULU
DOKÜBARTASTON HENGEZİ**